J 1 890

F 1 890

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186270205
3186270205

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK XLIII—XLV.

JURKOVIĆ.

SABRANE PRIPOVIESTI.

PRVI SVEZAK.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1880.

Digitized by Google

JANKO JURKOVIĆ.

SABRANE PRIPOVIESTI.

120876

PRVI SVEZAK.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1880.

Digitized by Google

J. 800/1

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ V PRAZE
SLOVANSKÁ KNIHOVNA

Digitized by Google

Pomišljajuć na ono, što se kaže, da pogrievci nigda nisu dobri, težko bih se bio sam nakanio iznieti pred čitatelje „Matičine“ one moje pripoviesti, koje su do sada već kojegdje štampane. Nu na poziv odbora „Matičina“ i na uvjeravanje prijateljâ, da će te pripoviesti od starijih čitatelja kano stari znanci biti dobro primljene, a mladjemu naraštaju da će i onako biti nove, budući nekoje od njih već god. 1862. u I. svezku mojih „Izabranih diela“, a ostale prije kakovih desetak godina u raznih tečajevih „Vienca“ posljednji put štampane: odlučio sam toj želji zadovoljiti, ali ipak tako, da sam tekstove poslednjih izdanja u koječem izpravio i dotjerao, a uz to da sam ovomu prvomu svezku trećinom obsega dodao jednu novu pripoviest („Seoske mecenate“), što sam nakan učiniti i u drugom svezku.

U Zagrebu mjeseca prosinca 1880.

Janko Jurković.

Digitized by Google

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Sudbina Jarac	1
Tuskulaniade	19
Memoari stare grešlje	44
Ima i tomu lieka	63
Seoski mecenati	98
Ratni memento starca Ivana	163
Razoreni ideal	182

Digitized by Google

Digitized by Google

SABRANE PRIPOVIESTI.

SUDBINA JARAC

ili

PROFESOROVA VLASULJA.

Sudbina jarac! — Nečine li vam se te dvie rieči kano dvie bačene kocke! Tu poslovicu — što li je — često sam slušao, a što upravo znači — neznam. Kako da neznam? Znam. Kratčinom izraza i nesuvisnošću nutarnje sadržine ništa nebilježi značajnije od nje prevrtljivost slučaja i ćudljivost udesa; i zato sam ju izabrao za naslov ovoj pripoviedci.

A da je udes ćudljiv, vidimo svaki dan; da, što je ozbiljno i smiešno, u životu često razstavlja samo jedan koračaj, uvjeravamo se nemalo svaki dan. Najsvečanije časove, najozbiljnije situacije, koje si velikim trudom i tanahnim dovijanjem priredjuje ubogi čovjek, izvraća naopako humor života, taj vražić, ta ljubezna protuha, koja se kroz svaku rupu provlači; taj nestašni dječarac, kojemu je sav sviet — poput kaleidoskopa — igračkom, te ju bez prestanka obraća, gradeć u čas od kruna velikaških kape budalaške, od viteških ćorda čauške kobasice, od divan-kabanica harlekinske plašte itd.

Digitized by Google

Nu na pustolova toga, što no s vrećom punom praporaca zaredjuje po svietu, vrebajuć, komu da ih objesi, jedva bi se tko mogao ljuće potužiti od veleučenoga Oktaviana Pecirepa. — Da čudna imena! Rekao bi, da se je slučaj s čovjekom toli ozbiljnim već onda pošalio, kada mu je to ime dosudio. I sbilja, Oktavian Pecirep težko da bi to ime oprostio bio iztočniku svoga života, da mu nije uz tako — kako je sviet zloban — opasnu baštinu ostavio dosta staro plemstvo i s njim materijalno istina jalov, ali dosta blagoglasan predikat „de Crnilug“.

A što se tiče krstnoga imena: tko ga je krstio, tko li mu ga je nadjenuo: neznamo; ali to opet znamo, da bi ljudi, u kojih je to vlasti, imali dobro gledati, da novorodjenim članom našega pokolenja, nevinoj kumčadi svojoj, darom imena nenameću na pragu života breme, koje se kadkada neugodno nosi tja do groba. Čudna je stvar i s timi krstnimi imeni! Nekoja su od njih eminentno boljarska, druga gradjanska, a treća seljačka. Nekoja dolikuju stanovitim stališem, te, kada se neskladaju, i nehotice smiešan refleks bacaju na onoga, koji ih nosi. Tako ime „Caesar“! bez dvojbe liepo pristaje i bez ikakove druge zasluge neki prèstige pribavlja vojniku; ime „Dominik“ može s ponosom nositi redovnik; dočim je to isto ime seljakom nekoga prediela naše zemlje, gdje ga je kaprica jednoga čovjeka mnogim poiznadievala, sav život ogorčilo. To sam napomenuo zato, što se ni ime Oktavijan nije medju nepoznatimi nikad prvi put spomenulo bez medjusobnoga sgledanja i kriomičnoga podsmjehivanja.

Stvar je naravna i znaličnost dovoljno opravdana, da, sastavši se s čovjekom nepoznatim, želimo prije svega znati, tko je i što je; i zato od svih konvencionalnih zakona družtvenoga obćenja nije naravi ljudskoj nije-

Digitized by Google

dan primjereniji od medjusobnoga trećim posrednikom spoznavanja ili kako se tehnički zove predstavljanja.

S toga je i posve pravedna neustrpljivost mojih čitatelja — a i pokojni Oktavijan Pecirep, da je živ i pritoman, to bi mi ljuto zamjerio — što, baveć se već toli dugo oko njegove po nas, kako vidite, znamenite osobe, propustih sve do sada predstaviti ga.

To ću sada učiniti onako, kako bi on sam bio učinio i kako je sbilja činiti običavao, dok se je „medju umrlimi“ bavio.

„Oktavian Pecirep de Crnilug, kr. grammaticalium profesor u miru!“ On bi bio rekao „emeritus“ i po svoj prilici dodao „publicus, ordinarius“ i taj svoj naslov propratio držanjem i pogledom, koji se ovdje ni opisivati neusudjujemo.

Kako se je desilo, te je naš Oktavijan, bivši plemić, i to s predikatom i u ono vrieme, nasljednu ćordu djedova svojih knjigom, spravištna rostra (govornicu) učiteljskom stolicom, corpus juris slovnicom zamienio: o tom razloga mi dati nemožemo; nu to mu rado u zaslugu pišemo, premda neku šalu udesa i u tom naslućujemo.

Oktavian Pecirep bio je čovjek veoma dobar, s malo prijatelja druževan, od njih dobro gledan i tražen, brižan čuvar svoga i tudjega poštenja u svačem i najmanjem; i budući toga uvjerenja, da je pažnja družtvenih forma najbolja gojiteljica stalna prijateljstva i dobrih odnošaja medju ljudmi, držao je skrupulozno do pristojna vladanja i onoga, što se dekorum zove. Ako je svoj naslov od svakoga strogo zahtievao, nije ni od tudjega nikada ni slovca okrnjio; nijednoga posjeta u svom životu dužan neostao; komplimenta nikomu neprikratio, nego ga, na liniju izmjerena, svakomu, koliko i kako ga idjaše, davao; i da s izbrajanjem svega nedužim: stanovnici maloga grada N. onoga vremena, pri-

Digitized by Google

jatelji i znanci njegovi obojega spola, rado bi mi, da mogu, posvjedočili, da nisu doživjeli ni jednoga imendana ni rodjen-dana, nijedne nove godine ili druge dobre sgode, uz koju im nebi on, po naputku svojega kalendara čestitao bio; pače, tko je od njih ikada kihnuo, da ga on, po starom običaju, zdravljem ponudio nije?

Uz strogo poštenje i skrajnu pristojnost bila je ozbiljnost glavna crta njegova značaja. Uz tudju šalu nije mario pristojno osmiehnuti se; ali sam pošaliti se, kao da je držao stvarju pogibelnom; a ako bi mu se baš nadalo, nečinjaše toga nikada u svoje ime, nego bi si našao zamjenika u kojem od starih klasika, kojimi se po zvanju i simpatijah svojih mnogo bavljaše.

Ozbiljnost i bi reći bojazljivost tu pripisivali su mnogi nesretnomu imenu njegovu. I nije doista šala — kako je sviet zloban — zvati se imenom ikoliko smiešnim, ako ga nezaštitiš dostojanstvom ili osobnom važnošću. Ochsenstirnom i Rindskopfom nemože se bez pogibelji zvati tko nije ministar ili predsjednik kakova vieća; Budalinu Tala, i kolikoga junaka, nemogaše ipak ime zakriliti od zlobnih pošalica; Kobasica i Pecirep takodjer su imena, koja bez pogibelji mogu nositi samo ljudi, ako ne drugo, barem dosljedno ozbiljni.

Kažu, da se je u goripomenutom gradu N. dogodio jednom veoma neugodan slučaj, te se je osobi poglavarstvenoj, idućoj u svečanom odielu s podpunom sviešću svoga ugleda laganim i važnim korakom preko trga u viećnicu, iznenada pas medju noge zapleo i malo te ju na nos neoborio; i naš profesor, očevidac toga dogodjaja, da je, uz smieh izokolne čeljadi, razmišljajuć o postanku i posljedicah komičkih situacija, onda rekao i poslje češto opetovao: „da bi volio biti zločincem, nego čovjekom smiešnim“. Ali te rieči njegove da je čuo onaj vražić humora te odlučio osvetiti mu se.

Digitized by Google

On nije bio uviek samac, kao što je sada; od pet godina je udovac, ali bez potomstva. Smrt svoje supruge gorko je oplakao; nu u iskrenoj tuzi tješijaše se ne malo tim, što ju je pristojno, s gradskom bandom, dupliri i svimi cjehovi sahranio i spomenik joj od kamena načinio. Od nje je, što je živa, nasliedio psetance, kojemu je on nadjenuo klasično ime trojanskoga junaka Hektora, i sada mu je vierni pratioc i razgovor u samoći. Da je onda bio običaj, Hektor bi jamačno bio nosio brnjicu, jer je to osim drugih razloga i pristojno; a da se ipak čimgod razlikuje od svojih plebejskih drugova, imaše oko vrata crljeni korlat i na njem malo zvonce.

O vanjštini njegovoj vriedno je, i ovaj put veoma važno, pripomenuti, da mu je glavu od čela do potiljka pokrivala umjetna vlasulja, koje je on imao dva eksemplara. Eufemistički govoreć: vihor vremena raznio je po malo negda obilatu i bujnu plavu kosu profesorovu, i ako vihor vremena nije, kano ni zub vremena, uviek svemu kriv, što se nanj obara. Dosta je da je oštećenik oduzeti si naravni ures pošteno zamienio dosta viernom kopijom, — jer tko bi išao brojiti sjedine, pri kojih ruka umjetnikova nije mogla postupati matematičkom točnošću; a to niti nuždno nije; jer narav, obavivši svoju zadaću, može lako ustupiti mjesto umjetnosti te dopustiti štogod i krivotvorki taštini, nebojeć se da će, bilo na tjemenu bilo na licu, krparija vlasuljarova i ličilo ljekarnikovo nadomjestiti, da se neizda, ono, što je ona nemilostivom strogošću poharala.

Što je vrieme s glave odpuhalo, to je britva s lica pobrala, i tako si Oktaviana Pecirepa morate misliti kano čovjeka podpuno, brižno i gladko obrijana; jer po njegovih pojmovih i to zahtieva pristojnost, osobito kod ljudih, koji burmut piju, kano on. Toj ličnji dodajte ovelike šiljate podbradače — (Vatermörder), — koji kano dva tvrda zida podporu daju klimavoj glavi; zatim ponešto

Digitized by Google

izglodano ali čisto držano odielo. Zapamtite si još bjeloputno suhonjasto lice i na njem medju dva graorasta oka tanak, dugačak, ravan nos. Zubi su još neizkvareni, ali zato rekao bi, da ih kori mršavo tielo. To će biti dosta osobne karakteristike; a ako čijoj mašti još štogodj oskudieva za podpunost slike, neka doda de communi professorum — non pontificum.

Od više godina živi Oktavijan s malo mirovine u miru. Život mu je jednoličan, dnevni red nepromjeniv i svetkom i petkom. Dan mu odpočinje ranom misom u župnoj crkvi, u kojoj on ima svoje privilegirano klecalo i u njem stalan molitvenik; a večer završuje partijom taroka, kojoj je igri on veliki prijatelj, jer je zabava pristojna i dosta kombinativna; i po držanju njegovu nakon igre vično oko lahko mogaše razpoznati, kako mu je sreća služila; jer zakazan „pagat ultimo“ vredijaše njemu toliko, koliko vodji po osnovi razbijena vojska.

II.

Taj muž, kojega sam vam opisao, sjedi u večer dne 23. prosinca 18.. u svojoj sobi, pušeć iz stivene lule i premećuć njeku staru knjigu, kad na vrata pokuca i u sobu udje seljak s pismom od g. župnika.

„Ako sebi ništa pokvariti neimaš, meni ćeš doista veoma ugoditi, hotiješ li ovaj božić provesti kod Tvoga staroga

Antuna.

P. S. Primiš li poziv, kola će u jutro doći“.

To bijaše kratak sadržaj pismu. Valja znati, da su dva starca bili prijatelji od djetinstva. U različitih se krajevih istina rodili, ali mnogo godina zajedno u školu hodili, u njoj jedan do drugoga sjedili te si u raznih sitnih djačkih neprilikah uzajamno na nevolji bili, uviek se dobro pazili, izvan škole neprestano drugovali, za-

Digitized by Google

jedno se učili i igrali, dapače zajedno i stanovali te se o glasovitih bazlamačah babe Ane obojica odgojili.

Školska pobratimstva znana su svemu svietu. Ja sam medju našimi starci tronutim srcem gledao takovih odnošaja, potičućih iz djačkih vremena te gojenih tolikom stalnošću i nježnošću, da uzoritije nemogu biti ni poznate „amicitiae Etonenses“ englezkih mladića.

Odkako su se razstali i svaki otišao svojim putem, često su se i poslje sastajali, spominjuć u srdačnom razgovoru ono doba čista, nepomućena uživanja malih i nevinih, od nikoga nezavidjenih slasti života, dječinske bezbrižnosti i zadovoljstva, sjećajuć se drugova i njihovih prišvaraka, učiteljâ i njihovih različitih navada, medjusobnih šala i vragolija itd.

Nu kako je starost skanljivija: tako se ni oni dvojica, nudkajuć se i pozivljuć uzalud, već odavna vidjeli nisu.

Naš dakle dobri Oktavijan Pecirep pomisli u sebi: Hajde da dugo nesmišljam i da mu neodreknem, te dohvativ pisaću spravu napiše kratak odgovor i preda ga seljaku s malom napojnicom.

Vrativši se s partije, spremi se na put.

Sutra dan osvane mu pred kućom jedna od onih antidiluvianskih kočija, od kojih se je prije dvadesetak godina vidjao još po gdjekoji eksemplar u župnih i maloplemićkih dvorovih, i kojim bi ja, ako već ima biti, nadjenuo ime „puževa“.

Noću bijaše iza jugovine sjever okrenuo i podubok snieg zapao.

Razpitav kočijaša, kako se on i kako mu se konji zovu, da li od čega zaziru, jesu li čivije dobro utvrdjene i drugo što je znati vriedno, prikupi bundu pa uvukav se u kočiju i namjestiv uz noge Hektora, ukreše vatre da zapali lulu, prekrsti se i „u ime božje“ hajde!

Digitized by Google

Nakon dva sata vožnje po cesti, zavraća se nenačinjenim putem desno u selo. Tu putnike dočekala dobra pomoć, dva jaka vola, koja u bratskoj slozi s konji preko vagaša i čačka kola sretno prenieše, i za još uru vremena ukaza im se na briegu župni dvor.

III.

Domaćin svoga gosta na kućnom pragu dočekao, s njim se liepo izljubio, u dvor ga uveo i u ugodno ugrijanu, zanj odredjenu sobu spremio.

Pošto se je preobukao i domaćinu iznova pokazao, reče mu ovaj:

— Brate, prije svega molio bih te, da ovu kuću smatraš u svem kano svoju. Ja znam, da si ti čovjek obvikao svojemu nekomu redu; zato ostavljam Tebi, da odrediš kako ćemo živjeti, dok si Ti ovdje.

Profesor se zadovoljno nasmiehne i položiv prijatelju na ramena ruke: Hvala ti, brate, reče; druga kuća, drugi zakon; a ni ovim blagdanom običaja rušiti neću. Kako ti, tako i ja. Nego jedno će znam biti. Večeri su duge; a mi samci, stari panjevi, čim ćemo ih provesti? Ako si voljan, ja predlažem na večer partiju taroka; ali moram primietiti, da obično i rado igram u četiri. Karata evo!

Župnik malo zamišljen postane, pa rekne: Neima nas nego trojica: ti, ja i učitelj. Nego znam način, kako da si pomognemo. Ne daleko, u prvom selu odavle, ima mlad šumar, čovjek neoženjen, koji me često polazi; mladić ponešto živ, dà kadšto i nestašan, drugih misli, drugih težnja, drugoga ukusa nego mi, ali za nevolju ipak dobar; njega ću dobaviti, ali samo kako ću mu poručiti?

Nu u taj isti mah kao da mu nešto sunu kroz glavu, skoči i pozvoni te došavšega slugu zapita: Je li šumarov Vezir ovdje?

Digitized by Google

— Jest, gospodine; upravo sam ga vidio u kuhinji.

— Vrlo dobro, reče župnik radostno i, sjednuv uz pisaći stol, napiše cedulju i preda ju slugi.

Ovaj, ništa nerekavši, ode; nu da je komu izviriti napolje, vidio bi, kako je šumarovu Veziru cedulju dretvom za rep kruto privezao, pa ga onda korbačem od glave do repa ljuto sastavio te, kò preko neba zviezda, ode pošta preko polja, neobazrievši se dokle ga oko pratiti mogaše.

Kad iza mala ručka pred večer bilo, eto ti šumara s puškom o ramenu i, stupiv u sobu, pozdravi domaćina, koji mu predstavi gosta svoga. „Veleučeni gospodin Oktavian Pecirep de Crnilug itd.“

Mladić pristupi živahno i hotijaše pružiti ruku profesoru, koji mu se umjereno nakloni i lakoničnim „drago mi je“ presieče pokus intimnosti, kojim se nanj bješe zaletio prišastnik.

U to s mnogimi komplimenti na sve strane udje i učitelj, čovjek pristar, smjerna držanja, ali u licu i govoru ipak onim izrazom kriepke samosviesti, koju daje zvanje i koja se što življe na vidik izazvanom osjećaše od onoga časa, odkako dozna, da stoji pred čovjekom istoga stališa.

To medjutim neosta sakriveno sokolovu oku našega profesora te se i on požuri, da zauzme „svoj položaj.“ On to nuždnim smatraše, koliko god bi puta dospio medju ljude nepoznate. Ozbiljnim licem, važnim pogledom, izmjerenim govorom, dostojanstvenim kretanjem i nada sve pomoću nekoliko na brzu ruku improviziranih latinskih izraza, doskoro mu — u ono vrieme — podje za rukom do skrušenosti savladati učitelja; ali kod mladoga šumara, koji još pun bijaše nestašnosti djačke, gojene u njem suviše slobodnim i neodvisnim životom, pokazaše se sva ta sredstva bezuspješnimi. On mu se često u govor zalietaše, u burmuticu neponudjen posi-

Digitized by Google

zaše, nekoliko mu puta dapače protuslovi: sve same stvari, koje nimalo nebijahu podobne mladomu Nimrodu pribaviti naklonost i zadovoljstvo veterana muzâ.

O badnjoj večeri neću mnogo da pripoviedam. Samo ću napomenuti, da su praznovjerju dosta pristupna profesora ne malo uzlovoljile one kobne badnje sviećice, od kojih se njegova bješe prva ugasila, i to — kako mu se činjaše — ne bez krivnje i prokšenoga zapuhivanja onoga uzanj sjedećega derišteta.

Već se bješe ljuto pokajao, što zaželi igrati se u četiri.

Ali sada se neima kamo; već poslje večere sjedoše da se kartaju.

Mladi onaj čovjek u raztrešenosti svojoj nekoliko puta bješe karte zlo podielio i to — kako se opet profesoru činjaše — na očevidnu njegovu štetu. Osim toga imadjaše običaj, nesnosan za prave igrače, te neprestano brbljaše i svaku igru komentarom pratijaše.

— Vi, čini se, da ste vičan više sa ženskimi igrati se, nego s ozbiljnimi ljudmi," reče napokon neuztrpljiv profesor, nemogav više uzpregnuti svoga gnjeva.

Tako zlovoljnu neidjaše ni igra od ruke. U tri ure ništa znatna! — Napokon mu ipak padnu dobre karte. Pregledav pozorno bojno polje, razvedri lice i triumfatorskim glasom zavikne prvi put one večeri: „pagat ultimo!"

Već 12 do 15 mrtvaca ležaše ubijenih i nesahranjenih na stolu, kad opazi, da se zloduh onaj na stolici ljulja, od čega se i stol drmaše.

— Dopustite, reče mu, da Vam primietim, da Vaše ponašanje, mladi gospodičiću, nije pristojno; jer valja Vam znati —

Nedoreče, a šumar — čega se je on i bojao — naznačice skupa sa stolicom poleti i padajuć stol sa svim

Digitized by Google

što na njem bijaše za sobom povuče i u ruševinah onih pokopa i profesorov „pagat ultimo.“

— Dosta je! reče profesor; tražimo si druge zabave, i pri tom mrkim pogledom izmjeri mladića od pete do glave.

Župnik, u sto neprilika, pogleda na uru: Vrieme je skoro k polnoćki. Tko želi u crkvu, neka se sprema.

— Ja idem, reče profesor.

— I ja, doda šumar.

— A ja moram, zaključi učitelj.

Prije polazka u crkvu dozove župnik staroga slugu Damjana te mu naloži, da ostane doma, jer se kuća nemože ostaviti sama. Svieću u sobi, gdje su večerali, ostaviše da gori, jer je to običaj svete noći božićne; a Damjan imaše paziti, da se nedogodi nikakova nesreća.

IV.

Jadni Oktavijane! U zao čas si se kartati sjeo, a još u crnji na polnoćku pošao!

Vragoljane mali! Niti te tko čuje niti vidi, — a ti si ipak tu! — Dakako, da ti prapornjača, u kojoj te slikaju, i malo glasa daje, mnogi bi ti se rad ugnuo; što velim ugnuo? bježali bi od tebe i gorostasi, maliče silni! A nebi ni bježali; da si vidiv, da si dohvatljiv: u koga se zadievaš, komu mira nedaš, već bi odavna okovan čamio u najdubljih tamnicah.

Ni ja te nevidjeh; ali kao što Horacijevu jahaču, odtisnuvšemu se u sviet, da traži zadovoljstva i mira, kojega neimaše u sebi, iza ledja na istom sedlu i crna briga sjedi, tako ja mogu reći, da si ti na istom onom „pužu,“ kobrcajuć se i keseć se po njem, dopratio ovamo našega putnika. —

Družtvo, dok je u sobi bilo, slabo je marilo što se vani zbiva. Nu već u triemu kućnom čuše „luctantes

Digitized by Google

ventos tempestatesque sonoras.“ U kotlini, u kojoj pod župnim dvorom crkva ležaše, vjetrovi se od sva četiri kraja svieta u kolo uhvatili, snieg sa zemlje uzvitlali te sav zrak njim vrije kano prašinom od dragulja. Od lomljave groma do pijuka svirale: u sve glasove javljaju se pušteni sužnji Eolovi, valjajuć se sa šumnih gora otvorenimi dolinami i prodiruć kroz prolomine i najtanje pukotine. Pod nogami škripi, a drvlje puca. —

Hektore! Hektore! zlosretna psino! —

Liepo su ga prije odlazka u bjelac povili i kraj peći sita i svim namirena spavat legli; ali u kući neobičnoj nehtje mu se ostati samu, već se i on iz svoga kuta ukrao i za njimi se, od nikoga neopažen i nečuven, napolje provukao.

Ali u župnikovu dvoru bijaše pseto Lila — mati dvoje štenadi od šest nedjelja, — imena ponešto odlična, ali porabe posve praktične i izgleda prostačkoga; niemo družinče, koje, bdijuć vierno danju i noću, kruh svoj služaše trudno te valjano i pošteno, kako ga služi najbolji drvonoša ili noćobdija kod ljudi.

Medju tim psetom i malim Hektorom bijaše se za kratko vrieme od jednoga dana razvili veoma neprijazni odnošaji; ne po onih tajnih antipatijah, kojimi često ljudi na prvom susretu bez ikakova razloga jedan na drugoga zamrze, već po sravnjivanju vidivoga obestranoga položaja i sudbine. Bit će da se je srca kućnoga čuvara neugodno kosnula već paralela izmedju njegove kudjeljaste, prašne i trinom od ležaja natrunute, mjestimice od nemilih neprijateljskih zubi poizčupane dlake i svionih pramova gostovih, onim od prilike načinom, kako se medju ljudmi prekim okom gleda gunjina i kadifa. Blažije bi možda bio sudio, da je mesnatu svoju glavu, oblo tielo i silne košturine omjerio bio prema lasičjoj lubanjici te izpalim rebrom i kukovom onoga razbludnika; ali zar i kod ljudih široka pleća težaka,

Digitized by Google

projom ugojena, negledaju s nenavišću na kukavno, ali sried razkoši ostrvljelo tielo bogatirovo? Bit će da je stražar kućni s negodovanjem opazio i bezobzirno banenje strančevo po toploj sobi, dočim on morade drhtati na zimi te se samo gdješto mogaše kradom od očiju kuharičinih zavući u krušnu peć pod ognjištem, dok ga žarilom opet iztjerali nebi.

Kroz otvorena vrata sobna bjehu oba psa izmienila već nekoliko pogleda, od kojih onaj snažnoga seljaka bijaše mrk i ostar, pun gnjeva i srčana izaziva, a onaj blasiranoga gradjanina krmeljivih očiju voden i mlitav. Nu ogorčenost domaćina, i onako zlovoljna radi posta badnjega dana, uzraste do najvišega stupnja, kad, medju nogama premećuć i glodajuć u triemu kost od dva dana, smotri, gdje ona nametpuška gospodska iz puna pladnja mastnu kavu loče i skupi slador hrusta, kojim ga gospodar uz to zalaže.

Što uslied svega toga čekaše ljubimca profesorova, jasno su mu nagoviestili bieli zubi Lilini, kojimi se nanj nekoliko puta bješe nasmijala.

Još jednom, ubogi Oktavijane! Ti i neslutiš, da će ta pasja mržnja zlo izpasti po tebe.

Iz župnoga dvora izmedju cielca od dva dobra pedlja vodi do crkve uzka, od crkvara tu noć utrvena i sklizka staza. Njom se naše družtvo lagahno i pozorno niz brdo spuštati počelo uz dvie svietiljke, od kojih jednu nosaše šumar, a drugu učitelj. Kako je vjetar još sveudilj silno duhao, ugaziše na jednom u vilinsko kolo, maticu uzrujana zraka, iz koje se nedade ni koraka napried, već im valjade postati i počekati, držeć čvrsto jednom rukom kabanicu, a drugom kape i šešire na glavi.

U tom najgorem času opazi Lila iz svoje kućice Hektora te se s oboje štenadi kano iz puške natisne za njim. Uz tiho vrieme bio bi se čuo taj juriš; ali kod one vijavice i huke u zraku neosjeti nitko ništa, dok

Digitized by Google

sva povorka — Hektor kano zec napried a ono troje za njim — u najvećem trku neprojuri profesoru izmedju nogu, ukinuvši ga s njiuh i oborivši poput vreće u snieg. I zato bi lako bilo, jer bijaše mekše od ikoje perinje; ali evo pravoga jada! Padajućemu one paklene nemani od vjetrova u tinji čas i šešir iz ruke iztrgoše i vlasulju s glave sčupaše ter, oboje najprije u zraku nekoliko puta zavitlavši, bez traga odnesoše.

Profesor, nemareć za šešir, bješe se u isti čas radi vlasulje mašio rukama za glavu; ali je vjetar brži od ruku, i tako mu u njiuh ostade gola lubanja.

Drugovi potrčaše, da ga dignu; ali ih on gonijaše od sebe, vičuć iza svega glasa: Držte mi vlasulju! nedajte mi vlasulje! Zapitkivahu ga jedan za drugim, jeda li se je ozledio, kako se je dogodilo i tako dalje; a on, pokazujuć samo na Hektora, koji se od straha uzanj pritisnuo bješe, nemogaše izustiti druge rieči, nego sveudilj: Moja vlasulja! Tražite mi vlasulju!

Kano što se ranjeniku prije svega rana povija, pa onda o drugom misli, tako siromah župnik, zabrinut za svoga prijatelja, najprije iz žepa rubac izvadi pa mu njim glavu brižno povije, da se nerazhladi, a onda podju svi sa svetiljkami, da traže vlasulju.

Obišavši sve dvorište u okrug, nigdje je nemogoše naći. U tu strašnu smetnju i groznu neizviestnost pokuša pustiti zraku svietlosti učitelj smjernom opazkom: da su ju valjda ugrabile vile.

A buduć skrajnje vrieme za crkvu, nepreosta ino, nego da se daljega traženja okane, a gosta da natrag kući odvedu.

Sprovedši ga i zaključavši za njim vrata, odu, obećavši, da će se što većma natrag žuriti.

Oktavijan Pecirep, našavši se sam u srednjoj sobi, gdje su večerali, i vidivši se nehotice u zrcalu, težko

Digitized by Google

se zamisli, kako će se ovakov tu baviti, kako li doma povratiti. Posve mekanično vršeć uz to obične navade, otvori kovčeg, izvadi iz njega šarenu noćnu haljinu, te ju obuče i na divan sjedne.

Razmišljajuć do preko pol ure, kako bi si u toj nevolji pomogao, i nenašav nikakova načina, sav sdvojan odluči, da i nečeka družtva, nego da se što prije ukrade u postelju.

Upaliv svieću podje u obližnju sobu. Otvorivši vrata — evo ti nove neprilike!

Stari Damjan, popivši, kano na badnjak, nekoliko čašica preko obične mjere, otišao da se u onoj sobi malo — što no vele — nalegne; ali ga san i vinko obhrvali te na stolici tvrdo zaspao.

Profesor se prepade, ugledav iznenada pred sobom čovjeka; ali i sluga, probudiv se od njegova ulazka, bunovan i supijan, a k tomu praznovieran, sjeti se dana, koji je, i doba, koje je, te pomisli da je duh; k čemu dakako mnogo doprinese i čudnovata toileta profesorova.

Raztrv si oči i dva i tri puta, izbulji ih na onu prikazan te, prekrstiv se, ritualno zapita: Svaki duh svoga boga hvali, hvališ ga ti?

Strah je priljepčiv. I profesora od sama sebe drhtavica spopadne; ali videć, da će zlo biti, ako neumiri poplašena slugu, htjedne mu se približiti; nu on, braneć se objema rukama od njega, ponovi zadušenim glasom po propisu još dva puta ono pitanje; i kada nedobije nikakova odgovora, ščepa neku čibučinu iz kuta i zavikne:

— Medjer govori, ili će biti batina. Duh nisi, kad neodgovaraš, a ja se nedam plašiti.

— Dà, čovječe božji, uze ga miriti profesor; ja i nevelim da sam duh, nego sam gost, koji sam sinoć došao. Budi pametan i mani se belaja.

Digitized by Google

To se starcu nedade vjerovati. Odakle gost, kada je gost otišao u crkvu? — Ako i nisi duh, svakako si strašilo neko. Govori tko si, ili se odatle nosi, jer ću te, bog i vjera, izprebijati, izdere se nanj glasom gromovitim sluga, te bi bilo čudo od profesora, lišena svih sredstva legitimacije, da u taj par nestupiše u sobu, vraćajuć se iz crkve, župnik, šumar i učitelj.

Nesporazumljenje se u kratko razjasni i oštrim ukorom sluge od strane župnikove stvar se dovrši. Ovaj kušaše na sve ruke udobrovoljiti zlovoljna gosta, nudeć ga svačim, a na posljedku i svojom poluvlasuljom, koja samo tjeme pokrivaše. Uz župnika pristadoše i ona druga dvojica i jedva nagovore profesora, da s njimi po običaju jede hladnetine i popije čašu vina.

Poslje toga razidu se svaki sebi: učitelj doma, a ostali u svoje sobe.

V.

Tko od nas nezna, da se živi utisci duše, ugodni i neugodni, obično u snu opetuju, dok se opet neizgube. Pogorielac i brodolomnik sanjali bi iza pretrpljena straha i nesreće po svoj prilici o strahotah požara i bure; a Oktavijan Pecirep, za kojega gubitak vlasulje u ovih okolnostih nebijaše manja nesreća od požara i brodolomja, o čem drugom da sanja, nego o svojoj vlasulji? Dà što više: drugi sni na časove dolaze ili se na mahove ponavljaju: njemu pako sinoćnja nezgoda bješe tako dušu obuzela, da mu se svu dragu noć motahu po glavi same vlasulje. Izmedju ostaloga bješe mu tvoreća te slike duša njegova priušćila, istina, još jednom sladko uživanje onoga časa, kad ga pokojna njegova Bibijana bješe malo izpred smrti uz imendan obradovala novom vlasuljom; ali tu sliku izmieniše doskora druge, istini priličnije, i najposlje posve vjerna reprodukcija sinoćnjega dogodjaja, od koje se neugodno prenù, držeć opet

Digitized by Google

rukama — golu lubanju. Koliko ružan bijaše san, toliko mu ružnija odgovaraše istina.

Dalje mu se nedade spavati, a već se i poodanilo bješe. Svezav opet rubcem glavu, digne se, noćnu haljinu navuče i papuče natakne pak, pristupiv k prozoru i skrstiv na prsijuh ruke, opet se zamisli, gledajuć u dvorište. Prvo, što spazi, bijaše Lila, ležeć pred svojom kućicom pružena: glavu na prednje noge položila te posve naivno kadkada unj gori pogleda, nesluteć težkih jadah, što mu ih je zadala. Od toga predmeta svrne oči na veselije prizore domaćega života: kako mlado tele po dvorišću smušeno skakuće; kako mačka, jutarnjom toiletom zabavljena, na dvorišću sjedi te izpod oka na vrabce vreba, a razna se živad medjusobno igra ili čeprkajuć po buništu oko nadjena zrnja mali boj bije.

Napokon se pokažu na pozorištu dva šteneta — djeca Lilina — u poveliku krugu jedno drugo naganjajuć i nešto si iz ustiju otimljuć. Kada se stignu, borba svaki put iznova nastane i za pobjediteljem i plienom nova potjera počimlje, — sve u onom krugu. Tako nekoliko puta bilo, i gledalac s prozora bješe se — zaboraviv tugu i nevolju — za čas zanio u idiličke misli i njih odsjevak, blag podsmjeh, ukaza mu se na licu. Ali to sunašce razblažene duše u isti se mah za nov oblak sakri: čelo namršti, usta na pola raztvori i upoznajuć se u onaj predmet pasje igre, pomoću što očiu što mašte razorenu formu po malo sastavi, — ruke zalomi i s uzklikom: „Za ime božje, tà to je moja vlasulja“! iz sobe na triem iztrči: „Damjane! Ružo! Ima li tko živ? U pomoć, u pomoć“!

Na tu viku sva se kuća strči i sam župnik sa šumarom, za nuždu odjeveni, na dvor izlete te, više po pantomimici nego li po kazivanju profesorovu, o čem se radi razabravši, svi skupa za psi u potjeru podju i težkom mukom stradalicu vlasulju iz ralja im spase.

120876

Digitized by Google

Na svu sreću u štenadi bjehu jedva probili mladi zubi, i tako šteta nebijaše znatna.

Što nadrto bijaše, to kuharica na vlasulji pokrpi i osušiv ju prema vatri uljem namaže i liepo očešlja, a župnik, šumar i učitelj — koji medjutim takodjer bješe došao — profesora njom svečano opet ovjenčaju.

Mnogo joj oskudievaše od prijašnje ljepote, dapače mjestimice vidjaše se po gdjekoja nenaknadiva praznina; ali se opet mogaše u njoj onaj dan pristojno, bez pogibeli rugla, medju ljudmi provesti.

I tako onaj vražić, što bješe pokvario, po zadaći svojoj opet popravi; jer bi drugačije bio okrutni mučitelj svieta, — a to on nije!

Čovjek je iza sretno pretrpljene nesreće pomirljiv. I naš profesor mladomu šumaru, na kojega se sinoć razljutio bješe, oprosti i za revnost kojom se pri spasavanju vlasulje odlikovao bješe, ruku mu stisne i u otčinskoj skrbi za njegovo dobro, obeća mu poslati za koristno čitanje i pouku, čim se vrati, glasovito Seibtovo djelo: „Klugheitslehre oder die Kunst aus dem Umgange mit Menschen die möglich grössten Vortheile zu ziehen“, učitelju pako u znak istoga priznanja ponudi velikom ljubežljivošću prstovet burmuta.

Vrativ se poremećena dobra volja u družtvo, onaj dan veselo skupa provedu i kod večernje partije profesoru još suviše sreća poslužila te bez ikakove zapreke načini sjajni „pagat ultimo“ i uzanj spremi u žep obilna „Židova“, koji mu imaše pribaviti novu vlasulju.

Sutradan se srdačno oproste i profesor se onim istim „pužem“ doma vrati.

Na polazku mu domaćin želeć sretan put ponovi poziv u skore opet pohode, a on mu smiešeć se odzove: „Ali ću ponieti obie vlasulje“!

Digitized by Google

TUSKULANIADE.

O rus, quando ego te adspiciam, quandoque licebit
Nunc veterum libris nunc somno et inertibus horis
Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae!

Horat.

I.

Velika je mudrost, smatrati sviet onakovim, kakovim jest, i netražiti, kano što često biva, hljeba nad pogačom. Ali nismo svi mudraci: Diogeni riedko su posijani. Mi obični ljudi nemožemo podnieti za dugo spona istine, kojom smo okruženi, već ih gledamo razkinuti i polićemo za ideali. Ali nam često biva kano Ikaru, sinu Dedalovu, ili ptici odskora zatvorenoj. Kada ju iz kaveza puste: videć uboga kroz staklo zrak božji, neizmiernu kuću svoju, srčano na prozor udara, ali, našav se prevarenom, vraća se razbijene glave opet u tamnicu, kuću neobičnu. Mladić ljubavju zatravljen gradi si od svoje milostnice angjela i božicu, te joj daje stas vilinski, usta medna, kose zlatne i drugo što mu mašta baje; a kada bude do istine, nadje se obična, od prhle puti ogradjena kći Evina, kao i druge. Politički sanjari, koji bi htjeli živjeti kao lierovi poljski, nezadovoljni s državom, u kojoj su, traže po svietu Ikariju neku, gdje neima razlike izmedju stališa i imetka, ni zavisti ni mržnje, nego sve izjednačeno i ljudi žive na zemlji, kako no čisti angjeli na nebu; — a da ih tko sbilja

*

Digitized by Google

ta mo sastavi: uvjerili bi se, da čovjek ostaje čovjekom te bi možda prvi dan bilo razbijenih glava.

Tako bilo i meni. Okusivši jednom još za liepo doba dijakovanja svoga i u otčinskom domu slast života ladanjskoga, a još više zanesen onim, što su o sreći toga života napisali umni i plemenita srdca pisci stare i nove dobe: već sam odavna od Boga molio, da mi udieli zamieniti još kadgod, barem za koj čas, umjetni život gradski sa sladkim uživanjem prirode i vječitih njenih ljepota. Što su u gradu četiri zida, pa ma kadifom prekrivena, zlatom i slonovom kosti uresena? — liepa tamnica prama neizmiernoj palači danju suncem razsvietljena, a noću zviezdami protkana svoda nebeskoga. Što su umjetni perivoji, što ih je u nekoliko lonaca nasadio gradjanin u triemu i dvoru svom, prama prostranoj bašti gora i planina, rukosadu božjemu, koga izobilju i divoti broja ni kraja neima? Što su ponosni studenci, što no umjetno izmeću pomije gradske prama smjernu izvoru u planini, u koga se zrcalo pletuć kose vile ugledaju? —

Bog dade te, oženivši se, stečem prijatelja, s kojim se pazim i dan danas, kako no brat s bratom. On, znajuć za tu moju želju, ponudi mi svoj vinograd i kuću u njem, da tud koliko uzmognem proživim. To je bilo o Petrovu. Po podne toga dana podjem s njim da razvidim taj svoj, ako Bog htjedne, stan. Kuća mala, al prijazna, trskom pokrivena; u njoj dvie sobice, nepomostjene, već zemljom nabijene, i u sriedi kuhinja. Da bijaše mjesto trske criep, a mjesto naboja piljenice — ni pola dražesti! — Od kuće prama sjeveru velik i gust vinograd, a medju trsjem voćke svake ruke: breskve, kruške, jabuke, trešnje, orasi i bademi. Sredinom širok put izmed bujnih lomača do na kraj vinograda i tud zasadjene s obe strane guste bagrene u sredini grane bratski svele i debeo hladak sastavile. U tom hladu dvie klupe,

Digitized by Google

komu za što: za odmor umornu, za gledanje nagledati se željnu, za razgovor, tko ima s kim, i za milovanje, komu je Bog dao milo i drago. Odatle pogled dolje niz vrlet u hladni Dunav, kojim gore dolje proletaju, kano lastavice, hitrokrile vatrenjače, a s kraja na kraj lagani čamci. A kada metneš oko u ravnicu preko vode: tud već neimaš gdje bi ti odpočinulo, ako neće na bielih zvonicih i dvorovih, što se razriedko iz ravnice pomilaju, ili na oštru rubu, gdje se je nebo sa zemljom sastavilo. S desna se priljubila uz vinograd zelena livada. Iza nje se obala prolomila i tud je put k Dunavu. Pustu tišinu ladanjsku ublažava mukli žamor raznolika života u nedaleku gradu, zatim skladna i divna svirka povjetarca, ptica iz luga, crkvenih zvona, marvinskih klepaka i čobanskih svirala, s kojimi se liepo ugadjaju vesele pjesme težaka, pastira i pastirica uz stada. Uz to sve pristanu još pod večer žabe kreketuše i crnbielci stričaci. To sve vidiv, opojen blaženstvom toga časa i ražkošnom pomisli na ono uživanje, koje me tu doskoru čeka, uzdahnem te reknem:

„Hoc erat in votis“!

II.

Dodje napokon davno željkovano vrieme drage slobodice i dvomjesečnoga odmora, što no iza napregnuta rada od deset mjeseci godi duši, kako no sanak umornu tielu nakon težko težane nadnice. Čim se razpustismo, časa nečašeć sjednem sa svojim milim drugom te pohitismo zagrlit prije svega davno nevidjene roditelje i njene i moje. Vidivši i pozdravivši se s njimi, nehtjedosmo u njih ni noći prenoćiti, već potražismo isto odpodne svoga prijatelja, te ga zamolismo, da nas vodi na stan. Roditelji bjehu već sve priredili, kako će nas smjestiti u njem: nesto pokućtva i zaire za nekoliko

Digitized by Google

dana; za unapredak valjade nam se brinuti samim. To se pod večer na kolih odpremi, a mi dodjemo za njimi, praćeni od rodbine i domaćina svoga. Vinogradu na domaku izšetali pred nas pudar i pudarica, čeljad za nas važna; jer nam od danas valjade preživjeti s njimi dva mjeseca dana. Unišav u sobu, liepo izbieljenu i počišćenu, prizva gazda čuvare dobra svoga te im progovori ovako: „Starče Martine i babo Baro! Ovaj gospodin i gospoja ostaju za dva mjeseca dana kod nas. Nehtievši biti naši, evo su sada vaši. Kako bismo ih pazili mi, tako treba da ih pazite i vi. Što učinite njim, to ste učinili nam; potuže li se na vas, biti će vam gorje, nego da se tiče nas. Ja ću doći počesto, da ih prigledam i obidjem; pa kako mi se pohvale ili potuže, onako će vam biti od mene". Martin i Bara bjehu se očevidno našli u čudu nad tolikom oštrinom svoga dobroga gospodara, te najprije jedno po drugom pogledali, a po tom nas, nezvane goste, od pete do glave omjerili; a mi se iz daleka jadu dosjetili i da oštre opomene gospodareve bez uzroka nisu.

Kako smo prošli, to će se vidjeti poslje; ali to nikada žaliti neću, što sam tu doživio, o čem sam prije samo slušao, te se upoznao s osobitom vrsti ljudi, kakovih možda dosta ima, ali je malo komu dano prodrieti u zabit njihova smjerna, ali zanimiva života. Opisati ću ih, kakovi su mi se na prvi pogled učinili i kakove sam ih poslje zbilja našao.

Vidivši prvi put Martina, sjetih se i nehotice starih Satira i starčića Silena. Čovjek dobroćudan, pun lakrdija, sve na šalu okrećuć i smiešeć se, kad god ga pogledaš; malen i okrugao, kao valjušak; a još bi bolje pogodio, tko bi ga prispodobio mješini vinskoj; jer si on vinom život začinja i sladi, tugu razbija i brigu raztjeruje. Neopisivo je ono nutarnje zadovoljstvo, koje toga čovjeka ni čas neostavlja. Njim mu lice sieva i

Digitized by Google

govor se prelieva. Kod svojih šestdešet godina i prosiede glave okretan je kao pelivan, te kadšto od obiesti podskakuje kano šiše od četrnaest dana. To se podudara s opisom Satira i Silena, što su nam ga ostavili štari. Još nešto: Martin obći s vilami i šumskimi i vodenimi: one su njemu sestre, a on njim pobratim i uzdanik. Njemu je dano nje vidjeti i pjesme im slušati. Noću o sjajnoj mjesečini često on izilazi na kraj vinograda i nasladjuje se neopisivim — kao što on veli — milinjem pjesama vile, što se je nastanila na dunavskoj šumnoj adi prama vinogradu. Njemu, kao kakovu Helenu, sav sviet vrvi vilami i drugimi duhovi, vješticami, vukodlaci, sablastmi, vampiri i morami. Osim toga je Martin čovjek vrtjen i majstor svemu: vinogradar, vrtlar, pčelar, tesar, ribar i štogod hoćeš. U iste tajne sile naravi poniče on duhom dublje, nego li mnogi književnik te struke; on čuje i vidi kako što raste i poznaje skrovni život bilja i nieme životinje; znade što koj čokot misli; s loćikom, s crnim i bielim lukom razgovara se, kao čovjek s čovjekom. Isto je tako vješt jeziku pasjemu, mačjemu i kokošjemu. Kuća mu je puna pasa, mačaka, mladine svake vrsti i pitomih zeceva; a oń medju njimi kao samodržac Adam u svom raju zemaljskom. — Kao što je narav blaga majka, tako je svakomu, tko je se vierno drži i najbolja učiteljica. Dok nebijaše zla, nije sviet trebalo ni učiti dobru. Martin je čovjek prost, veseljak i starac; ali mu je duša čista od grieha, srdce od plahih strasti, ruke od zla djela, a jezik od pogane rieči. A kakovi su mnogi tih godina u svietu?

Što je Martin čovjek dobar i smiešan, to mu je Bara i izgledom i ćudi strašna. Ja sam uviek zazirao od žena, što no ih naši zovu mužkarami; a ovakve još nevidih u svom vieku. Koliko je visoka, da bi se Martinu tarane s glave najela, toliko je krupna i koštuna-

Digitized by Google

sta, da bi njom mogao gradove razbijati; sve na njojzi kano da je od tvrda tuča; prava amazonka: da se preodjene u mužko, izišao bi čovjek glavit; al ženom je strahota. Lice joj je suncem opaljeno, a izpod šamije, kojom je glavu obavila, proviruje po gdjekoj pram siede kike, koja joj je gusta i jaka, kao griva u dobra žerava. Oči su joj krupne, pogled divlji, lice ozbiljno, a iz njega govori odvažnost, pače okrutnost neka. Ta bi glava dolikovala liepo trupini kakova Domitiana ili Nerona. Glavne crte njezina značaja jesu: pohlepa za novcem i bezkrajno praznovierje. S toga radi bez umora, te samo uzgred jede i spava; a ovamo vrača, baja i karte baca.

To nam je domaćin i domaćica.

III.

Zorom drugoga dana ove naše kratke idile ustav i opraviv se odem sa ženom do prvoga lončara u ulici te tud nakupujemo posudja za kuhanje, za stol, i krčag za vodu: — campana supellex. To obavivši ugovorimo s Barom, pošto da nam daje zelenje, jaja, mlieko i živad, kad nam uztreba za jelo; i kad nam očitâ vještije od svake piljarice, što će biti ciena ovomu, što li onomu, razbiše mi se liepe misli o arkadičkom mukte — životu: odoše bez traga najprije dapes inemptae!

Iza toga doručkujemo malo kave i kozjega mlieka.

Ostali dio dana provedemo radi velike žege u sobi; ja čitajuć, a žena mi pletuć te medju tim po koju rieč jedno s drugim govoreć, a inače zievajuć. Od podne odspavamo dobar komad do skoro pod večer. Ustavši sumorni i od sparine uznojni, pričekamo dok zahladi, misleć se naužiti uz Dunav liepe večeri i oporaviti se na razblaženu zraku. U tom se vraćaše marha s paše

Digitized by Google

doma. Čuvši klepke, mučanje krava i beketanje koza, zanesem se opet u svoje ljubimice misli te pomislim na ono:

„Ut juvat pastas oves
Videre properantes domum“

i izidemo pred kuću. Naša Bara imala dvie koze i evo ih upravo u dvorište dobro pašnih i nabrekla vimena. U to izide ona s muzlicom iz kuće i ode da ih podoji. Mi se dvoje u zao čas prikučimo da gledamo. Rekoh u zao čas; jer čim mi tamo, a ona jednom rukom doji, a drugom nam iza ledja pokazala figu te će: „U ovo,“ veli, „gledajte, a ne u moje koze!“ — S toga pozdrava nadjemo se u čudu; ali nam nebijaše druge, već se okrenuti i otići. Tek poslje doznademo, da se Bara bješe pobojala, da joj neureknemo kozah. To mi bješe opet popara na ono:

„Claudensque textis cratibus laetum pecus
Distenta siccet ubera.“ —

Sunce zašlo u svoje zlatne dvore i nastala liepa večer. Blag vjetrić duhnuo i dignuo sa zemlje težku sparinu, od koje se preko dan mišljasmo smušiti. Potučenim oda svuda ostade još jedini Dunav, kojim no se bjesmo i tješili ovo odpodne. K njemu dakle odemo te sjednemo na one klupe izpod bagrena, naumivši tud najprije ono malo hladne večere večerati, a zatim se razgovarati, malo popjevati, gledati i nasluškivati, kako liepo narav uspavljuje sama sebe. Divno ti bijaše pogledati pod nami zelenkastu pučinu cvatućega*) Dunava i preko njega zelene ade, iznad kojih preletahu u taj par nebrojena jata ptica, idućih na svoja znana noćišta. — To pod nami; al evo opet zla nad nami! — Očusmo iz daleka kroz tih sušanj lišća i prijatan ro-

*) Kad se naime kukci, što ih Niemci „Florfliegen“ a naš narod ukupnim imenom cviet (Wasserblüthe) naziva, iznad njega roje.

Digitized by Google

mon izokolnih potočića i izvora kao čarobne zvukove svirke Eolove: somnos quod invitet leves! i ja već bjeh pomislio, da nisu imali krivo oni stari dembeli rimski, što no se davahu uspavljivati od blagozvučnih citara i ptica pjevačica, — te još malo, pa bih se i sám bio zanio u onaj sladki polusan, kao što se boravi zar na visinah Olimpa od božanskoga napitka nemrlika i nemrlike (nectar et ambrosia), — da se oni tajni zvukovi nepretvoriše domala u razgovietne i svakomu uzvodnjaku dobro znane glasove: moj! moj! moj!. Uz tu bi reć davoriju udari sad na nas kao vojska čitav roj gladnih komarica te u živi čas bjesmo što je gola tiela svuda nemilice izgriženi od tih krvopija. Kako se koj strjelimke iz zraka pusti, tako odmah i teglicu onu pod kožu zavuče, pa dok ti rukom izmahneš, a on već pjevajuć s ruke na obraz i tako dalje. To nam razori svu poeziju te liepe večeri i, pokupivši brže bolje jelo s klupe, stanemo uzmicati, junački se braneć proti upornu neprijatelju, koj nas gonijaše sve do naše tvrdjice. U sobi dakle mjesto na Dunavu večeramo, a pjevanje ostavimo za drugi put. Još nam valjade prije nego što legnemo izkaditi omanom sobu od onih, što no bjehu preko dana pale u zasjedu, da nas noćju kolju. Zlovoljan sbacam sa sebe haljine te se pružim na svoju počivaljku, pomislivši gorko se smiešeć na ono:

„O noctes coenaeque deum!

IV.

At mihi seu longum post tempus venerat hospes,
Bene erat! *Horat.*

Jednom budem sám u vinogradu i, da si vrieme prikratim, sjedoh malo čitati i piskarati. O toj zabavi mine mi dan do podne. Bara mi donese ručak: malo

Digitized by Google

smudja na masti pržena, a poslje toga po običaju lubenicu i groždja. Namirivši želudac, popušim lulu duhana na svom ležaju i dohvatim opet knjigu da čitam. U tom uvede Bara momka u sobu, momka knjigonošu. Razpečativ pismo pročitam ga i odporučim, da ću biti kod kuće. Ustaviv Baru u sobi, reknem joj, da zakolje koje pile, a zatim da ode u grad po ribu i somun hljeba. Ona čelo naoblači i upita, da što će opet biti; a ja joj u kratko odgovorim: „gosti.“ „Neka ih bies nosi“ smumlja i, zalupivši za sobom vrata, ode da nabavi što sam joj rekao. — Dok se je peklo i varilo, dotle sam ja stol sterao. Oko osam sati eto ti mojih gosti. Dok oni u sobu, a Bara s ribjom čorbom na stol. Martin nanizao bocu do boce Vučedolca, žive žeravice, i gosti posjedali vesela lica i utješeni, da neće otići ni gladni ni žedni. Zalagali se i zalievali, dok neostaše zdjele čiste i postrugane, a pola boca praznih. Tad nastade što no bi Grci rekli symposion, a mi pijanka. Zdravica po zdravica, i mnogomu već otežčala glavica; i već se počeše javljati kroz vino svakojake ćudi: neki pjeva, neki plače, neki se sa susjedom ljubi, a neki garova za rep povlači, to jest traži zametnuti kavgu. No kad već bješe izdala snaga, stade jednoga za drugim obarati san i dobro te najtrezniji povikaše: hazurala! zeman je!

Ali jest! Već smo mi odavna gledali, gdje naš prijatelj Paja ništa negovori, već rukama hvata po zraku kao pas muhe; a kada bi mu to došlo, onda samo pokrov prekonj; očima bi zaklještio, jezik bi mu se ukočio i sav bi se odrvenio. Bilo bi ga takova pogledati kao kakova starogrčkoga kumira otvorenih očiu. Svi u glas povikaše: Paja je gotov! Što ćemo sad od njega? Kući ga nositi — teret je; nije druge, već da prenoći tude. Sa stolice ga dakle skidosmo, svukosmo i na moju počivaljku povalismo. Tud se je malo izrita-

Digitized by Google

vao i branio te i zaušćivao da nešto rekne; ali mu u čas mrtvi san tielo oblomì i usta zatvorì, te ostade ležeć kano vreća na gumnu, ili sjekira na drveniku. Oni drugi sa mnom se, kako znadoše, oproste i odu.

Sada mi valja nešto spomenuti, što mi je i samu u taj par u oči udarilo i s čega se tu noć dogodi velika buna. Lice vrata stajala u sobi visoka, ali otanka gvozdena peć na tri noge. Mjesec svietleć kroz napukao kapak bješe se upravo ustavio na njoj.

Ja, budući kasno, brže bolje se skinem, svieću ugasim i legnem. Moj je običaj neleći, dok si nepriredim uz glavu svieće sa žigicami, ako bi mi trebala. Ali ovaj put i ja bjeh malo izišao iz svojega reda. Što bi dvaput dlanom o dlan, već i ja bjeh pokojni. U prvom snu usne mi se nešto ružno: neka lupa i graja, kano da su razbojnici. Otresem se sna tako neugodna i stadoh se, kano što biva, namagati da se probudim. Razbudjujuć se osjetim, da što sam bliže javi, to lupa i vika sve gorja. Prestrašim se, da neće san biti istinom. I zbilja! Lupa, vika, kobrcanje po sobi i strašna pomaganja! Sjednem u postelji i uzmem si raztirati oči. Kod ono malo mjesečine, što je još kroz kapke svjetlila u sobu, vidim, gdje se dvojica po sobi hrvaju i jedan drugim nemilo o zemlju udaraju. „Što je za Boga! Tko je to brate Pajo?“ prodrem se što me je grlo nosilo. „Ustaj! pomagaj! Evo hoće da me zadavi“ odzove mi se on, a uza to očujem novu lupu na vratih: „Otvarajte, otvarajte!“ Mašim se rukom rad žigica, ali uzalud. Skočim sa postelje, dohvatim pušku s klina i uztrčem se po sobi od prozora k stolu, a od stola opet k prozoru do vratah, i tud ih srećom napipam. U tom pako oni s polja vrata provale i u sobu nahrupe. Medju dvie vatre neznadoh kud ni kamo, već dignem pušku, da udarim onoga, što bješe unišao, preko glave; ali ju on u ruku dočeka: „Nemojte gospodine! Koja

Digitized by Google

vam je nevolja! Kakova je to lupa i pomaganja!“ Sad vidim, da je Martin i, potegnuv brzo žigicom po zidu, potečem k svieći, upalim ju i prisvietlim da vidim što je. Kad tamo — na zemlji leži Pajo i s njim — gvozdena peć! Odmah se jadu dosjetim i nehotice mi se otme smieh. Ali on izgreben i izlupan držaše još sveudilj popojaske čvrsto svoga protivnika i upro oči u mene, čekajuć da mu pomognem. Težki ga znoj spopao; a kad vidi, da se ja smijem, škripne zubi i zagrmi iz poderana grla: „Što si stao, okamenio se; pomozi!“ A ja mu reknem: „Brate Pajo, ta što ti je sakrivila ta gvozdena peć?“ On tek sada skine oči s mene i, pogledav kao u brk svomu neprijatelju, trgne se natrag, prožulja si oči, zastidi se, ustane i ljutit mjesto u svoju u moju postelju legne.

A Martin uz peć stao, pa se glavom uzklimao; a ja, znajuć već što je, reknem mu: „Ti čini mi se nevjeruješ, da je to gvozdena peć;“ a on će: „A i tko zna, je li peć.“ „Bilo što mu drago, hajde spavat.“ On ode, a ja se prevalim i ono još malo noći do zore sladko prespavam.

V.

Pavidumque leporem et advenam laqueo gruem
Jucunda captat praemia. *Horat.*

Ja sam sve donekle zazirao od puške, i nema dvie godine, što sam postao lovcem. Evo kako. Imadoh medju ostalimi dobra znanca, lovca na glasu; čovjeka, koga su poznavali svi zecevi i lisice one okoline i koj je neprestano o lovu mislio i govorio, na lovačku se odievao i nesladko s tanjira jeo. Soba spavaća, u koju sam često dolazio, bila mu je s jedne strane sva zelenim suknom prekrivena i po njem izvješano oružje svake ruke. U njoj je i radio i plandovao i vas dan boravio.

Digitized by Google

Kano što se ciganin čudio, što sav sviet neide u cigane, tako i on nemogao dokučiti, kako se može nebiti lovcem. Često bi mi rekao: Što si se čovječe zasjedio oko tih knjižurina; tà kako već obagnjio nisi? Mlad čovjek, a živjeti neumiješ. Hajde da se ogledamo, tko će bolje preko jaruga skakati, kroz trnje se verati i prije sjesti. — Da pravi lovci nisu obično ljudi dobroćudni i naravni i da lov nije već po sebi zabava vitežka i romantična: to nebi bilo dosadnijega svieta pod nebom od njih i jezikoslovaca ili korenodubaca. Obadva su krvopije; al jedan je orao iz planine, a drugi krpelj ili pijavica iz bare. Jedan će ti vas dan kazivati, gdje su psi zeca dignuli, kuda su ga gonili, gdje je dočekan, kamo li od zrna pogodjen; a drugi će uzeti kakov pljesnivi koštunac te će ga kljuvati i kljuvati; a kada ga prokljuje, pušljiv će se naći. Jedan te svojom pripoviedkom razigrava, a drugi ubija.

On me dakle jednom nagovori te, zažmirivši, izbacim pušku u vjetar. Dopadne mi se gdje ostadoh živ i počmem po malo pucati na koješto: najprije u nišan, a poslje i na živo. Kažu, da se lav neprokrvoloči, dok krvi neokusi; tako mogahu i meni zecevi i lisice izmed nogu protrkivati, a ptice mi na glavu sjedati, dok nisam ubio prvoga vrabca. Od tada sam se prolovio i držim u kući pušku sa svom džebanom.

Da nedužim lakrdije: budući lovac kakov takov, reknem jednom pred večer Martinu: „Martine! danas je nedjelja; ti posla neimaš, a meni se raditi neće; hajde da gdjegod zasjednemo i lova gledamo;“ a on mi rekne: „Što vam je palo na pamet gospodine; mahnite se toga posla, danas je mlada nedjelja.“ „Ništa zato“ odgovorim mu „mi smo nedjelju odsvetili, misu čuli i Bogu se molili; a kad zviezde izidju, dan dospieva i nedjelja prestaje.“ „Ja se nerad šalim s mladom nedjeljom; jer su mnogi od nje stradali, a osobito s puš-

Digitized by Google

kom u ruci.“ „Kako to?“ upitam ga. „Ja sam slušao“ počme on „što se je dogodilo u jednom selu ovdje blizu nas. Čovjek neki naseljenik imadijaše osim ostale liepe imovine pušku šarku, svu zlatom zaljevenu i, koliko on bijaše visok, za čitav pedalj dužu od sebe. Kao čovjek ratar, a lovac, nemogaše nego nedjeljom izilaziti u lov s njom. Župnik ga uviek svjetovao, da toga nečini, ali on se nedao uputiti. Jedne mlade nedjelje izide opet da lovi viš sela. Kad tamo, al zec sjeo na sried puta i gleda u njega. On pušku zapne i prisloni da ožge; al u taj se mah zec propne na stražnje noge i prednjom šapom zaprieti mu kanogod čovjek. On se uplaši i pušku jamije, te podje dalje. Kad izidje na drugi put, al zec opet predanj; i kad ga uze na oko, opet mu onako šapom zaprieti. I tako kad bude treći put, čovjek od čuda i straha s pameti sidje i, uzamši sugreb u selo, putem pušku svu o kamen slupa, te do dana današnjega uza sve molitve i zavjete nikad još k sebi došao nije. Tko je puščani prah izmislio, taj se je najprije s vragom pobratio. U svakoj puški sjedi po djavao; i zato se kaže: puški i konju nije vjerovati. Ima te se puška osobito po mladih nedjeljah uzljulja sama od sebe o klinu, kao šetaljka na satu. A zašto neće vile i kosa, što no vise do nje?“ „To ja neznam Martine. No kako ti kažem, još malo, pa će biti kraj nedjelji. Dok zviezde izidju, slobodno je loviti i svaki rad raditi.“ „Hajde neka bude“ rekne on „dok zviezde izidju, možemo. Ja znam za jednu lisicu ovdje pod vinogradom. Dosta je živadi poklala; vriedno je da jedanput pogine.“

Kad bilo poslje devet sati, uzmemo svaki svoju pušku te u neku gušću pod vinogradom. On mi pokaže gdje da zasjednem i zakruti mi, da odatle neidem, jer tuda mora naići. Ja već očamao sjedeć i čekajuć te zapalio smotku, da odpušim čamu. Kad al najedanput

Digitized by Google

stade krš po gušći i vidim, gdje se u tami nešto kao lisica preda mnom ustavilo te prinjuškuje. Sudeć, da mi naručnije doći nemože, opalim kroz šikarje, a zvier se smotavši glasno zavije. Martin, čuvši gdje puška puče, skoči sa zasjede te k meni. „Mužak je gospodine, po glasu se poznaje“ i dopadne gdje zvier ležaše. Spopadši ju za stražnje noge, pridigne ju, da ju ogleda; ali u taj mah opet ju izpusti i zalomivši rukama zajauče: „Jao gospodine, što uradiste? Ta ovo je moj vezir.“ Ja se gotov snebih od straha, gdje ubih prvo dobro gazdino, čuvara njegova, njegova i svoga. Provučem se i ja tamo i stanemo ga prevraćati, da vidimo, jeda li je još živ. Na mnogo milovanje, gladjenje i prišapćivanje svoga gospodara javi se napokon vezir, da je još duša u njem. To Martina malo utješi.

Lov gotov. On psa uprti, ja mu pomognem, te podjemo doma. „Što ću sada gospodine?“ upita Martin u putu; „lahko je za mrtva vezira, ali jao od žive Bare.“ „A koja ga je bieda naniela na me“ reknem ja. „Koja bieda! Mlada nedjelja i moja stara nesreća; niti Bog, već one zlikovice vile.“

Bara nas pred kućom čekala i, čim se bjesmo pomolili, liepim nas pozdravom pozdravila: „Kud lunjate po vragu u ovo doba noći? I ti, nesrećo stara, dok nisi gdje nagrajsao“. A kad istom vidi, gdje vučemo psa napola mrtva: „To li je lov, vile te lovile“ zavikne i bubne ga šakom u ledja. „Kad nisi imao drugoga posla, a ono ćemo tebe na lanac, pa kuću čuvaj.“

A ja, dok se nečuje kako je bilo i dok sam čitav, umaknem brže bolje u sobu i legnem.

VI.

Dva dana za tim, uzam zorom knjigu pod pazuho, odem opet k Dunavu da čitam. Ali nebijaše zadugo

Digitized by Google

sunce poodskočilo i pripeklo, da se nemogaše podnieti. Dignem se dakle i podjem u sobu. Kad al na vratih vinogradskih smotrim čovjeka, nomogavši iz daleka odmah razabrati, tko je; što da mogoh, bio bih se kakogod nizbrdicom kroz trnje do Dunava proverao te za nevolju i unj zaronio ili se nokti u zemlju ukopao, da se oprostim muka, koje su me čekale. Ali ovako toga neznajuć, ustavim se na sried puta i stanem izgledati tko je. Kad na jedanput, uprvši sunce, naočari izpod biela škriljaka prosinuše te kao dva samopala mene uboga u srdce pogodiše. Na usta mi se podrie težki uzdisaj: On je! — Zašto baš naočari? One su stvar dobra, kao svaki liek, onomu, komu su potrebne. Stare bake, koje nevide u iglu udjeti, i starci, kad uznemognu knjigu učiti, oči u čpagu nose, i Bog im blagoslovio te im vierno služile dok onih živih nezatvore na spanak vječni. Naći će se i medju mladeži po koje, da mu ih treba; ali je ludost nad sve ludosti, što je na sviet postalo te čeljad mlada kod zdrava i dobra vida očinjega nosove osedlala, naočari ustaknula. Ima tko za nevolju i na drvenih noguh hodi, al kod zdrava tiela još nevidih nikoga. Čemu ih dakle nosi onaj, za koga nisu? Evo čemu. Ima svakojakih licemieraca na svietu, lažnih pobožnjaka, obieljenih grobova, što no vratove izkrivljuju, očima prevrću i neprestance uzdišu; ima i varakleisane ljepote, bjelilom prikrivene rugote, pod salonskim odielom sklonjene prostote; al ima i lažiučenosti, a njoj su cimer ponajviše naočari. No gdje visi grana smrekova, ili svežanj strugotina, ili vienac šimširov, tud možeš unići i povikneš li: Mehandžio! iznesi mi vina! donieti će ti ga; a pokucaš li u pretvorice pobožnjaka i učenjaka: nitko ti se neima odazvati: prazno im je srdce i glava.

Da mi odlahne, reći ću sve u jedno. Taj gost, o kom govorim, bijaše po zanatu jezikoslovac. Prvi put sam

Digitized by Google

se nanj namjerio u čitaonici gradskoj, gdje on, onjušivši valjda na meni nešto svoje rufeti, bješe svojim suhoparnim brbljanjem natjerao na me krvavi znoj i gotovu nesviest. Koliko tu čeljad mrzim, opet vidim, da joj se nikako oteti nemogu, i da smo i mi Bogu težko sagriešili, što nas bije, kako no negda Egjipat, svakim zlom — i suviše ovim.

Odmah na ulazu u lomačnik pozdravi me i nazove mi dobro jutro; a ja se učinim da ga nevidim i, sagnuv se, stanem ogledati čokoće i čupati travu, kao što luda djeca, igrajuć se žmirke, zatisnu oči, da ih nitko nevidi. Ali domala zazvuči kano rog Silvin u Ernani-u po drugi put već iz bliza „dobro jutro“; i taj mah bješe mi, kao da sam se stvorio mjesto na Dunavu na strahovitom Gangesu, a iz njega da je izišao krokodil, te da mi viče: lezi! da te jedem. — Videć, da se neima kuda, podjem da ga sretnem. Načme me dakle s glave ovako: „Na moju veliku radost doznao sam, da ste se odmora radi za vrieme nastanio u ovom liepom vinogradu i dodjoh da vas obidjem.“ „A ja“ rekoh „na svoju veliku žalost doznajem, da za čovjeka pravoga odmora i podpuna mira neima do groba. Da je to Bog hotio, nebi bio stvorio komarica, muha i krpelja.“ On neznajući, da je *mutato nomine* o njem govor, smiešeć se rekne: „A toga se žalibože ovdje uz vodu nalazi svega podosta.“ U meni se žuč pokrene te mu odvratim: „Ima zla na svietu, koje će stići čovjeka, ta se latio kopna ta vode. Medjutim izvolite da se prošećemo ovim lomačnikom. Kako vidite, biti će vina i veselih srdaca.“ On, neshvaćajuć u svojoj suhoparnosti poeziju toga dara božjega, odgovori mi kiselo: „Ja mu prijatelj nisam; trieznost je gojiteljica mudrosti.“ „A znate li“, prihvatim ja šaljivo, „što su stari Grci mislili za vodopije“? i, pogledavši ga, vidim da ni toga nerazumije, te nastavim, pokazujuć rukom preko Dunava:

Digitized by Google

„Da divna pogleda na tu ravan prekodunavsku“! A on će: „Klasično zemljište! pod kojim je sakriveno neprocienjeno blago svakovrstnih starin. Moj duh naslućuje pod njim silne ostanke rimske dobe u starih novcih i ulomcih veličanstvenih palač i hramov. Ja živim pod zemljom životom stare dobe; a sadanji sviet sa svojom truleži nije za mene.“ To mi bude previše i reknem mu: „A koju korist ima sviet od tih krtova, moljeva i miševa, što no neprestano pod zemljom ruju i po prašnih ropotarnicah glodju i raztaču pljesnive kvierove te iz njih kadšto buncaju o čem stari ni sanjali nisu. Ja starine štujem, u koliko su štovanja vriedne: ali uživam i *munera praesentis horae.*“ Turčinu dirnuti u koran, ili ovakovu okorjelu učenjaku u njegovo vjerovanje; to je svejedno. Znanost ima svoje fanatike, kano i vjera. Kao da sam taknuo u osje gnjiezdo, izvrne na mene: „Ta vi ste Epikurejac, ili Saducejac“! a ja njemu sasvim mirno: „A vi ste Stoik ili Farizejac. Što nepustite bradu te nehodate gologlav i bosonog i nehranite se lišćem; jer to bi se pristojalo pravomu mudracu vaše rufeti.“ On to sve primi sa podpunom filologičkom ravnodušnošću ili bezobraznošću. A ja, da ga se riešim, padne mi na um moje pisanje i reknem mu: „Ja sam gospodine rad do podne još nešto malo prepisati. Posao je veoma silan; zato mi oprostite.“ “Ništa zato“ odgovori on „ako vam je s voljom, ja ću vam u pero kazivati, pa će biti brže.“ *„Confice“!* pomislim u sebi i podjem naglim korakom pred njim, a on za mnom. Došav u sobu, dadem mu rukopis u ruke, da mi kazuje i sjednem. On počme:

„Neg do malo zatiem danah.“

To napisavši dignem oči, da vidim što mi nekazuje dalje; al on rukopis na stol položio i u mene se kano čovjeka propala zagledao, dok neuze jadikovati: „Što po Bogu, vi još pišeš *h* u roditeljnom višebroja? Nemoj

*

Digitized by Google

molim vas; meni je muka to gledati. Taj *h* je prava nesreća za naš jezik; i ja vam velju, da dok njega nenestane, neće biti napredka u knjizi narodnoj. One rogate djavole nekako iztriebismo; ali taj se neda te neda.“ „Ostavite“ reknem mu „to nedužno pisme u miru. Ta i Latini su se mučili s njim, a muče se i Niemci, pa su ipak napredovali.“ „Ali to nesmije da bude“ izvrne on „to je pravi filioque u našem pravopisu; sbog njega će biti razkolničtva i danas sutra krvava boja.“ „E tako je“! dodam ja žalostivo: „komu je sudjeno propasti, dosta mu je i malo pisme *h* da propane.“ „A onim će ostati na duši, koji su se zanj toliko borili“ završi on i htjede da podje.

Kada se od muhe slon gradi, i stvar ozbiljna postaje smiešnom. Tako i meni nebudući već ozbiljna razgovora s čovjekom drenove glave, izvrnem sve na lakrdiju i našalim se njim ovako: „Znate vi što gospodine moj? Budite vi našim Lukijanom i sastavite porotu, po kojoj da se presudi, tko ima pravo, tko li krivo. Samoglasnici neka budu sudijami, kako i tamo; njihova su prava neoboriva. Tud će se možda dopodštapati operčinjeni *ch*, *cs*, *sh* i *x*, da se parbe s kukmatom derištadi *ć*, *č*, *š* i *ž*; skočiti će odskora iztriebljeni kosorogi *è*, da brani svoje mjesto; napokon će se boriti za svoje staro pravo i *h*. Starinam će prihvatiti starovolje, da vojuju za svoj liepi i toli organični *ch*, *cs*, *sh* i *x*; ali će slabo uspjeti: jer je težko šušatu s rogatim se bosti. A doći će jamačno i novi razkolnici od daleka móra sa svojim kratkim genitivom proti sipotljivomu *h*-u, za koga jedinoga u ime čovječnosti i civilizacije molim *salvum conductum*; i tud ćemo stoprv vidjeti, da li će kusati što opraviti proti repatim.“ Na to se naš pravopisac razjedi: „Kada vi“ reče „šalu sbijaš sa stvarju svetom, a ono je kraj razgovoru; s Bogom“! „S Bogom“! dobar apetit“ viknem za njim. „Nije

Digitized by Google

apetit, nego prohtievanje“, odvikne mi on u svojstvu puriste, a psi ga iz dvora izprate; i ja uz to pomislih, da nebi bilo s gorjega, kada bi uza prepeličare, gomoljičare i tetriebare bilo pasa, da njuše ovakove i druge neke ljude.

VII.

Ako mi je ikada san prijao, to mi je, onako nemilo izmučenu, prijao taj dan poslje ručka. Odspavavši do dva sata, probudim se i još onako bunovan očujem neki rogobor oko kuće. Izbistrivši se sa svim, učini mi se, kao da je jato gusaka kuću obsjelo; ali ovaj put Kapitola nespasiše, već mene uboga gotovo ukljuvaše. Izidem u triem, da vidim, koja je opet bieda. Al za kućom mi se oglasi do šest ujedinjenih glasova ženskih, gdje mi se sa ženom pozdravljaju i ljube, za mene pitaju i kazuju, kako su opet one došle, da nas obidju. Ja se uzševrdao, što da radim; ali se opet neima kuda, već hajde pred nje. Ako mi ikad smieh i sladke rieči nisu išle od srdca, to ovaj put nisu; ali valja pokazati, da smo ljudi ugladjeni te se gdje treba i izpod suza smijati i preko jeda med prosipati. Ja nisam neprijatelj ženskim; ali za jedan dan bijaše premnogo. Žena ih puna veselja u sobu uvede te me stane s jednom za drugom upoznavati, od radosti poskakivati, rukama popljeskivati i meni se oko vrata vješati. Njezina radost bijaše iskrena i srdačna; ali ja nemogoh pristati uz nju, već se samo uzeo kao dodola sad jednoj sad drugoj klanjati, da me već bjehu zaboljela krsta.

Prvo bijaše da se kava pristavi i po mlieko ide. Uza to se već zametne velevažno pitanje o skorupu (vrhnju) i, kad im se reče, da ovdje najbolje nije, povikaše gorje, nego da su prisahnuli svi izvori i sve rieke: „Ah! to je nesreća“! „Ja da sam kadra, držala bi kravicu, samo da se napijem dobre kavice.“ „U svem gradu

Digitized by Google

neima vrhnja, što je u gospoje R—mann-ice; k njoj je vriedno otići u pohode“ i tako dalje.

Ja bih jezik ljudski, i to ne prvi, prispodobio mlinu. Zašto? Kod mlinovah ima suvača, vodenica, a u novije doba i parnjača. Tako ima i ljudi, koji melju o suhu, a ponajviše takovih, kojim treba vode za meljavu. Ta je voda u mužkih pričalo vino, a u ženskih bajalica kava. I kao što s više vode i vodenica bolje melje: tako se za prvom kavenkom i u ženskih tek točkovi krenu; a druga i treća već sve brâne razvali i potjera sve kamenje: u koje manje, a u koje više.

Tako bilo i ovaj put. Kava se doniela i svakoj po šaljica utočila. Tu valja primietiti, da ženske slabo kad piju više od jedne; ali kako? Čas je kava prebiela, te pritoče crne: odpivši malo, opet bude precrna, te priliju mlieka; onda je slabo sladka, te dometnu sladora; ali nesretna ruka obično presladi, te opet valja prigorčiti kavom, pak opet razbieliti mliekom.

Vrabci, kad padnu na proso, ili čvorci na dud: izprva su tihi, dok se nenazoblju; a onda nastane cvrka, koja se sa ženskim razgovorom slaže i u tom, što govore sve na jedanput. Kada bi pomrčao mjesec, udarili bi stari u ponjve i mjedenice i puhali bi u trublje, misleć, da je mjesec od vračeva občinjen i da će se tako povratiti. Eh! kada bi to bilo, našlo bi se tomu i boljega lieka, veli Juvenal.

Razgovor se zametne. Prva poče neka mlada gizdelinka, štono bješe suknjom obručarom zauzela više od pola sobe, te govoraše rečitije nego li ikoji zavjetnik pred sudom o novih obretih mode, te se nemogaše nahvaliti onih pećurkah, tobožnjih šeširah, i onih naduvenih strahotah, u kojih hodaju ljudi kao živi baglići po svietu. Prevrnuvši jezikom što bi jedva ponio čitav dućan, dadè rieč drugoj, štono bješe de Tusca graecula facta, i ta uze grditi neke svoga spola, što no nemogu

Digitized by Google

sakriti svoje prostote, već gdje mogu govore naški, te bi ih trebalo zatjerati u kakov prnjavor, da nesramote prosvietljena pijaca, gdje im je kuća. Treća se javi neka stokuća te stade prokazivati sve tajne obitelji, u kojih je posrkala kave već na akove, zamolivši naposljedku družtvo, da nekazuju nikomu ništa. I kao što je sramota nježnu čeljadetn besjediti oporim jezikom naškim, tako da je najveća prostota, što je običaj u jedne tobože prosvietljene gospoje te, kad joj se dodje u pohode, mjesto kave iznosi pred goste od tri objeda pabirke. Četvrta stade otrovnim zubom nagrizati sad ovu, sad onu razvikanu ljepotu i lažno imućtvo; kako ova ili ona, čim korak iz kuće, u kutiju duva; kako su oni hvaljeni zubi i one slavljene vlasi perje paunovo na krešteliciі kako ona kraljica svih igranka u pozajmljenih opravah na nje dolazi, a kod kuće se ni hljeba najesti neima. Još jedno triebaše, i to se nadje — ženska sveznalica. Prošav redom sve novije romane te laznuvši malo i politike, zateče se na učeno polje te i mene, koj sam dosada šutio, na mejdan izazva; ali moji kratki i krhki odgovori zapušiše joj usta, te tim se, buduć već i kava odavna izpijena, razgovor završi. Netko bješe napolje izglednuo i donese glas, da se je nebo naoblačilo i da se sprema na kišu. To uzbuni svilu i kadifu, i ista graja, kano pri dolazku, dade na znanje, da se je jato diglo na polazak. Mi ih izpratimo do grada i vratimo se natrag.

U povratku stanem motriti nebo iznad sebe i okolo sebe. Oblak na oblaku, kao gora na gori, a sve mutni i bjeličasti, gràdo- i gromonosci.

Idiosynkrazija, što no vele, javlja se kod jednoga ovako, kod drugoga onako; a ja se bojim munja i gromova; i nisam hvala Bogu sám. I rimski car Oktavijan pišu da je u tom bio slabe petlje.

Bura se trgne, kiša kao iz kabla udari, munje zasievaju, a gromovi zapucaju. Pobjegav u sobu, zatvo-

Digitized by Google

rim po običaju i najmanju rupicu te sjednem ukočen, čekajuć što Bog dade. Vinograd leži visoko, a kuća još više i k tomu na samo; i zato mi se činjaše da, koj prvi pukne, nemože već u nas. Moja žena ode po Martina i Baru, da budemo štogod slobodniji; ali oni još veći strah na nas natjerali sa grozovitih pripoviedka, od kojih se čovjeku koža ježijaše. — Tako bilo do pred ponoći. Tad prestane, i mogosmo malo prilegnuti; no pred zoru nas opet tutnjava probudi; i tako se svu dragu noć bjeh napatio straha tim većega, čim mi samota bijaše neobičnija.

VIII.

Tim jutrom nastalo i kišovito vrieme. Prva nas u zoru pozdravila služavka s prijavom, da toga života više podnieti nemože, već da je naumila pokupiti se još danas i otići, i da neima sile pod nebom, koja bi ju više ustavila. Tko zna, kakov život u ovo naše vrieme napredka provode po gradovih gospodje kuharice i gospodične sudoperke, taj se neće tomu čuditi Došav ponajviše sa sela, omili im halabuka gradska, i težko onomu, tko s njimi podje tražiti mira, gdje neima igranka, šetanka te živahnih ulica i prozora, da se na nje izgleda. Nemogav ju dakle na očigled onako složne kiše i blata do koljena uputiti, koliko je blago mir i kolika slast ovaj tihi život ladanjski, izplatim ju i dam joj gorko zasluženu svjedočbu o čestitu i neporočnu vladanju, te ju odpustim.

Po tom uzmem knjigu, da čitam; ali me snadje neki san, komu se odhrvati htievši, napane me čama te izidem pred kuću, nebi li se štogod izbistrio. Zavirivši u kuhinju, vidim Martina i Baru, gdje su se naklopili preko zdjele zelenih krastavaca — svoga običnoga ručka — i unidjem da se nagledam pusta zalaganja. Tud mi uteknu oči kroz odškrinuta vrata i smo-

Digitized by Google

trim na ormaru žensku lutku, kano diete od godine dana, i začudim se, čemu to? Bari nebude pravo, gdje ja sve nacunjati moram, te mi rekne: „Prodjite se gospodine; zar vi morate sve vidjeti i znati?“ No na mnogo moljakanje kaže mi, da je to od mòra, vještica i vukodlaka. Došav noći, kada im je doba, da ljude dave, zagledaju se u ono diete, i dok tako zjaju i čude se, i vrieme im mine te im je odlaziti, i tako nemogu nahuditi. Ja se učinim kao da sam posve zadovoljan s tom obaviesti, nadajuć se obilnoj pabirci na polju mythologije narodne. Od našega svieta ako misliš što doznati, valja im barem na izliku sve vjerovati. — Na stolu ležaše svežanj stvari i do njega širok slamni škriljak. „Tko se sprema na put?“ upitam. „Ja, gospodine“ odgovori Bara. „Kamo?“ „U P..... je, moje rodno mjesto.“ „A rad šta?“ A ona će: „Rad putnoga lista. Zar vi neznate, što se je dogodilo?“ „Neznam“ reknem i sjednem da slušam. „Ovo dana“ počme ona „pao u jednoj šumi preko Dunava vrag s velikim blagom. Lakom sviet odilazio k njemu i on davao svakomu, ali se ljuto namirivao. Tako kazuju za jednoga, da je, primivši novac, morao udariti razpeta na krstu Boga nožem u srce. Lakome su oči pri pogači; on to učini; ali, došav kući, nadje si ženu mrtvu, onako isto u prsi nožem pogodjenu. I odtud je zapovied, da se nitko nenadje bez putnoga lista; a tko ga neima, da ga si nabavi.“ I s tom se logikom zadovoljim za nevolju, samo da još što doznam. No kako ću i Martinu jezik odriešiti: izvadim iz žepa koštek te ga ponudim lulom duhana i uza to primietim: „Mi po gradovih slabo znamo o takovih stvarih; pa zato gospoda slabo i vjeruju tomu.“ „Znam ja,“ rekne on „ma neka ti mudrijaši i sveznalice dodju amo, da ih ja naučim. Oni vjeruju knjigam, što ih sami pišu; a ja svojima očima. Vi imate liepu priliku, da se o svem tom, ako vas je

Digitized by Google

volja, obsvjedočite. Otidite kada je gluho doba ovim prosjekom, ili samo na kraj našega vinograda, pa ćete vidjeti i čuti. Čuti ćete na ovoj adi vilu pjevati glasom jasnim i tankim kao zvonce od srebra, a sladjim od svakoga slavulja. A viditi ćete, što sam i ja toliko puta vidio. Onomad eto — bilo je oko pó noći — vraćao sam se tim prosjekom s ribolova od Dunava. Kad ali sretnem tri ženske, vitke i visoke — Bog i duša — kao ovi jablanovi. Proletješe kraj mene kao vijavica i netičuć se nogom zemlje. Jedna se samo, prošav mimo mene, bješe malo spotakla. „Možda se to tebi pričinilo; da nebijaše sjena na mjesečini?“ primietim ja. „Dà, sjena na mjesečini; eto ti opet gospodske mudrije i mudre nevjere. Ako je to sjena, onda ste i vi, i sve što očima vidim, sjena i prikazan. Kako će biti sjena, kada ih vidih u lice i mogoh razabrati na njem oči, usta, nos; a na tielu noge, ruke i sve što ima u čovjeka. Ako to bijaše sjena, onda i moja bolest nebijaše istina, nego prazan san; ali ja znam najbolje“ i pri tom se maši rukom za prsi i za noge, te uzme stenjati i prenemagati se. „A što se dogodi? upitam ja. „Kako proletješe tik mene“ nastavi on „tako me uhvati onaj silni mah i s mjesta me spopade ljuta groznica, od koje jedva ostadoh živ.“ „A kako to?“ prihvatim ja; „ja sam uviek slušao, da su vile ženske dobroćudne i da nikomu neće zla.“ „To je istina, da nisu ono, što su vještice“ uzme tumačiti on; „al nije dobro ni s njimi posla imati.“ „A tko su vještice?“ zapitam ja. „One su“ veli „žive zle žene, koje se noću u svašto pretvaraju te idu da drugomu nahude. Ima i u našem susjedstvu neka baba Sara, koju sam ja već nekoliko puta sretao, gdje o pó noći ide prat na Dunav. I to vam je vještica, nedao joj Bog vlasti nad nami. No ima i mužkih vještaca, što možda ni znali niste. Preko puta od nas, eno u onoj kući, stoji neki

Digitized by Google

stari katana, koj će na ular pomuzti svaku kravu, koju mu je volja. Svezav ular o čavao visoko, zovne kravu imenom, koju hoće, te muze ular, a iz njega teče mlieko kao iz najpunijeg vimena. No jedan put se bješe odviše polakomio i nemogaše zaustaviti mlieka, dok u njem neogreznu do gležnjeva.“ „A kako to?“ zapitam zgroziv se malo i nehotice, „da se je sve to prikupilo ovdje oko nas? Inače u mjestu nečuje se ništa takova.“ „Što ljudi tamo nevjeruju“ rekne on „te im se ništa i neukazuje. I ova naša kuća nije sasvim čista; i moja je Bara dosta patila od mòre; a i vi se možete uvjeriti, ako ostanete poduže kod nas.“

To bi mi još trebalo! Od ljudi i onako neimam žudjena mira; pa još da me stanu daviti mòre i vukodlaci, pomislim u sebi izilazeć iz kuhinje; i sve što sam čuo, pripovjedim ženi. Nasmijav se dosta, pomislimo, da nije drugo, nego smo i njim dodijali te nas hoće timi bajkami da zaplaše i odtjeraju. Ta misao činjaše mi se posve naravna, što se samo ono sljubiti može, što je duhom srodno i po odnošajih života suglasno.

„Kako mu drago“ odlučim napokon: „Ja sam sit te poezije i toga mira ladanjskoga. Da si nismo kvarili onih čarobnih slika o njem! I nadalje ćemo se njimi nasladjivati; a istinu ostaviti onim, koji su za to rodjeni. Uzalud se utiče gradjanin bezazlenoj naravi, kada ga ona nepriznaje za svoga. Da mu se je, izišav iz grada, napiti kakove zaboravike, pa da o svem što je bilo ništa nezna. Ali ovako, kako jest, pratiti će ga i tamo vierno crna briga i svi drugi mučitelji gradskoga života, kojim se neuteče ni na vil-konju ni na ladji krilatici.“

Vratimo se mi u grad i u svoj prijašnji život i mahnimo se onoga, što je Bog drugim ostavio, uvjerivši se i opet, da savršena dobra pod nebom neima:

Nihil est ab omni parte beatum! ! !

Digitized by Google

MEMOARI STARE GREŠLJE.*)

I.

Bijah sinom siromašnih roditelja, koji su me do osme godine kod kuće držali i, kako su znali, odgajali, kako mogli u školu odpremali, a napokon, nekom dobrom srećom, ili, da pravo reknem, pomoću možnih zagovornika u neki zavod smjestili. Pokojna moja majka — Bog joj dao duši dobro, — kako bijaše blaga srca, prepuna ljubavi prama nam, djeci svojoj, i kako preko gôra našega zavičaja nebijaše vidjela ni samo pedlja drugoga svieta, odpravljajuć me u zavod — koji bijaše jedva pol dana od rodnoga mi mjesta — ono posljednih nekoliko dana često bi me, kradom od otca, k sebi privukla i, uzamši mi glavu medju one mile ruke, sva bi mi blažena u oči poglédala, pa bi onda na jedanput plakati briznula, a za čas se opet ljubko nasmiešila i s nova me dragat uzela, svakako me svjetovala, a na posljedku uviek bi dodala: „Pa nam često piši, rano moja.“

Tolikoj ljubavi majčinoj odazvaše se sve sile duše moje. I koliko po slaboći djetinjoj poslje možda neučinih, za onda bar odlukom podpuna muža bjeh odlučio, da ću ju u svem poslušati: da ću se učiti, da ću se dobro vladati, da ću na nju uviek misliti i da ću joj

*) Grešljika (ili grešlja) das Gröschel; numuli genus (novčić).

Digitized by Google

često pisati. A da navlastito uzmognem zadovoljiti ovoj posljednjoj njezinoj želji, bijah se po siromaški obskrbio svom listo-pisaćom spravom, samo neimadoh pečatnika. Da ga si nabavim, ili da mi ga nabave, o tom nesmjedoh ni misliti. Za ono doba medju djaci svoj pečatnik bijaše atribut gospodstva i medju stvarmi koje se poželjeti mogu stojaše on na onoj visini aspiracija, na kojoj stoje danas zlatni lanci i ure zlata materinih. — U starom obiteljskom ormaru poznata kroja poput tabernakula crkvenih, s množinom svakojakih ladica, bijaše u jednoj od ovih medju drugom sitnom ropotarijom stara grešlja (novac), liepo izrazita lika; — nju uzeh, da mi bude pečatnikom, dok nestečem svoga.

Od svih stvari, koje imah u životu, nebijaše mi ni jedna tako vierna, kano ta zamjenica pečatnikova. Ona me po svih mojih raznih putevih pratijaše od djetinstva do muževne dobe. I koliko bijah čuvaran i pazljiv, mnoge stvari i krupnije i vrednije i meni milije izginuše premetačinom dosta nestalna života, silnim seljakanjem od mjesta do mjesta; nu svaki val, koji bi me dalje ponio, i koliko bi drugoga progutnuo, moju bi grešlju uviek na suho izbacio i na vidik iznio.

Bijaše u mene ujak svećenik, koji me je jednom uz imendan za čestitku tvrdom križarom darivao. Prvi trošak od nje bijaše mi pečatnik sa znakovi vjere, ufanja i ljubavi i početnimi slovi moga imena. Srce mi od radosti silnije kucaše, kad ga prviput u vosak utisnuh; čuvstvo, koje me obuze, bijaše srodno onomu, kad si nakon više godina prviput vidjeh ime naštampano. A kako, mišljah, da će mi se tomu istom obveseliti majka! Znadoh, da će kod prvoga lista, zatvorena tim novim pečatom, prije nego li ga otvori, ona slova izljubiti i suzami natopiti, jer će joj se mjesto hladnih i tudjih crta novčanoga napisa prikazati iz nenada očima pouzdani, riečiti, živi znakovi imena, upisana u srcu njezinu.

Digitized by Google

Od kako stekoh taj pečatnik, povrgoh grešlju, i potucaše se po svih kutovih moga maloga djačkoga i potonjega gospodarstva. Ali, kako rekoh, sto puta se zametnù, i mišljah ju izgubljenom — pače i nemišljah više na nju —, i sto puta se opet ukaza. Gdje god bi što tražio, tuj bi nju našao; gdje bi što premetao, tuj bi ona izpala. Ako bi ju izmeli: i na buništu bi se opet našla; k pralji bi otišla i opet bi se povratila; djeca i mlade mačke bi se njom igrale, i opet bi došla na svoje mjesto. Obično boravište bijaše joj na posljedku medju pieskom u mastioniku (tintarnici). Tuj bi po njoj, pišuć, mastilom štrcao, i dogodi mi se jednom te u hitnji, napisav gotov list, zagrabim žlicom da ga pospem; al kad tamo, i ona mi se pridruži te mi sve pismo zabrlja. Ljutit, hitim ju kroz otvoren prozor, pomisliv u sebi: „kako me se je ova hrdja nadovezala! neka ide do biesa!“ — Nu za časak: kuc, kuc na vratih i u sobu stupi mali uličnjak te improviziranim poštenjačkim držanjem pruži mi moju grešlju: „Ovo će, reče, biti vaš novac, jer je na vaš prozor izletio i meni upravo na glavu pao. Ako sam i siromah, pošten sam te vam ga donosim.“ Dobro se bješe dovio mali! Uz jeftinu slavu poštenja, mjesto mrtve dobi živu krajcaru, a ja grešlju bacih opet u piesak.

U to doba dodjoše mi rukuh spisi Addisonovi, te naidjoh gdje pripovieda, kako ga jednom večeri bješe pohodio prijatelj, čovjek silna razgovora, kojim bi mu vrcale misli i primjetbe koliko nove toliko neobične. Izmedju ostaloga tvrdjaše, da se hoće više uma tihu i samotnu nego li bučnu i nemirnu životu. Mnogi ljudi našega vieka da se nečim grade s toga, što se neprestano tamo amo vrzaju te čine koješta male ili nikakove vriednosti. To govoreć, spazi na stolu domaćinovu nekakav novac i u brzo smisli primjetbu, da mnogi od

Digitized by Google

onih vrzala nisu doživili ni polovicu onoga, što bi nam mogao pripoviedati onaj novac, da govoriti umije.

Tom opazkom prijateljevom zaplodiše se u duhu Addisonovu „memoari šilinga“, koje pročitavši, nemogoh da nepomislim na svoju čudnovatu grešlju; i kao što se o razgovoru onoga prijatelja bješe razigrala mašta Addisonova, tako plod njen, ona domišljata pripoviest sgoda šilingovih, bijaše pokrenula mojom ponešto življom razmnjevom.

K tomu nadodje još jedna okolnost, podobna u onaj čas pobuditi vjeru u tajni savez i najslučajnijih prigoda. Kad je mene upravo najživlje zanimala pripoviest Addisonova i moguća srodnost sudbine izmedju njegova šilinga i moje grešlje: dodje mi sestra i, nauma pitati gusku za Martinje, zaiska da joj dam, ako je još gdjegod, onu grešlju, da ju skljuka u gusku, kako će se bolje upitati; jer da se to tako drži i čini — s dokazanim uspjehom.

Upravo sada! To mi se učini sumnjivo. Odreknem sestri i mjesto grešlje dam joj drugi novac; nju pako, mjesto u piesak, stavim na ormarić uz postelju, dok ju gdjegodj bolje spravim.

Bila je večer i, došavši doba spavanju, legnem se i po običaju uzmem knjigu — i to opet Addisona — da čitam. Prevraćajuć list po list stvari poznate, dodjem opet na poviest o šilingu. Zanesem se u misli, a po malo i u san. Svatko zna, da je to stanje polusna za otajstvene stvari — kojekakove prikazni — najprikladnije. Učini mi se, da nešto zuji, kano glasom maloga zvona, i odmah zatim čù se rieč ljudska: Χαῖρε! — — — ave! — — — zdravo! na koji posljednji pozdrav otvorim oči i imam što da vidim.

Kakogod šiling Addisonov, tako se moja grešlja na rub osovila. Potezi maloga lišca počeše joj oživljavati i razmicati se, iz odsječena vrata porastoše ramena, ruke i ostalo tielo, te predamnom stajaše podpuna slika čo-

Digitized by Google

vjeka, lakat od prilike velika, živa proletara današnjega kalupa, od glave do pete otrcana, kroz kapu propalih vlasi a kroz čizme prsta, nu lica veoma umiljata i izraza u njem dobroćudna, — te poskočiv jednom nogom i zamahnuv kapom, još me jednom pozdravi: Zdravo!

Ja ga zapanjen pogledam.

— Što me tako gledaš, reče, čemu li se čudiš? Da li ovomu momu odielu? ili jeziku, kojim te pozdravih? Nečudi se ni jednomu ni drugomu. Sve ćeš znati. Odielo mi liepo dolikuje, a jezik sam, premda tudjin, vremenom naučio; a to je čini mi se manje čudo, nego što neki (e) od vas svakojake znate, a svoga neumiete.“

— To je sve dobro, reknem mu; nu tko si ti?

— Ja sam tvoja grešlja. Znaš, kako sam te se od djetinstva vierno držao, i sve to vrieme gledao sam priliku da ti se odkrijem i da ti pripovjedim sgode mnogovječnoga bistvovanja svoga. Taj nagon oživlje u meni tim jače, kad danas čuh, da imam tečaj svoga života zaključiti krutim zatvorom u želudcu guskinom. Svatko je rad poslje sebe ostaviti kakovu uspomenu. Čuj me dakle, nećeš se kajati.

N. B. Prije nego počmem: Tebi se možebit čini, da bi meni, kano grešlji, valjalo govoriti u ženskom spolu. Nu ja se držim generičkoga svoga svojstva, kano novac; i buduć taj u vas mužkoga spola: nebudi ti na spačku, što se služim tim spolom. To je — da se razumijemo. —

„Rodio sam se na otoku Cipru (odkuda i cuprum, bakar), u vrieme kada su Grci taj otok Perzijancem oteti ratom kušali. Neću da ti na široko kazujem, kako su me iz zemlje izvadili, od truse oprali, vatrom stopili, u štap skovali i u kovnicu dovezli te novac od mene načinili. Jednoga se ugodno i s ponosom sjećam; kad naime gotov izpod tiskala izidoh i kušalac, udariv menom o kamenu ploču, reče: dobar je! t. j. da nisam šupalj ili inače nedotupav. A to spominjem za to, što

Digitized by Google

~~što~~ mi se čini, da bi taj postupak kadkada bio veoma potrebit i kod vas ljudi, prije nego vas u tečaj stave. — Nu to je samo onako uzgred rečeno.“

„Najprije dakle bijah grčki bakreni novac.“

„Neznam, koje si ti misli o seobi duša. Vi ljudi o tom dosta govorite, ali, čini mi se, malo znate a još manje osjećate. Početnik toga nauka, moj zemljak one dobe, Pytagora, bijaše jedini te se usudi uztvrditi o sebi, da za doba trojanskoga rata Euforbo, sin Pantoov, nebijaše nitko drugi, nego on (naime Pitagora), i za dokaz tomu pozivaše se na štit u hramu Junoninu kod Mikena, kojim se on kano Euforbo bješe služio i na kom bijaše sbilja zapisano ime toga junaka. Od to doba čuje se medju ljudi, da je ovaj ili onaj nalik ptici, zecu, majmunu, divjemu mačku, konju itd., nu nitko se o sebi nesjeća, ili možda neće da kaže, da je kad bio takovom živinom, pa ma i čim boljim. Ali zato ja ipak vjerujem u seobu duša ili produžnju bistvovanja u obće. Vi se ljudi toga valjada neopominjete, jer se bez sviesti radjate i bez sviesti umirete; jer mnogi od vas ni u životu nezna što je jučer jio, a nekmo li bi znao što je nekoč bio; nu zato se ipak kod množine od vas pokazuju tako očiti tragovi i gotovo neposredni nastavci inakih predovoživotnih eksistencija, da bi se moglo prstom pokazati i sigurno reći: ovaj je, prije nego što postade čovjekom, bio — ovo, a ovaj — ono, te bi se po gdjekoji našao u veoma blizu srodstvu sa svietom Ezopovih basna.“

„Što se mene tiče, izvjestno znam i opet ti velim, da sam najprije, i to dugo, bio grčki bakreni novac. Iza kako je naša kultura već davno bila osvojila život rimski i stari Katon kako već odavna pod siedu glavu bješe morao učiti grčku slovnicu, za vrieme cesara Tiberija, nadje se u Ateni neki gladni retor, inače privrženik Stoe, te neimajuć ni kaše da se njom nahrani,

Digitized by Google

a misleć, makar da su grčki pedagozi Rim poplavili, i za njega da će se možda naći gdjegod bolja korica hljeba: spremi malo poputbine: vrećicu smokava — koliko se mogaše sigurno pronieti od sikofanta* —, nekoliko glavica češnjaka, dva tri somunića hljeba, pa krene na put u Rim s gotovinom od jedne drakme u bakrenom novcu, medju kojim bijah i ja.“

„Pristavši i izkrcavši se u Brundiziju te obračunavši što je putem potrošio — jer ostalo morade odveslati na brodu — nadje se još prilično pri novcu, o kom, što proseć što od svoga trošeć, što pješke što povezački, stigne sretno u Rim i ja s njim.“

„O tom čovjeku neće biti više razgovora. Toliko ću samo još spomenuti, da je s vremenom postao glasoviti čankoliz (parasit) i lakrdijaš neke senatorske obitelji u Rimu.“

„Dogodi se, da je u to doba cesar Tiberio morao s vojskom u Panoniju, da uguši pobunu. Po duhu onoga vremena i taj vladar bijaše više Grk nego Latinac te na svom dvoru strane mudrace grčke rad prikupljivaše i s njimi se zabavljaše. Jednoga od njih bješe sobom poveo i u Panoniju. Nu ubogi čovjek, nevikao onomu podnebju i hrani, najede se jednom jabukâ petrovačâ, dobije groznicu i umre. Kad bijaše da se sahrani, nasta neprilika za propisani obol (novac), koji ide Charonta u ime prevoza na onaj sviet. Uzžurbali se dvorani carevi, obilazeć i propitujuć, neima li tkogod kojom srećom novac, da dâ. Kad eto ti nekoga brijača — inače gradjanina rimskoga i legionara careva — kod kojega se, došavši u Rim, bijaše najprije nastanio onaj moj retor iz Atene, te, uzev brže bolje nož, izpori njim iz kabanice

* Sykofanti zvali su se oni, koji bi koga radi zabranjena iz Atike izvoza smokava tajno prijavili. Poslje je ime to prenešeno i na one, koji bi prokazivali i druge stvari, nego što su smokve, te se danas zovu denuncianti.

Digitized by Google

novac, koj mu — premda proti reglementu — služijaše putcetom — i to bijah ja — pa ga tamo dade. Neki primjetiše, da mora biti obol, a ovo da ga je samo osmi dio, te se zapodje prepirka, hoće li biti dosta prevoznine. Napokon pametniji uvidješe, da je bolje išta nego ništa; a to potvrdi i brijač, kazujuć, kako ga je retor menom za nevolju namirio, pošto ga već bješe obrijao. „Neka se nagadja tamo dolje sa starim prevožčikom, da mu ono drugo popusti", rekoše napokon, pa me mrtvacu u usta utisnuše, dodavši tim mastniji kolač za troglavo pseto."

„Pokopaše nas, i ja mišljah, da sam se za uviek s ovim svietom oprostio. Nu tko je ikada podvojio o izpraznosti grčke vjere odnosno na onaj sviet: evo živa dokaza mene, koji mogu posvjedočiti, da niti smo mi vidjeli Charonta niti Charon nas; nego probaviv i ja i moj filosof više godina medju krtovi šest stopa pod zemljom, dodju jednom te lopatami izbace i mene i njega."

„Što s njim bje — neznam. Mene u Sisak odnesoše i na brzu ruku rimskim novcem prekovaše."

„Od to doba mnogo sam se kojekuda potucao. Koliko bijaše cesareve zemlje, svagdje me je bilo, dok me napokon s mnogimi drugimi nestiže žalostna sudbina te nas u pokrajini Noriku nekakav čovjek, siromak i tvrdica, u vrt pod krušku u kotlu zakopa i umre."

„Došavši opet na ovaj sviet, postadoh ovim što sam: c. kr. grešljom."

„Kako vidiš, nepromieniv sućtva, u tri sam se lika svietu prikazao. Tri sam vlade prebavio: jednu republikansku i dvie carske, ali se svojemu demokratičkomu značaju neiznevjerih. Nisam rad nikoga učiti, nikomu neprigovaram; — samo kažem."

„Kad se na tu svoju prošlost osvrnem: moram reći, da ni malo nezavidim svojim gospodskim drugovom od

*

Digitized by Google

srebra i zlata. Istina, bijah uviek novcem ubogara i djece, novcem božjim škrabice crkvene, novcem prosjačke podjele; ali zato i sprovodijah svega vieka život slobodan, iduć neprestano od ruke do ruke; vidjeh mnogo svieta, obveselih mnogo malih srdaca, utroh i po gdjekoju suzu skrajnjega potrebnika, dočim oni zlatnici i srebrnjaci viek svoj ponajviše u bogatirskih sanducih i škrtačkih kesah pročamiše, obiljem dodijaše, nedostatkom sve zlo počiniše. Ja nevidjeh mnogo gospodskih dvorova, neizidoh izvan kruga potrebe; ali zato nevidjeh niti onih dosadnih i lakomih lica; nemorah služiti mitu niti na polju Martovu (u skupštinah) niti na forumu (sudovih); nemorah služiti nasilnomu otimanju, izdajstvu, otrovu, podmitanju oporuka, podvodničtvu, bludničtvu, ubojstvu. Neka se i veli: nevriedi ni poture, prebijene krajcare itd., al se netiče nas bar ono, što se iz važnih ustiu reklo: „Zlato i srebro neznam da li milostivi ili osvetni bogovi dadoše (ljudem).“

„Ti ćeš pomisliti jamačno: da brbljave grešlje! — Prosudi, kako bi tebi bilo sladko govoriti, da si stotine godina morao mučati. Zato se još ustrpi.“

„Vraćam se na svoju posljednju fazu, kad postadoh c. kr. novcem.“

„Tu me iz kovnice, kroz više ruku, kroz koje samo prodjoh, dobi posve nova neki javni blagajnik u ovoj zemlji, pa digavši me pod plaću, pokloni me, odmah prvu nedjelju zatim, na voće sinčiću, koji mu bijaše ljubimac. On me dade seljanki, seljanka na selu pekaru, pekar me izmieni provizuru, kod kojega se zimi igraše svaku večer na karte malo družtvo i u tom družtvu ljepota kći domaćinova. Ovdje moram postati. Potegnuv djevojci loša sreća u igri, segne otac u žep, izvadi me i rekne! „Evo ti za bolju sreću, zlato moje“ i pogladi ju po licu. U toj službi, koju bi mi mnogi zavidjeli, dobro se ponesem i da vidiš kako su me one liepe ruke nje-

Digitized by Google

govale, one liepe oči pazile, ona sniežna njedra čuvala! Dok jednoč nedjeljom na polazku u crkvu nezabugari tužna pjesma: „Krajcarak je malen darak, al velika zadužbina.“ Kano golubče u gnjezdu ganu se nešto u srcu djevojčinu. „Hoće li me dati?!“ — dade me.“

„Dotle sve bijah sretan i zadovoljan; kad odatle još kroz nekoliko ruku dospjeh u ruke nekakvim malim nevaljalcem, koji, uzamši zrcaline, posrebriše me i staroga nekoga Grka (trgovca) na pola sliepa za oroščiće prevariše.“

„Tom nesretnom domišlju malih zlikovaca dokopah se opet sužanjstva i najcrnjih dana života svoga.“

II.

„Moj novi gospodar, kojega imadoh priliku češće vidjeti, bijaše malen starčić, čudnovata lica i obješene glave — poput hiene, — krezub, krmeljivih očiju, obilate ali razčupane kose, neobrijan, neopran, mastan i po svaki dan prilično odrpan. Od težke lakomosti i njezine rodjene sestre nenavisti i tielo mu se osušilo i duša usahla; kad bi išao, sve bi kosti na njem grohotale; a kad bi govorio, jedva bi rieč po rieč mucajuć smagao i pri tom bi nemirno i bojazljivo onima svojima staklenima očima strigao. Najznamenitije mu bijaše pogledati prste na ruci. Od samoga brojenja kano da su mu se sgrčili, i bez prestanka prebiraše njimi, kano da sve nešto hoće da grabi. Nemirne ustne uviek mu šaptahu, ali nikada ni pozdrava, ni molitve, ni blagoslova, nego od jutra do mraka lihvarske kamate, o kojih bi dapače: i noću sanjao i kroz san govorio. Neimaše ni časa mira gdje bi sjeo, tu bi odmah i ustao pa bi se naglo — kano nešto tražeć — uzhodao, pa opet sjeo i opet ustao. Najmilije mu mjesto bijaše uz ladicu novčanu. Sve po kući zaključavši i u svaki kut prije zavirivši,

Digitized by Google

nju bi otvorio, pa kesu po kesu u ruke uzimao, u nje zagledao, na svaku se osmiehnuo — i to mu bijaše jedini smieh — pa ih onda opet sve zatvorio — osim kada bi novce brojio ili ih svjetlao. Kad bih ga tu sjedećega gledao, često mi na um dodje ono pseto u jaslah, koje niti samo ječma nežderaše niti ga gladnu konju dade da ždere. A bijaše u starca i sbilja takov konj — jedini nećak —, koji medjutim, i koliko mu starac nedade, znadijaše dobro, da će ga on — onoga zlatnoga i srebrnoga ječma — jednoč ipak žderati. A to upravo bijaše tvrdici strašna muka. Da je moguće one kese sa sobom u grob ponieti: to bi on najvolio; pokloniti ih: strašne misli! a uništiti ih: neda se. I s toga bi ga sve groze spopadale, kada bi gledao onoga zdravoga i veseloga mladića, pa pomislio, da će on jednom lahkoumno trošiti, a možda i u brzo razsuti ono, što je on svega života, trapeć se svakom oskudicom, spravljao. Već sada nevaljani dečko ono malo, što imaše, često večeri u razkošnih sastancih potipaše, dok on o suhu kruhu i pljesnivu siru uz smrdljivu svetiljku uzdišuć brojaše svoju još koj dan imovinu, a poslje sigurnu toga potepuha baštinu.“

„Da se vratim, gdje sam ostao. Kad me starac od djece za orožčiće primi i njim, što idjaše, sitna novca vrati: uze me medju one svoje željezne prste i, odnesavši me u sobu, otvori ladicu, razveže jednu kesu i bacivši me u nju reče: Sedamdeset i pet!“

„Čim se ladica zatvori i sve umiri, očujem u povelikoj kesi blizu sebe žamor neki i, prisluškujuć pozorno, razaberem, da se govori latinski.“

„A, to su Rimljani“ pomislim u sebi. „Valja se pritajiti.“

„Za tu mrtvu ili, kako ju zovu, numismatičku družinu, valja mi napomenuti, da ju je, kako poslje dozna-

Digitized by Google

doh, neki seljak iz okoline onoga grada na svojoj njivi izorao i Grku izpod ruke prodao.“

„Upravo nukahu jednoga izmedju sebe, da pripovieda, ili, kako mi se činjaše, započet jur razgovor da nastavi.“

„A on rieč preuze: „„Dakle Libon Druso i Firmijo Kato bijahu dobri prijatelji. Jednom poslje užine sjedjaše upravo Libon — pristao, zdrav i vatren mladić — u triemu, grizkajuć kojekakve poslastice i srčuć iz zlatne kupe izabrano vino, a uz to kadkad pogledajuć na slike predja svojih i težko uzdišuć. Kad eto ti Firmija Kata, rimskoga viećnika; od brza se hoda zasopio i uljegav u triem: da si mi zdravo, dovikne, prijatelju! On mu liepo odzdravi, na noge se skoči i, srdačno mu ruku stisnuv, mjestom ga ponudi i odmah zovne roba:

— Vrč Falernca, momče!

„„Kad se vino donielo i rob ih poslužio, odpravi ga gospodar pa će svomu gostu i prijatelju: Jedva sam te čekao. Kakove mi nosiš glase? Dosada si ih uviek dobre donosio, mili moj Firmijo.

— Sa zlimi bih se i nevratiti volio. Čvrsta volja i srce odano savlada i najveće zapreke. Prokleti lihvar bijaše opor i tvrd kano stiena. „Mladić se je već jako zadužio, reče: imetak mu sve na manje ide; jamstvo sve lošije biva.“

— Nisam došao, kažem mu, da slušam tvoje prigovore; od Libona ti ni dosada nije bile krivo, pa neće ni odsada. — Jedva se skloni i dade — ali uz trideset po sto. Evo ti novca. — Liepa Lidija do večeri te očekuje. Rufilla joj je odniela zlatne narukvice i iz carskoga vrta kitu cvieća. Uzalud se trudi onaj izažeti tupoglavac Pomponijo: Lidija je tvoja!

— Ti si moj, mili Firmijo; danas si opet zaslužio da te poljubim. U tvoje zdravlje! reče uzhićen mladić i poljubi si prijatelja.

Digitized by Google

— I u tvoje, krasni Libone, prihvati gost. Ali sada valja da koju progovorimo i o drugih stvarih. Bio sam kod zviezdoslovaca; oni dobro nagovieštaju; vrači im potvrdjuju, a i onomadnji ti se san povoljno tumači. Sreća ti odasvuda namiguje. Dok je vremena i sgode, valja raditi; silnik sve to goropadniji biva.

„„Libon ga tužno pogleda. — Okanimo se, boga ti, tih poslova, reče i, podignuv kupu: U nas obojice zdravlje! napi.

— U naše zdravlje, a propast silnikovu! doda Firmijo. Neskanjuj se prijatelju! Unuku Pompejovu i Skribonijinu, bratučedu cesarevića, tako se nepristoji. Pogledaj, kako te priekorno motre slike slavnih predja tvojih!

„„Mladić se nasmije. — A ti radi što znaš, reče, i kako znaš. Kada sve bude gotovo — ja se neodričem.

„„Za malo dana nadjosmo se, taj krasni prijatelj i ja s njim, u dvorovih Tiberijevih. Potraživši tuj njekoga Flaka Veskularija, pouzdanika careva, uze ga na stranu te mu prišaptnu: Imamo izdajicu! Javi me cesaru, da me pusti preda se. — Nepustiše ga, već morade sve izkazati Veskulariju. Poslje nadodje neki Trion — glasoviti sikofant — te uboga mladića strašnimi obtužbami smotaše i, od svih najboljih prijatelja ostavljena, pred senat dovedoše. Dok se branijaše i težkoj sudbini otimaše, vojnici mu kuću obkoliše, i on, videć da mu je poginuti, pošto se uzalud bješe molio robovom da ga ubiju, sam se dvaputa nožem u utrobu udari i umrie.

„„Po njegovoj smrti obreh se iz nenada u kesi Firmija Kata, onoga krasnoga prijatelja, odkud i znam, da su dobra onoga nesretnika medju obtužitelje njegove podieljena; a bijaše ih, kako čujem, koje su povrh toga još zapale i preture izvanrednim načinom.

„Ta pripoviedka bje od svega kupa primljena izrazom najvećega nezadovoljstva. — Sramotno! povikaše

Digitized by Google

svi u jedan glas. A ja sad već mogoh znati, da je družtvo gospodsko; jer osim same stvari, onaj, što bješe pripoviedao, činjaše mi se da govori ugladjenim jezikom Kaja Julija Cesara.“

„Na to se iztaknu drugi i ponudi družtvo još zanimivijom pripoviedkom. Kad mu povladiše, uze kazivati ovako:

„„U rimskoj pokrajini Suriji življaše za cesara Tiberija žena imenom Martina, na glasu radi vještine u varenju svakojakoga otrova.

„„K toj ženi dodje jednom matrona rimska, lica koprenom zagaljena; i stupiv u sobu, ogleda se najprije, te uvjeriv se da su nje dvie same, odkri lice, a domaćica se natrag trže, duboko se nakloni i nehotice joj se izmakoše rieči: Plancina, supruga Pisonova!

— Da, ja sam Martino! Neboj se. Samo ako nas nitko nečuje.

— Same smo.

— Dobro dakle; kazat ću ti u kratko. Jednoga, žedna slave, žedna osvete, treba da napojimo! — i uklopi joj u ruku kesu punu zlatnika, medju kojimi, jao! bijah i ja. — Nà, svari mu napitak, kojim smrt lagahno lazi, ali — pamti za boga! — sigurno stiže. Ti si tomu vještakinja; ti ćeš to umjeti.

— Umijem, ako ćeš na dan; nu neće li biti pogibelji? Lagani otrovi, kadgod su se tražili, bili su gospodskim životom namjenjivani, pa poslje biva neugodna razpitkivanja i govorkanja.

— Opet ti velim, neboj se. Takova gosta još podvorila nisi; ali je povladjeno odonde, odakle će se morati ušutkati svako razpitkivanje i neugodno govorkanje.

— Dobro dakle. Do večeri biti će smrt pod krovom — Germanikovim!

— Šuti, prokleta ženo, skoči Plancina i rukom joj usta zatisnu, koprenu namaknu i žurnim korakom ode;

Digitized by Google

paklena pako kuharica smrtonosno bilje prebra i kotlić nastavi.

„„Što se je poslje toga dogodilo, neznam. A mora da bijaše ipak razpitkivanja i govorkanja, jer ona strašna žena, zvana u Rim, morade i sama, svoje volje i iz svoje ruke kusnuti smrti, ali takove, koja lagahno nelazi, nego s mjesta ubija.

„Tada preuze rieč treći i pripoviedku, gdje je prekinuta, kano očevidac, ozbiljnim glasom i jedrim slogom povjestnika nastavi:

„„Cesar Germaniko, tielom jur iznemogao, kad mu već valjade umrieti, progovori prijateljem okolo sebe ovako: Da i svojom (smrću) umirem, pravedno bih se i na bogove tužio, što me mlada rodbini, djeci i domovini preranom smrću otimljù. A ovako, opačinom Pisonovom i Plancininom smaknut, posljednju vam ovu molbu na srce stavljam. Javite otcu i bratu, kakovimi bolmi razcviljen, kakovimi zasjedami opasan, vele jadan život najružnijom smrću svrših. Ako se je tko od mene čemu nadao; ako me je tko od rodbine ljubio te ako me je tko za života i mrzio, oplakati će me, gdje, nekoč slavan i tolike bojeve preživivši, ženskom opačinom poginuh. — I malo zatim umrie. Ožali ga pokrajina i izokolni narodi; ožališe ga strane zemlje i kraljevi: muža u najljepšem cvietu života, tielom krasna, duhom velika, ljubezna prijatelja, blaga neprijatelja, supruga jednoj ženi, otca sigurnoj djeci, na oružju junaka — premca Aleksandru velikomu!“

„„A tko vas je poznavao Popeu Sabinu?“ priupita četvrti.

— Da li onu ženu divne ljepote, koja, obtužena od Mesaline, bojeći se strahotâ zatvora, sama sebi smrt zadade u isto doba, kad Aziatiko vuhvenstvom iste Mesaline i od bezsramnih ustiu Vitelijevih junačkom smrću poginu?

Digitized by Google

„„Ne tu, već istoga imena kćer njezinu, cesara Nerona potonju suprugu. Crna duša, da se rieši svoje prednjače, uboge Oktavije, kojoj dan vjenčanja bijaše mjesto sprovoda, uze kesu zlata te njom podmiti jednoga od sluga Oktavijinih, da najružniju sumnju baci na gospodaricu, podmetnuvši krivcem nekoga svirača iz Aleksandrije. Što da se dokaže, uzeše mučiti svu žensku družinu, dok se medju ostalimi nenadje jedna, smjela srca a oštra jezika, te liepomu Tigelinu, u toj stvari iztražitelju, a inače konjušniku i drugu svih pustolovstva i opačina Neronovih, biču svih poštenih ljudi, neskresa dvie tri, od kojih mu se ja u džepu, a čini mi se i podplati na noguh porumeniše, — a on se neporumeni. Oktaviju odtjeraše u Kampaniju i mjesto nje sjede Popea uz koljeno Neronu.

„„Nebijaše dosta! Još je kriva, jer je živa. Podkupiše opet nekoga Aniceta, muža dokazane vrline, ubojicu matere Neronove, te za dobre novce i liep dvorac obiedi iz nova preljubstvom Oktaviju. Odpraviše ju za tim na otok Pandateriju i tamo ju za nekoliko dana kruto svezaše, po svem joj tielu žile pootvaraše i, da krv brže izteče, u vrelu ju kupelj baciše, mrtvoj glavu odsjekoše i Popei, da ju vidi, donesoše. —

„„Ja bijah, prihvati peti, krvavom nagradom ljutomu prokazivaču i varalici Kosucijanu, koji, nemogavši ništa poštena ni valjana očima vidjeti, odluči da potajnimi tužbami uništi sveta muža, živu kriepost, Traseu Peta. Prišuljavši se k cesaru Neronu, uze ga podpaljivati, spominjuć mu, kako je onaj buntovnik, kad se je ob Agripini (materi cesarevoj) viećalo, iz senata izišao; kako je za Antistija, što je cesara pjesni pogodio, na smrt odsudjena, blaže glasovao; kako se je Popei u sprovod doći kratio; kako ga već tri gódine u viećnicu neima itd. — I eto ti! Jednoga dana bijaše Trasea pod večer u vrtu, razgovarajuć se s Demetrijom filosofom, kad mu od

Digitized by Google

prijatelja neki javi, da ga je senat na proizvoljnu smrt odsudio. Podje u triem i tamo sretne kvestora konzulova te, razumievši što mu se nalaže, na obje si ruke žile presječe i, prosipljuć po zemlji krv, dozva bliže kvestora pa mu reče: „Žrtvujem Jovu izbavitelju. Gledaj, mladiću! Nedao bog, da pogodim; u ostalom, rodio si se u takovo vrieme, gdje si srce valja utvrditi odvažnimi primjeri.“

„„A u isto doba, nastavi šesti, ja se okaljah rukama Ostorija Sabina, viteza rimskoga, tužitelja Soranova, čijega štićenika Egnatija, čovjeka i inače pod poštenjačkom krinkom nevjeru, lukavca, lakomca i pohotnika, on novcem nasla, da si upropasti prijatelja. Strašno bijaše pred okrutnimi sudci uza stara otca pogledati mladu kćercu, izpod dvadeset godina, udovu prognanika Polliona, kako se moli, kako zaklinje sudce, kako im se pred nogama savija i žrtvenik rukama objima, okrivljena onom hudobom od čovjeka, da je nakit mirazni i djerdan izpod vrata na vrače potrošila. „Jesam, reče jadno diete; drago kamenje, odielo i častne znakove dadoh za onoga, za koga bi krv i život dala. A dadoh, da od vračâ doznam, hoćete li ovomu dobromu otcu život oprostiti.“ To rekavši, htjede otca ogrliti; nedadoše joj, i presudiše: smrt neka si oboje biraju.

„„Kada Neronu, preuze sedmi, bješe dodijalo po kući i vrtu pjevati, već mu se prohtje kano javnomu umjetniku najprije u Napulju prikazati se — od čega se i sruši kazalište tamošnje —; vraćajući se on odanle preko Beneventa kući i ustavivši se u gladiatorskom borilištu Vatinijevu, dospijem iz ruku cesarevih u ruke onoga šoštara, nagrdna tiela i neoprana jezika, te moradoh biti svjedokom, kako nečistim uplivom toga i drugih nekih nevaljanaca zaglavi odličan muž Torkvato Silano, presjekav si i on, po običaju onoga vremena, žile na rukuh. Prije toga bijah za dugo u rukuh Senekinih,

Digitized by Google

dok ga neobtužiše, da je preko mjere obogatio te sjajnošću vrtova i dvorova već vladara sama nadkrilio; da slavu govorničtva jedinomu sebi prisvaja i pjesni da je upravo od onda graditi počeo, odkako se je cesar u tu umjetnost zaljubio; kad kočijaši, da mu se smije; kad pjeva, da mu se ruga. — I smrću učenik namiri naukovinu učitelju.

„Još jedan htjede kazivati o podkupljivoj pravdi Suilija, nesdušna sudije, ali tim glasovitijega sikofanta, po kojega dojavi poginuše dva rodjena brata, što je jedan od njih sanjao o vlatnom viencu s naopako okrenutim klasjem, ili, kako drugi kažu, o lozovom viencu s bjeličastim lišćem, na cesarevoj glavi; jer što mogahu značiti drugo ti sni, nego: jedan glad, a drugi smrt Klaudijevu.“

„No u tom zaštropota ključ od ladice i naš starac, s krpom sukna i bjelicom u ruci, izvadi nas, kesu po kesu, da nas malo prosvjetla.“

„Kad nas natrag spravi, nastade strašna vika medju izpremiešanimi Rimljani. „Idi od mene strašna sliko, nemogu te podnieti! Što me mučiš? Zar ti nije dosta osamnaest stotina godina!“ poviknu jedan ćelave glave i krastava lica; a to bijaše Tiberio, goneć od sebe Germanika. „Što si mi se popela na dušu, okrutna ženo! Zar još nije okajano? Odvrni oči, nemoj me tako gledati!“ vapijaše drugi, i to bijaše Neron, braneć se od matere Agripine. „Udavismo se u krvi! Pomagajte!“ zaurlaše više glasova, i nasta jauk, dreka, vika, molenje, proklinjanje, — kao u sried pakla!“

„U tom užasnom družtvu provedoh još neko vrieme, dok starac neumrie, a baštinik me nebaci medju djecu u svatovih.“

„Tko me uhvati, upozna me u lažljivu ruhu i, riešiv me pogibeljna varka, dade me dalje, i tako dospjeh i u tvoje ruke.“

Digitized by Google

„Sad sam gotov; — sad mi je odlahnulo; i jer je i onako prošlo moje vrieme, — sada me podaj guski!“

Na to se probudim. — Svieća jur bješe dogorila; raztarem si oči i razmišljajuć o tom čudnovatom snu, nadjem da nije ništa, nego da sam rekapitulirao — i vi s menom — nekoliko odlomaka iz rimskoga povjestnika Tacita.

Digitized by Google

IMA I TOMU LIEKA.

I.

„Hvaljen Isus gospodo i gospodarice,
Jedanaest je sati izbilo,
Čuvajte vatru i svieće itd.“

Izpjeva na trgu grada N. u to doba neke tamne jesenske noći majstor Pavo, noćobdija gradski, i ode glasnim korakom u podkovanih čizmah i kabanici od siva darovca preko krševite kaldrme dalje, da se javi, kakono čuvar grada, i drugim sugradjanom svojim. Mnogo se tud ludo diete prenu i prepade te probudi od sladka sna majku, robinjicu svoju, i pošto ga ona ušutka: Aj! aj! zlato moje: poče snivati od baukova i drugih sablasti dječjih. Mnogomu mladu, zaljubljenu, što od srca da spava nemože, podrie se dubok uzdah iz grudi, a suhe usne prošaptnuše staru pjesmu: „O jesenske dûge noći.“ Što je staro i od nesna da spava nemože, to zastenja u svom grobu, čuvši glas čovjeka živa; — a što još nespava, već pod vratima kradom šapće i ljubi se, to goni od sebe noćobdiju Pavla: Id odtolen, nebroje se nam časi. Poglavari pako gradski prebacuju s jedne strane na drugu svoje municipalno salo te se na pola budni od srca smieše nad divnom nesmiljenošću zakona, što no bdije u svakojakih slikah i danju i noću nad dobrom i sigurnošću gradjana. Što je po prelu, čijanju

Digitized by Google

i drugih mobah, to lakrdiše i grohotom se smije promuklu i pospanu glasu vilovnjaka Pavla, komu nepomaže noću hodati, gdje krčmari spavaju, već on mora danju da gasi svoju vječitu žedju, pa je noću uviek sanen i mamuran. A koga je ovo doba noći zateklo kod trudna posla, — krvave zasluge, taj se krsti, „doba je“ veli i doziva dobrotvorni noćni spanak i čuvara angjela božjega — te u postelju. — — Kako tko; al kad kroz tišinu noćnu i lagan sanak prodrie glas noćobdijin do uha i duše staroga grka Mitra, trže se, kakono da bi ga grom udario, posjede za malo na postelji, iztiruć si oči, dok se izbistri; a onda se maši za žigice, koje mu bjehu na stolcu do glave, upali svieću i uzdahne duboko; i pošto mu bješe malo odlahnulo, progovori sam sobom nešto tužan a nešto ljutit:

„Prokleti brojevi! — Evo ima poliepo vremena, što me se taj nesretni broj tako nadovezao, da ga se nemogu riešiti. Prije dvie nedjelje dana izide na prvi proziv; prije osam dana dobi strina Mara dvojku ńanj. Meni idjaše sve po glavi, da je taj broj na redu. Što mišljah, to nadjoh i u zapisniku; ali ima neka tajna neprijateljska moć, koja sjedi za vratom sreći svakoga čovjeka te, kad netreba, onda joj uzde popusti, a kada bi trebalo, onda ju na drugu stranu navraća. Ele valja se boriti; bez borbe neima pobjede! Jeda li će ovaj glas, što mi još u ušiuh ječi, biti glas proroka, srećom naslana, ili će biti opet prosta i stara pjesma pijanoga noćobdije Pavla? Pavao nije ni iz daleka nalik na glasnika sreće; pače kada pomislim: nekoč imućan majstor . . . kartaš . . . lutrijaš — a sada noćobdija i k tomu pijanica! . . . Moglo bi i tako biti. — Hm! hm! . . . Ali tko zna, káko je Bog s kim upravio? . . . Kud puklo da puklo! — piši Mitre j e d a n a e s t! . . . Nepar; sretan broj! — Sladki broju! Kad me toliki iznevjeriše, a ono možda nećeš ti! — Ima nemilostivih brojeva, koji

Digitized by Google

su mi krvavi pred očima. Pìtao sam ih svim svojim dobrom, premetao ih, kakono majka čedo svoje, u duši danju i noću, pomoć božju na njih zazivao, zalagao ih molitvami i milostinjami; . . . a oni, kad trebaše, okrenuše meni ledja i odskitaše se kojekuda, gdje se za njih ni pitalo nije. Neima veće hulje, što je dvadeset i jedan. Neznam, ima li sada već išta pod nebom, što bi mi pod tim brojem omiliti moglo; i da je toliko blagoslova božjih — djaba ih! Jedanaest! — u sto dobrih časa!“

U tom eto ti, iza kako je grad obišao, opet majstora Pavla. Udarivši pred kućom Mitrovom iz iznemogle ruke kopjem — obilježjem vlasti i službenoga svoga značaja — zapjeva triput muklijim nego li odprije glasom, mrseć jezikom, svoju pjesmu:

„Hvaljen Isus gospodo i gospodarice,
Dvanaest je sati izbilo!“

A grk Mitar, pošto je za ozivanja Pavlova pobožno mučao, nasloni glavu na lievu ruku, nakrivi spavaću kapu na glavi i stane dalje razmatrati ovako:

„Dvanaest . . . dvanaest! — Nu tko će svim ugoditi? Istina, liep, svet i otajstven broj: apoštoli, kori angjeoski, sinovi Jakobovi, plemena izraelska, zeman duhovom . . . E moj stari druže Stevo! Da te puste, kano što nepuste, sa onoga svieta, pak da sada, kako si čist duh, videć i znajuć, što mi pod težkom ovom putenom odorom nevidimo i neznamo, . . . da sada dodješ — kako je tvoja doba, pa da tvomu brajnu Mitru prišaptneš u uho što će biti, što li neće: — liepo li bi to bilo! . . . Nu što dvanaest? — Zar je to sveto pismo, što se pijani Pavao dere gdje mora? — O Bože! moja glava! Ta zar je meni sbilja sudjeno, da sav svoj život vodim rat s brojevi? Strašne vojske, mili Bože! Sto puta ubijen sto puta oživi. Čudne vojske! koju protiv-

Digitized by Google

nik krvlju svojom valja da hrani ... Ta do biesa! Kakovih dvanaest? — Da je san, ili što drugo, već pijana pjesma od pijana pjevača! Ne, ne! Na javi se ljudi nevaraju ... Jedanaest! —“ i to smumljavši u sebi, uzme krede te njom zapiše na crnu tablicu iznad postelje broj 11.

Dok podjemo dalje, valja nam opisati u kratko osobu i život našega junaka. Ostavimo dakle, kako je spavaću na glavu nabio, svieću ugasio, još se jedared prekrstio, okrenuo se i na bodežljivu uzglavju svojih brojeva opet zaspao.

Mitar je bio nekoč momak glavit, kako ga se i danas sjećaju ljudi, momak čestit. Uredno živio, liepo se oženio, sretna vremena proživio, al gorja dočekao. Nastali ratovi, nastala skupoća: više troška, manje dohodka. Bogati baštinici, koji su stekli od drugih — kano on — malo su kada valjani radini. Dok je sreće, dobro po nje; ali od nesreće padaju i pogiblju. Roditelji njegovi nisu računali, da može danas sutra biti i drugačije; nego ga u dobro vrgli, a proti zlu nezaštitili. Veliku zlu treba i jak pobornik; al Mitar bijaše slab junak za to. Nikad neratovao, oružja nepoznavao, pa propao. Težke rane, kojim nebiaše lieka do u vještoj radinosti, težko se bjehu razvalile o nevještini njegovoj svakomu proračunu u poslu. Nedade mu se nikako oporaviti; i kano što veliko dobro čini čovjeka u zlu malodušnim, tako doskora i sdvoji. Nu blaga ćud nedade mu na pute sobom samimi hrdjave; nego, pošto ga muževno doba još malo podržavaše, dodjoše one godine, gdje takovi ljudi, neimajući samostalnosti duševne, padaju u slaboće babje te traže lieka u praznovierju, u čudesih i sreći, pak postanu igračkom kojekakovih tričarija; ljudi štono velimo smiešni, kakvih da neima, nebi bilo ni tolikih komedija ... a nebi bilo ni ove moje male lakrdije.

Digitized by Google

Mi poznajemo grka Mitra samo kano osobu komičnu, i to nam olakšava našu zadaću; jer se mi pravoj nesreći rado nesmijemo. Mi ga znamo od ono doba, kako smo ga vidjali sjedećega pred svojim malim dućanom na sanduku, ili za tezgom u dućanu na starom kožnom stolcu. Onda je trgovao poglavito slaninom, i to mu se vidjaše na svoj opravi od pete do glave. Bio je sav rekao bi da si ga izvadio iz čvaraka. Ja ga si nemogu drugčije pomisliti, nego u nekom modrom kaputu i hlačah u čizmah, s kapicom na glavi i lulom u ustiu, neprestano pušeć i uza to usnicami glasno pucketajuć i slineć, zabačenih na krsta ruku izpred dućana gore dolje hodajuć i pjevajuć, pače hm-hm-kajuć. Bio je čovjek krupan, trbušast, puna i sjajno-masna, zagorjela lica, slabo kad obrijan, kratko ošišan — kano glavica češljugina, oborena pogleda, — zamišljen.

Zašto zamišljen? Izvijajuć možda kakove sisteme i visokomudre osnove? — Ne! Grk Mitar, kako ga vidiš, nije nego jedan broj: subjektivno i objektivno. Duša mu vrvi poput mravinjaka samimi brojevi i sav sviet prikazuje se njemu jedino u brojevih. On ih poznaje i rimske i arapske. Dućan, soba, svaki komadić artije, pače i svi nokti na ruku popisani su unj brojevi. Jedni se taru, drugi se pišu. Osim tih sobstvenih kombinacija imaju debeli zapisnici, u koje se od vucidbe do vucidbe upisuje sve, što je po široku svietu izišlo. To je dućan-knjiga, evangjelje i sve njegovo. Nad tim on nagnut kadkada po više sati mudruje, tražeć neumorno otajstveni ključ sreće. To je, što si je u glavu zapilio: zadaća života njegova. Kad tko s njim razgovara, to samo vriedi u toliko, u koliko je broj ili zaudara brojem. U žepu mu je bilježnica s olovkom, a nad posteljom u spavaćoj sobi tablica s kredom, te tuj lovi u snu i na javi. Rekne li tkogod: „Godine te i te, ... dana toga i toga ...“ al on odmah maša se olovke, da

Digitized by Google

si osigura lovinu. Čovjek mu je 1, žena 0; a ide li ulicom čovjek i žena zajedno, to je deset; a sretnu li se s trećim . . . to ide nov račun. Sjednu li lastavice na krov: valja ih prebrojiti; prodju li guske: isto tako; koliko je sati svega skupa po crkvah udarilo: i to štogod vriedi. — Što je preko brojeva male lutrije, to ide na veliku, ako se slučaj podudara i malo sa faktičnimi izkazi zapisnika.

Eto vam grka Mitra — mučenika božjega. Tko kako pogine, al on će upravo od lutrije. U njega je žena Kata, i od sebe malo smušena, a s njegove mahnite razsipnosti gotovo poludjela. Ona je dobra gospodarica; krešteličji glas čuje joj se vas božji dan po kući do u treće susjedstvo, kakono noću glas dobra psa, kućnoga čuvara. A i dao joj Bog na koga da se dere. Čovjek nesreća, djece Bog nedao, a preko toga nikoga u kući živa do jedne i to lude sluge Jerka. Jerko je pouzdanik svoga gospodara; on odnosi broje u sbirnicu i donosi u kuću one klete modre papiriće, u kojih je vas dom već ogreznuo, da ih možeš mierovi mjeriti. On drži u svem sa svojim gospodarom: udružene dvie sile proti tužnoj Kati. Mastna, na tjemenu splesana kapa sa klapavim štitcem; otrcan prsluk; modra, na sto miesta progledala pregača; hlače izrésanih nogavica, a gore dronjak na dronjku; stare, okorjele papuče na bosih nogu: sve to kaže, da i Jerko ono malo svoje zasluge, pristajuć uz gospodara, baca u žaru sreće, odakle se malo komu što vrati. On je čovjek suh, mrka lica, crvena nosa, neobrijan, zamišljen, te iduć putem djecu ruši, a ljudem glave razbija. On je napokon tajni savjetnik svoga gospodara Mitra, i da su se po svem svietu tražili, nebi se bili bolje našli.

Dogodjaji, što smo ih dosada pripovjedili, padaju u oči nedjelje. Taj dan prije podne odsjedi Mitar zatvoren u svom dućanu, premećuć one kobne zapisnike i snujuć

Digitized by Google

nove trojke. A Jerko je u crkvi te se Bogu moli, da mu izmieni za krajcare hiljadâ. Oltar crkve sv. proroka Ilije opisan je straga vaskolik brojevi; a i sprieda prše izpod jastuka, kada se digne, papirići, što se svetcem podmeću, nebi li ih, kad slučajno tamo okom svrnu, smotrili i za volju kojekakvim bekrijam čudesa tvorili. I sluga Jerko, kako je čovjek pobožan, ostaje često iza ostalih po koj čas u crkvi, te kako crkvenjak kamo na stranu, al on brže bolje za oltar. — Kata ručak sprema, a izpred ručka udara na se stajaće haljine: skute od zelene svile, reklu od crnoga aksamita; glavu povija surom, žuto-piknjastom šamijom, a na noge obuva crvene cipele.

Poslje jela, začinjena gorkim razgovorom o lutriji, navrne Kata, da dokine svoje težke muke, razgovor na druge stvari:

— Drago! danas četrnaest godina — —

Al uzalud; kako izusti broj, Mitar se zateče i zapita Jerka: E moj Jerko! što misliš za taj četrnaest?

A on mu smrknut odvrati: Neima osam dana što je izišao.

— Što je izišao — dodade mekanično gospodar i mahne rukom Kati: Kako dalje Kato?

— A jao! tà Bog te ubio! tà ti ćeš sbilja vas sviet da polutrijiš; tà dušu ćeš tvojimi brojevi da mi izvadiš. — Četrnaest dà godina, što je umrla sestra Margita, a ti za isto toliko godina pametniji bio. Da nisi odposlje poludio te djavolu pamet i dušu založio, to se nebi ono njeno devetero djece danas — —

— Devet! — Nije hrdjav broj, primieti potiho Mitar.

— Dà nesrećo! nebi se ono devetero djece danas kao ničije po svietu potucalo, kakono devet sinjih kukavica. —

— Devet i devet — osamnaest; slabo dolazi! — Dà dà Kato! osamnaest, ili da reknem devet sinjih kukavica; — pravo veliš. Jerko, što misliš?

Digitized by Google

— Ekstrat, gospodaru!

— Ta tri sta vas — razljuti se Kata, digne se i šakami se u prsa bubajuć, a glavom kimajuć, izide iz sobe, a Mitar za njom vikne:

— Mnogo je za malu, možda bi bilo za veliku. — E moj Jerko! Tako ti je; tko će našim poslom da se bavi, taj neka se neženi. Zar žene znaju, što su ti poslovi! Sve jednako: „daj u kuću“, kao da se čovjek za drugo ništa nemuči, nego da sve pojede. To ti skrbi za danas, a nemisli na sutra . . . i da bi, gdje je danas krajcarica, tamo sutra mogla biti hiljadica. Pravo kažu ljudi, da je glavom raditi najteže; a kada još uza to imaš drugih briga na vratu; kada pčela još trutove da hrani mora, onda bolje po svakoga, da ga neima. Blago tebi, koji možeš sada da odeš u lutriju, pak da sama sebe, kako tu stojiš, dušom i tielom na ekstrat metneš, pak da nitko za te nepita, — da si srce izdovoljiš kako ti drago.

— Liepo je, gospodaru, kada čovjek stoji ovako sam kao prst na svietu; sáma sebe da hrani i odieva, kakono ja, a s drugim da radi što mu srce ište. Ali sada mi valja „k ródi;“ tamo će biti malo družtva; a sutra idem, kako rekoste, da zaručim one brojeve sa srećom ili nesrećom. Dakle jedanaest ekstrat!

Jerko ode, a Mitar se stane opremati te će i on svomu kóni (komšiji) Marku, da s njim malo porazgovori.

II.

Stara navada gorja je od pijavice i krpelja. Koga uhvati, toga nepusti. Zato nas nepotvori nitko moralnim okrutničtvom, ako li našega Mitra ostavimo još za pet mjeseci onakova, kakova smo ga poznavali tolike godine. A kad prodje to pet mjeseci, al on ujedared:

— Amo Jerko! zovne — obazrievši se prije nekoliko puta na sve strane, tihim glasom i podmuklo se smie-

Digitized by Google

šeć, kano što bi se nasmijao od prilike čovjek, koji je pronašao, kako se zlato gradi — svoga slugu sa dvorišta, gdje je upravo drva ciepao, u sobu, te pritisnuvši ga uzhićen na svoje otčinske grudi, prišaptne mu u uho, jecajuć od težka veselja:

— Jerko! Dakle u četvrtak.

— Dobro, gospodaru, odgovori sluga suhoparno.

— U četvrtak je Spasovo; nastavi dalje gospodar. Meni se čini, da je na takove dane i Bog bolje volje nego li inače; zato sam izabrao taj dan. Samo šuti, nekazuj nikomu ništa. — Zatim mu stisne nešto u ruku i produži: Evo ti dvadesetica, nova kao da je sada iz kovnice; s njom otidi u manastir otcu Vinku, pa mu reci, da mu gospodar Mitar šalje na svoju namjenu. Ako li bi upitao, kakovu namjenu? a ti mu reci: na svoju namjenu; i ako bi još šta propitkivao, a ti ga možeš ušutkati tim, da mu rekneš, kao čovjek, koj se takodjer nešto malo razumije u nauk kršćanski: Otče Vinko, Bog zna zašto je, a vam evo za vaš trud i muku. — On se je već višeput za me Bogu pomolio i čovjek je, koj nedrži da sve zna, kano mnogi drugi, te kad im se kazuje za ovo ili ono, što se nevidi svaki dan: a oni odmah presude, da nije istina. On je s menom već dočekivao jedared vukodlaka u kući abadžije Lukše. Od toga posla istinabog nebi ništa, ali ne zato, šlo biti nemože, nego što se je u nečem pogriešilo. O tom bi ti ja, moj Jerko! mogao silu kazivati — al jamimo. Kako je sa svetom vodom?

— Ima je do jedna litra iz samoga suda crkvenoga, odgovori sluga.

— No, no! prihvati gospodar, kao čovjek u tom vještak. Nije stalo do toga, koliko je; samo da je. Jedna kap svete vode više je vriedna, nego li pun zdenac druge, nego li sva naša Bistra. Al još ima jedno, doda gospodar, metnuvši prst na usta: Treba i svete bjelice (krede).

Digitized by Google

— A čemu to? zapita začudjen sluga.

— Čemu? . . . Evo čemu. Vrag će čovjeku dobro, jer mora od Boga; al on ostaje dušmanin naš. Zato, da nemože čovjeku nahuditi, opiše se svetom bjelicom poveliko kolo i u tom kolu valja da stoji onaj, koji ga doziva. U takovu ću kolu stajati i ja noću na Spasovo i viditi ćeš, kada dodje, kako će moliti, da iztarem kola samo toliko kolika je stopa čovječja; ali jok! Tud mogu raditi, šta me je volja; a on, i koliko bi rad, neće smjeti, pošto je živa glava na njem, u nutra. Pa da ga iz kola grdim i volujskom kandžijom, kada bi me volja bila, preko ušiu bijem: on će stojati kao prikovan na medji kola, ništa nego sve moleć, da ga pustim, jer me je rad cjelivati il mi nešto prišaptnuti za tajno blago i što mi poručuju moji pokojni — i drugo koješta. . . ,

— Bog s nami, progovori sluga i prekrsti se. Toga nisam znao do sada.

— Neznaš ti mnogo koješta, moj Jerko, reče gospodar, smiešeć se ponosno; ali što neznaš, to ćeš vidjeti. Do nedjelje će i djače prepisati zaklinjalicu. Mnogo me je truda stalo, dok sam ju kradomice nabavio od Štrkelje, za koga, kako znaš, vele, da imade u tikvici vraga. Ima i drugih zaklinjalica kojekuda; al ova će biti najbolja; na tu je već mnogi djavao hoćeš nećeš uzišao na zemlju. Sve je dakle u redu. Ti pred večer u četvrtak sve spremi, pa liepo u vinograd kóne Marka. Al da nezaboraviš čuture s vinom, da smo malo slobodniji.

— Razumijem gospodaru, zaključi sluga, komu se od straha kesijahu svi vrazi već sada pred očima.

To ustanovivši, odu svaki sebi: sluga na drvenik, a gospodar uzamši kapu nekamo u grad.

U tom dodje kóno Marko i, postavši na pragu sobnom, povikne:

— Komšinice!

Digitized by Google

— Evo me, kóno! javi se Kata iz kuhinje i dodje u sobu.

— Kako je, moja tužna komšinice? Čemu tako sjetno neveselo? upita nadalje Marko.

— Meni, kóno, nerodi više ta voćka; meni je zapalo za uviek ono sunce, što ga ljudi zovu veselom i dobrom voljom. Vi znate kako je.

— A gdje nam je Mitar?

— A tko bi ga znao, moj kóno, kuda tumara. Valjada lovi opet brojeve po svietu. Težko meni s njim! Posao slabo ide, a kuća hoće da nam se sruši nad glavom. A on, mjesto da štedi i opravlja, pošilje dan na dan i dućan i kuću u one ralje paklene — u lutriju — te dadè sve, i najposlje kapu s glave za one zlosretne cedulje, za koje sam mu već tolikoput rekla, da su mu ulaznice u vječnje prokletstvo.

— A što biste vi meni dali, komšinice moja, reče Marko nakon podužega promišljanja, da ja uzmem liečiti Mitra? Možda raste gdjegod koja travica i za njegovu bolu. Ja sam ušao u trag nekoj novoj ludoriji njegovoj. Izdade ga djače, što je na stanu u moga susjeda. Tamo dadoše on i Jerko prepisati za dobre novce, ali da ostane tajno, neku knjižicu, koju ja poznam od svoga djetinstva. Na tu knjižicu misle lude, kao što je on, da se doziva vrag iz pakla s blagom svieta ovoga, a u zamjenu da traži dušu čeljadeta, koje ga zove. I eto tako vidim, gdje ubogi Mitar hoće i ono malo traljave duše da proda nečastivomu. Nu nadam se, da ću ga spasiti, ako bude ono, što ja mislim, iz ruku vražjih. Malo će istina oskupo platiti; ali pamet za bezumje nije još nitko jevtino stekao. Ako do koj dan dodje kući modrih, namecanih ledja, a ono znajte, da je od moje ruke. Ima bolesti na svietu, koje se tim načinom liečе. Kad sam ja išao u djačke škole, onda se je tamo učilo: udri mahnitca po glavi, da osjeti. Da li se sada uči,

Digitized by Google

to neznam; ali je jedini liek za mnoge bolesti. Da nije zabranjeno šakom iza uha, a ono bi mnogi čovjek već odavna ozdravio. Ako li mi ovaj put nepodje za rukom izliečiti ga, a ono ću pokušati još jedan liek, al tud — ostao propao. Ako l' ostane — ema će zdrav ostati; ako propane, nije ga šteta. Što rekoste na to komšinice?

— Da je meni koga, protuži Kata, pa da mi ga ozdravi, ljubila bi mu i ruke i noge; molila bi mu se Bogu za zdravlje, dok god sam živa; — al ja nevjerujem. Nebih marila, da mu se malo učini ona nevaljala koža, samo da bi jedared skinuo svlak one hrdje, u kojoj je sada.

— Prekinimo, evo ga. Nemojte komšinice, da me kakogod izdadete i da nam propane ova prilika, od koje se ja svemu dobru nadam.

U tom unidje Mitar u sobu i začudi se malo, zatekavši svoga kónu u onako vatrenu razgovoru s Katom. Neboji se on, da će mu tkogod preljubiti ono zlato njegovo; već on zazire od vječitih opomena i nauka svoga kóne Marka; — a Marko i žena, te još onakova, kao šta je Kata, gotova njemu vojska, kojoj je mučno odoljeti. Kad je Kata sama, rečita je — prosto joj od Boga bilo — ali je silnija, uztreba li, batina od rieči; no se kóno nemože ušutkati batinom. On je njemu, što se nekih poslova dotiče, kost u grlu. Nemože s njim deset rieči progovoriti, ni jednoga zalogaja izjesti, da mu neprospe živu žeravicu ljutih zanovetaka na glavu poradi njegove ludnje za lutrijom. No je Mitar mudra — prosti Bože — glava, i igra se čednošću vodenice sa pozledivim zrnjem svoga nesmiljena kóne. Te tako ušavši u sobu, pritrči k njemu, savije mu ruke oko vrata i pozdravi ga:

— Zdrav mi bio, kóno Marko! Koliko slabo dolaziš, toliko da Bog da sreće donosio.

A ovaj mu odvrati:

Digitized by Google

— Kakove to srećice, boga ti? Tko o čem živi, moj kukavče Mitre, a ti sve o lažnoj sreći, koju za onaj njen kidljivi rep već toliko hvataš, a nikako je uhvatiti nemožeš. — Da znaš, što mi se je snilo! Silni broj! i to sve po izbor broj! A ja sve velim snu u snu: Nisam ja Mitar; već hajdete u komšiluk, tamo ćete ga naći; nemučite mene uzalud. — A kad se probudih, al ono mene zaokupili komarci, kako mi žena zaboravi s večera zatvoriti prozore. Muka su dakle brojevi, kad s mukami na san dolaze.

— E trice i kučine, prekinu Mitar; valjada sam i ja baš tako poludio za njimi. Kadno pokušam; a zašto da nepokušam? Pokucam, nebi li mi se otvorilo.

— Kadšto, počesto, pokucaš na vratih sreće; nije li kóno? A znaš li, što su vidjali ljudi, koji su na tih vratih kucali? — Kada se vrata otvore, iztrči preda te nestašno, krilato diete sa žârom u jednoj ruci, iz koje drugom ždriebove udesa po svietu prosipa, te tko mu nezvan dodje, tomu se grohotom nasmije, za nos ga povuče te mu magarečje uši na glavu nasadi i rekne: Čekaj malo!

— Jami šalu, presječe ljutito Mitar; doći će vrieme, gdje ću i ja tebi kazivati priče. A ti ženo, šij kese i izpremaj sve iz ladica. Za koj dan!

— Zar tako Mitre?

— Tako da! kóno Marko. Hrdjav djak, koj se uči, a nenauči. Tako da! i pri tom pogleda oholo s lica na lice, najprije svoga kónu, pa onda Katu; a oni se oboje učinili nevješti, znajući dobro što je naumio.

Za malo se kóno digne i otide, a Mitar ostane mučeć si ženu sve do neko doba noći, kazujuć joj za ljude, kojim je Bog dao, te su jedni vidjeli gdje novci na blagoviest gore, a drugim se nebo otvorilo te im se spustila kaca blaga na zemlju, i kada sutradan odoše da kopaju na onom mjestu, nadju pun vrhom kazan sa-

Digitized by Google

mih dukata; drugim se opet nedade Bog pomoći, dok nezapisaše vragu duše, i on, uzamši taj odkup, obasu ih blagom od pete do glave itd.

— A kako si naumio ti? upita ga Kata. Svake godine izlaziš, da noću na Spasovo u nebo zjaš; k tomu si probdio tolike blagoviestske noći, nebi li gdjegod zapazio da iz zemlje gori; niti se potiplješ, niti ti palica u zemlju propada, kao drugomu svietu; a žedan si novca, kakono dúga vode. Što drugi vračaju, ti se lutrijom tamaniš... Što ti dakle ostaje, nego da — Bog budi s nami — već napokon vragu dušu pokloniš, nebi li ti se on smilovao, kada se Bogu umoliti nemožeš.

— Toga biti neće, zateče se Mitar; jedna je duša i zamjene joj neima. Volim se stubokom upropastiti, nego li se vragu prodavati — i uza to mu udari studen znoj na čelo, a glava mu klonu. — Hajdemo spavat! Što smo udarili u takove razgovore, da nam — nedaj Bože — na san dodju. Ta dosta je nemira i brige danju, pa da se ni noću odpočinuti nemože. Lahku noć!

— Lahku noć, Mitre!

III.

Da ti je bilo izići na Spasov-dan pod večer u podvinje grada N. te iz prikrajka motriti, to bi bio vidio, kako se je kóno Marko oko osam sati natisnuo uz plot svoga vinograda te brže bolje — u kolibu. Pod pazuhom mu ovelik svežanj, a u ruci podobra kijača, što ju je malo prije usjekao u glavici, kuda je prolazio.

Sat od prilike poslje toga, kako se je bio već mrak uhvatio, grebe preko ravna polja grk Mitar i s njim njegova vierna sluga — put vinograda. Obojica su se zasopila, nešto od nagla hoda, nešto od težka razgovora.

— Mene je strah, gospodaru, reče u neki par sluga.

Digitized by Google

— Ta šuti, kukavice! Kakov strah! I ako je djavao, zauzdan je i neima vlasti da nam što zla učini. Evo njemu popare! — i potrese torbom u ruci, gdje mu bijaše bjelica i knjiga zaklinjalica.

— Kako mu drago, gospodaru, ja tomu mnogo nevjerujem; knjiga je knjiga, a bjelica je bjelica; već ja mislim, da usiečemo gdjegod dobar glogov kolac, on će nam biti možda od bolje pomoći.

— S glogovim kócem ide se na vraga, koj je sam nezvan došao; ali koga ja na ovu knjigu dozovem, tomu su dosta ove strašne rieči, krst i ime božje

— Kakav će doći, gospodaru, da znam, kako ću se manje prepasti?

— Kako ga uzbude volja. On se promeće u sve, što hoćeš: u mačku, zeca i u što uzhtije i što mu uzbude najpriličnije; a danas valja da na svaki način dodje tako, kako će moći nositi kovčeg s blagom; scienim dakle, da će se prometnuti čovjekom. Čemu dakle da se bojiš brata svoga?

— Nu svakako mi se čini probitačno, da vrata ostavimo otvorena, ako uztreba bježati.

— To možemo, premda nuždno nije. Njemu netreba kuda će unići, a nam, velim ti, neće trebat bježati.... Ali opet neka bude na tvoje . . . svejedno je.

— Evo nas, gospodaru, kod kolibe.

— Kod kobile . . . da reknem kod kolibe . . . Nešto . . . neznam . . . ništa, ništa.

— Dozvolite mi, da se za vas uhvatim.

— Uhvati se ludjače, koliko te volja.

U tom počmu uzilaziti stubami. Kada su bili već na pol stuba, nešto šušne, sluga se uzdrhće, noga mu se omakne i kako je držao gospodara za lakat od oprave, tako padnuvši nauznako povuče i njega za sobom. Odkotrljaše se do dolje, jedan se prepade od drugoga i stadoše bježati kao bez duše.

Digitized by Google

U neke nekavice ustavi se gospodar, komu budne žao tolikih priprava, i, hvatajuć u rubac krv iz nosa, stane dozivati slugu si: Natrag nesretniče! Stani! Stani! Koj ti je bies? Kud si navalio? Od čega bježiš? U što tolike spreme, pa još da me na posljedku ludo izdaš,

Sluga se vrati, blied kao krpa i zasopljen kao parip: Ja bježim od straha, a od čega vi gospodaru?

— Ja nebježim ludo, nego samo htjedoh da tebe vratim. Hajde natrag!

— E, hajdemo u ime božje. A što ono bi?

— Što bi, babo nijedna! Gdje se je još čovjek miša poplašio?

— Nebih ni sam rekao; ali evo vidim.

— Što vidiš? koga biesa vidiš?, . . Hajde natrag!

I tako se vrate u kolibu, osvrćuć se čas jedan čas drugi, sad na jednu sad na drugu stranu.

Uzpevši se u gornju izbu, izvade najprije večeru iz torbe, da blaguju.

— De založi, Jerko!

— Nemogu gospodaru. Hoću našte srca da ga dočekam.

— A što sve gutaš, kada nejedeš?

— Bit će i vam tih oklizotina, da si njimi zasladite večeru.

— Ti se, čini mi se, od straha daviš?

— Gledajte, da se i vam nedogodi štogod gorjega,

— Nebenavi, Boga ti; da zašto smo došli amo?

— Lahko smo došli, no kako ćemo otići?

— Kazao sam ti, da se netreba ništa bojati.

— Vi mene učite, što sami nevjerujete.

— Sada je dosta! Šut! — Tebe slušajuć sbilja bi čovjeka strah spopao. Ti nisi nego da sa ženami perje čijaš, a ne da vragove dočekivaš.

— Nije ni moj bábo vragova dočekivao, pa je dobro prošao; a kako ću ja skupa s vami, viditi ćemo.

Digitized by Google

— Ni rieči više, već na posao. Jedanaesti sat ide, a kuc dvanaest valja početi. Izvadi krst i voštene svieće, pa ih namjesti; a meni prigotovi bjelice, knjigu i ponjavu.

To sluga učini i zapita:

— A hoću li i ja u kolo?

— Da što ćeš? — ili ćeš da te djavao odnese?

— Pa što mi valja raditi?

— Šutiti, kao da te živa neima, ako te on štogod neupita.

— Ako li me upita, bojim se, da ću umuknuti za uviek. — A jao meni!

— Nejauči, hrdjo!

— Pa što ću sada, gospodaru? Ta žalostan, niti puške, niti kolca — a nedaj Bože da nam uztreba.

— Jezik za zube! Danas sam ja gospodar pakla. Amo mi bjelice. Ali sada da se maknuo nisi — i, uzamši bjelice, stane nešto moliti i uza to okolo stola na dvie od prilike hvati uokrug kolobar vući i, kad ga sastavi, uzdahnuvši rekne: Evo ga.

— Razmaknite ga malo, gospodaru; ta to ništa nekošta; bit će nam tiesno.

— Jedan je korak dosta i predosta. Šut! — Koje je doba?

— Tri četvrta na — dvanaest! — bijahu posljednje rieči slugine.

Na to ga gospodar utjera u kolo, pobaca brže bolje sa sebe haljine, umota se u ponjavu, a na glavu natuče bielu spavaću, kao da će vraga da plaši, krst nastavi a svieće zapali i mahne opet rukom slugi, da bude miran; a on sám nemogaše nikako oprave na sebi namjestiti, već od težkoga natezanja zadro i kapu i ponjavu, a svieće mu sve slabo gore, krst dobro nestoji, — te svaki čas ukresuje i namiešta; — a od ubogoga sluge nečuje se više ništa do tiha šapota otčenaša i zdravih

Digitized by Google

marija i po gdjekoj težki uzdah, uz koj bi mu udario svakiput debeo i studen znoj na čelo.

Dvanaest udari, a Mitar knjigu otvori i poče zaklinjati: U i m e . . . u i m e b o ž j e i s v i h . . . i s v i h s v e t i h n j e g o v i h z a k l i n j e m t e d u . . . d u . . . d u š e p a k l e n i — (verige zazveče, gospodaru koljena pošklecnu, a sluga si rukama oči zatisne), — z a k l i n j e m t e d u š e p a k l e n i, d a u z i d e š a m o i z c r n i h d v o r o v a s v o j i h i d a m i d o n e s e š š t o s a m u B o g a i z m o l i o — —

Vrata se otvore i djavao unidje. Crn je kao Arapin i čudnovato odjeven. Na glavi mu mala crvena kapica, a na plećiu zelena dolama; noge su mu od bedara pa do izpod kolienah dlakom obrasle, a mjesto prsta nožnih ima kozje papke. Iz ustiu mu vatra suklja i osvjetljuje one strašne oči i usnice, crljenije od ikakve krvi. Med noge je rep podvio, a uši mu nisu kao u čovjeka. Oko vrata mu o remenu kovčežić, a u desnoj ruci podobra toljaga i za pojas zadjeveno pismo.

Unidje i stane na medji kola Mitrova te ga uzme motriti, smijuć se, kao što se vragovi smiju. Mitar se siromah uzševrdao i, neznajuć dugo kako da s njim progovori, napokon skine kapu i pozdravi ga:

— Hvaljen Isus . . . Sluga pon . . . Vrag se strese i kao medjed zamumlja i zapita:

— Ti li si me zvao?

— Zvao sam vas da . . . Zvao sam vas . . . Ali ako vas je volja . . . ja nemarim . . . to jest . . .

— Ha! ha! ha! Ništa, moj Mitre Kuburdjiću. Na tvoj poziv evo me; ali da znaš, da vrag ovolik put nečini uzalud.

— Bog s nami! i ime mu zna — šaptne sluga.

— Šuti, Jerko Šeprtljiću — izdere se vrag.

Sluga padne nice na zemlju.

Digitized by Google

— Nemojte mi štogod zamjeriti ... Ja nisam tako mislio — prihvati brže bolje Mitar.

— Nisi li ti od mene zahtievao ovo blago?

— Ja, — jesam ... to jest ...

— Dakle jesi. Kada jesi, a ti podpiši! rekne vrag i nadkuči se nad kolo te mu doda ono pismo. Dušu mi svoju zapiši. Dobro ću ti ju platiti, premda nije mnogo vriedna. Uzmi! neoklevaj!

— Gospodaru i vraže pakleni! ... Čekaj da ti kažem —

— Ni rieči više. — Podpiši.

— Neznam pisati.

— A odakle znaš čitati i vragove dozivati?

— Pisati bih na posljedku i znao, gospodaru, ali neimam čim, tako mi Boga istinoga.

— Evo ti! — i tim se maši vrag izpod one kozje kožice u žep i pruži mu olovku; a da je u taj par kukavni Mitar išta vidio, bio bi upoznao čakšire svoga kóne Marka.

Mitar se razplače; al od strašnoga pogleda vražjega nemogaše mu se na ino, nego podpiše i vrati mu pismo.

— Sada s Bogom — rekne vrag i podje.

Al Mitru bude žao, da dade dušu za ništa, te ljutit vikne za vragom:

— Zar tako vraže? Ti mene prevarì. Gdje je moje blago?

— Blago! ... Da sbilja, blago! odgovori vrag vraćajuć se kolu i, postanuvši opet na medji, zagrmi:

— Mitre Kuburdjiću! Okreći ledja! I ti Jerko drži se, da vam platim i jednomu i drugomu. Okrećite ledja! zavikne još jedanput i zakorači u kolo.

— Natrag vraže! natrag! prodere se Mitar; onamo je tvoja medja.

Vrag zakorači drugiput.

Digitized by Google

U tom Mitar spopadne nekoliko drvenih krstića sa stola i stane se njimi bacati na vraga; a Jerko se uzeo sve jednako krstiti.

Trećim korakom zamahne vrag toljagom te razpali njom najprije gospodara, pa onda slugu . . . te opet gospodara, pa slugu.

Obojica nagnu bježati iz sobe te preko stuba i vinograda jaučuć, . . . a vrag sve za njimi i izprati ih upravo do na vrata vinogradska i vrati se.

Oni odoše modrih ledja, negovoreć nijedan ni rieči, već sve se Bogu moleć, dok napokon nedodje Mitar k sebi i rekne slugi:

— Težko li ti ga izvukosmo, moj Jerko. Eto nam blaga. Tko bi se tomu bio nadao, da će vrag preko svoje medje. Jao! težke sramote, ako se dozna, što bi s nami. A kako se neće doznati? Tamo nam je ostalo orudje, a kući nosimo modra ledja. Što će reći gospodarica, kad nas vidi ovakove?

— I pravo vam je, odvrati ljutit sluga; bijaše vam s vragom tikve sijati. Mene lje neuputi nitko više u taj posao. A sada, kako nam je, tako nam je. Eda bi Bog dao, da se tim opametimo.

U tom razgovoru dodju kući i legnu, da nitko nečuje, svaki u svoju postelju. Al je tvrda postelja pod namecanimi ledji, a i djavao im se nekida s očiju, već stao pa se smije i jednomu i drugomu. Sutradan osvanuše od straha i boli obojica u ljutoj groznici.

IV.

Deset puta je, štono vele pjesnici, sunce izašlo i zapalo, a prosto rekavši, deset dana izteklo od one kobne noći, gdjeno se grk Mitar sa svojim slugom prviput u životu bješe sastao sa napasti paklenom. Od strašnih muka, što tud podnese, osušio se je kakono živ svetac;

Digitized by Google

a sluga mu se kod ono malo mesa oko kosti, što imaše prije, pretvorio u pravu okostnicu smrti, koju je sto puta pred očima vidio, sto puta nehotice ogrlio. Što drugomu svietu izilazi sunce proljetnje u pjesničkoj odori ruža, to njim izhadjaše sada krvju nadojeno od nemilih muka, koje ih bjehu težko pritisnule. Što je drugim sladko uzdisanje, sjajna mjesečina, to njima dvojici nesvietli noćni putnik na nebu za drugo, nego da se o njem mjeseče, kano što se dobri stvorovi božji danju sunčaju, kojekakove paklene sablasti. Groznica je popustila; što liekovi, što bajanje starih susjeda, koje Kata bješe u pomoć prizvala, pomogoše; — al nemogu da pomognu od one nutarnje groznice, koja im dušu prži, a srdce užasom steže. Za to deset dana prošao je ubogi Mitar sav pakao, kako je dug i širok; i da mu je od Boga dano perom slikati ono, što vidì i u masti svojoj doživì: to bi slika njegova pakla živahnošću i razlikošću daleko nadkrilìla sve strahote Dante-ove. Tud on prolazijaše, praćen mjesto rimskoga pjesnika od svoga sluge Jerka, preko drugojačijih ponora i sretaše drugojačije mučenike, nego što se ikada mogoše zametnuti u glavi slavljenoga pisca „božanstvene komedije.“ Mjesto tužnih sborova velikih kraljeva, svećenika i drugih griešnika, što ih Bog za njihove opačine odsudi na vječite muke, kazivao bi nam on za cvilnu četu lutrijaša i vragozova, za koje je vlada paklena izumila posebne, preoštre muke.

Tako izmučeni i nakaženi do zla boga sjedjahu gospodar i sluga svaki na svom stolcu u sobi, kadno Mitar slabim glasom progovori ovako:

— Hvala Bogu, opet smo koj čas sami. Gospodarice neima.

— Neima gospodaru.

— Kako je te tebi Jerko?

— Bijaše već podobro; ali evo nove biede.

Digitized by Google

— Kakove za boga? Je li iz kolibe sve izpremljeno?

— Baš to! — Da vam kažem. Po vašoj želji zamolim onomad svoga druga Andriju, da ode brže bolje u vinograd i sve, sto u kolibi nadje, da ovamo donese. Moradoh mu kazati sve, što i kako je bilo; inače bi me težko bio poslušao. Donesav on stvari ovamo, razvežem ponjavu; kad tamo, ali me sve one groze opet spopadoše, kad medju ostalim kršem zagledah — i vražji rep, onaj isti rep, što ga je imao, a ja ga dobro upamtio; jer kano da ga ovaj čas gledam, kako ga je medju noge podvio. U onom strahu uzmem ga u krpu i odnesem u svoju komoru, te ga strpam pod uzglavje; — ali od to doba više neulazim u nutra i već sam dvie noći prespavao pod kolnicom. — Što ćemo sada?

— Što ćemo! — Ti pitaš što ćemo? Amo s njim; kad on meni dušu, ja njemu rep.

— E dobro! Ja još volim, samo da nije u mene. Vi se s njim popravite; a od mene dalje mu kuća. Ala čudan ti je rep u vraga: baš kan da je lisičji.

— Kakvi mu drago, njegov je. A što ga izgubi, to bi mogla biti sreća po mene. Aj moj Jerko, što sam ti se napatio! Već sam zato zavriedio, da me Bog oprosti.

— A da što su muke paklene?

— Šuti! zaniemio. Kud bi me imao tješiti i miriti, tud mi još o paklu govoriš, kao da ga nisam već desetputa gledao i pretrpio. Misliš li ti, da je šala, kada znaš, da ova duša, što je u tebi, nije tvoja, nego tudja, i to još čija? Koliko sam puta za svoje bolesti ustajao i u zrcalo hukao, da vidim, kakova mi je. Sve me strah bijaše, da će staklo pocrnjeti od nje, da neću zagledati što crno, krilato — znaš već što. Jao, jao, — opet me muka spopada. Jerko! Bježi! Bježi za boga! Ovo, što s tobom govori, nije Mitar, gospodar tvoj, nego djavao, što je unj uljegao. Zar ti nezaudara sumporom? Zar nečuješ, kako krili leprša, kako se dere i kako mi nokti po

Digitized by Google

utrobi rije? — — — Jao! moja glava, razpasti će mi se! — Moje grudi, razvaliti će mi se!

— Umirite se gospodaru! Ja kriv, ako nebude dobro. Valja vragu da rep izkupi. Neka dodje; ja ga se više nebojim Gorje biti nemože, nego što je bilo; a kada bi češće bivalo, vjerujte mi, da bi čovjek na posljedku obviknuo i s njim drugovati.

— Pravo kažeš, moj Jerko. Hodi da te poljubim. I ja mislim, da će vragu biti više stalo do repa, nego li do jedne kukavne duše. Medju toliko tisuća za jednu se gledati neće; a njemu je opet sramota, da medju drugimi vragovi kusat hoda i da mu se sav pakao smije. Moram ti upravo kazati, da me taj rep puno slobodi i nemalo svega straha riešava.

— Tako, tako gospodaru. — Ja se nadam, da će biti sve kano što je i bilo.

— Da — da — da; ali — gle — gle — progovori veselim glasom gospodar, lice mu se razvedri i potezi na njem oživiše. — Kako boga ti na lutriji? Nečuješ li, što je sve ovo vrieme izišlo?

— Jučer i meni prviput na um dodje da pitam. Nekoliko dvojkah — i više ništa.

— Ono je drugo ostalo za nas — je li brate Jerko? primjeti tobože šaljivo gospodar. Ja mislim, da na lutriju metati i vragove dozivati nije svejedno i da nam nemože škoditi.

— Tà nikomu se nismo zavjetovali, da ćemo se kaniti lutrije. A zašto da nemećemo, gdje smo možda jednim korakom u zlatnih dvorovih sreće, za kojom se toliko trudismo.

— Pravo veliš. Sutra ćemo opet početi. Vragove dozivati, — to ne. To je lud i izmislio; ali na lutriju metati — od toga još nikoga nije vrag odnio.

Digitized by Google

U taj čas uzdahnu nešto na kućnom tavanu: Aj Bog ga ubio! i za malo časova nastade novi dogovor izmedju majstorice Kate i kóne Marka — u kući njegovoj.

V.

U večer toga istoga dana prikrade se, da nitko nevidi, u kuću kóno Marko i zatekavši, kako je ugovoreno, komšinicu Katu u tamnoj kuhinji, pridje k njoj, uhvati ju za ruku i reče:

— Dobra večer komšinice. Evo me.

— Dobro mi došli kóno; s vami je uviek dolazila i sreća u kuću.

— Da bog da i sada. Leže li nesreća?

— Baš da je nesreća, kóno moj. Liepo sam se već radovala, da će bolest i s njom mahnitost svoju preboljeti; al kad danas čuh na tavanu kleto ime lutrije, opet me iznova opali grom. Vidim, da opet neće biti dobra. Modrice s ledjah, a ludost s nova u glavu. Liek bijaše baš pojak; ali za onu njegovu žuljevitu kožu i dušu preslab. Eda bi Bog dao, da ste što sigurnijega izumili.

— Pogledajte, da li spava.

Na to ode Kata tihano u sobu i domala se vrati.

— Zaspao je i to tvrdo, sve ga hrka stoji.

— Tim bolje. Amo mi sada ponjavu i filgjan. Krinke evo, liepih, nježnih obraščića, da ih ni sama boginja nemože imati ljepših. Ima li malo žesti, da vidivši pakao, vidi danas i slavu nebesku.

— S mjesta kóno. Kako rekoste, tako je sve priredjeno.

Na to se Marko zaogrne ponjavom, lice prikrije krinkom, a u ruke uzme filgjan te, zapaliv žest u njem, uputi se lagano u sobu. Prikučiv se sretno postelji, pst-ne nekoliko puta i kad vidi, da se Mitar iz tiha

Digitized by Google

búdi, počeka dok otvori oči i onda glasno zavikne: „33.777!!!“ te svečanim korakom, kao što stupaju bogovi Homerovi, izidje iz sobe i brže bolje kući. — —

Mitar ostade sjedeć zadugo kao niem na postelji. Onako bijaše našemu velikomu apoštolu Pavlu; onako Mojziji, Iliji, Zakariji i mnogim drugim, kada ih obasjà svjetlost nebeska. Po tom si stane oči raztirati, da vidi, eda li je istina, ili je san. I kada se podpuno razabra, zalomi rukama i jecajuć od radosti sám sobom ovako progovori: Zdrav da si mi angjele božji, srećo i spase moj! Nisam vriedan ni dostojan . . . ali neka bude po rieči tvojoj . . . Ali dà! — i, dohvativ bjelicu, zapiše na tablici 33.777. — O kakvi su liepi, pa sve jednaki! Prosti, ali duboko-tajni. Mudrost ljudska zapliće, a Bog razpliće; a božja volja prosta je i jednostavna, pak je opet nitko zamrsiti nemože. Ali što ću sada? Da legnem i spavam, o tom ni govora neima; a da razabirem — nesmijem. — Jerko! Jerko!

Kata, znajuć dobro što je, nadre se tužna smijati; a Jerko čuvši, gdje ga gospodar zove, digne se ljutit sa slame i, zaogrnuvši se bielcem, dodje mrmljajuć u sobu i prodre se:

— Što je opet? Koja vam je nevolja? Valjda vam još sve jednako vrag hoda po glavi. Ako li to tako uztraje, ja, vjere mi, odoh bez traga, pa onda mučite koga vam drago.

— Nije, nije, srdce moje. Evo sunca i pred naša vrata! Što smo patili, patili; sada će sve okrenuti na bolje. Ovaj čas me nešto probudi i kad mi se oči otvoriše, imaju što da vide. Žena u bielo odjevena, liepa, kao što angjeo biti može; lice joj kao da si prosuo ruže po sniegu; stade mi do postelje i — —

— Dosta je, dosta. Ja tim prikazam više nevjerujem. Otvoriste li vi dobro oči; da nebijaše onaj naš prijatelj iz vinograda, došavši po ono, što je ostavio?

Digitized by Google

— Nezabunjuj me, luda glavo. Gdje je još djavao u bjelini hodao po svietu; gdje je u njega ono lice; gdje je paklu ona blaga svjetlost, koja zasliepljuje, a ipak nevriedja, nego razblažava i dušu blaženstvom zatapa?

— Hm! Hm! Pa reče li štogod?

— Reče, ali samo meni; a ti i drugi znati ćete, kada bude vrieme.

— A hoće li štogod onako za naš posao — —?

— Hoće, hoće; ali treba šutiti. Znaš, kako se u evangjelju veli sad ovomu sad onomu: Idi, ali da nisi govorio nikomu ništa. Ti ljudi nisu radi da se telali po svietu, što su oni učinili komu.

— A hoće li mene štogod zapasti?

— Biti će nam svim dosta. Sada možeš mirovati te koj grošić i više popiti, nego li dosada. Mirovati i čekati, to je tvoje. Male lutrije neću više ni da gledam, a netreba ni tebi. Ti meni ostaješ u ostalom, ma se kako stvari promienile, onaj koj si i bio. Ja sam čovjek, koj se u dobru ponieti neću. Ako i bude hintov, sobe gospodske, svilene haljine, jela izabrana: a ono ćeš ti sprieda na hintovu u odjeći od zlata sjediti te ništa drugo nego gledati, kako debeli i zobni hatovi biesno grabe, hop! hop! pak onda, kada se kola ustave, skočiti, vratca otvoriti, mene pod ruku uzeti, pokloniti se i reći: Zapoviedajte vaša milosti! To sve samo pred svietom, a na samo ćemo ostati stari prijatelji. Tebi će biti jedna soba, kao pridvorje rajsko: tu ćilimi, svake slikarije, mehki stolci sjedaći i pružaći, pa tud da razbaciš i noge i ruke, te kad tko dodje, da mu rekneš: Počekajte malo, moram vidjeti, da li se je nj. milost obukla; a ja ću, kad zapitaš, je li slobodno, reći ovo ili ono: Slobodno je; malo sam boležljiv; neka sutra dodje i tako dalje.

— Ja nemarim, gospodaru. Bog bi dao, da kakogod izpuzamo, vi iz vaše slanine, a ja iz svojih dronjaka.

Digitized by Google

— Što slanine? Što dronjaka? Bhu! bhu! — Pak onda, kada ja uzmem svoju Katu pod ruku, a nje sve sušanj stoji, a ti za nami: na šeširu ti zlatna ružica, oko vrata i ruku srebro se prelieva, čižme s ostrugami škripe, . . . kako će nas zavistna svjetina gledati i pitati: Gle! gle! Što se to učini od Mitra? Tà je li ono Jerko? Nuto Kate! Tko bi ju poznao? Kako su pústi podizali glave! — Tako će govoriti opak sviet, a mi ćemo uzprkos još većma glave uzbaciti, rukama razmahivati, na sviet se izkašljivati, nikoga negledati. — Što veliš Jerko na to? — A kóno Marko, — on će od toga dana, evo moje glave, početi metati na lutriju, nebi li nas kakogod dostigao. Onda ću ja njemu, kao što mu rekoh, kazivati priče.

— Sve je to liepo; ali samo na vrbi svirala.

— To je moja briga. A sada hajdemo opet spavat: ti na slamu, a ja na debelu ponjavu, dok nebude drugčije.

— Lahku noć gospodaru! Gledajte, da do sutra nebude sve prazan san.

— Ovako se nesanja. Lahku noć!!!

VI.

— Huj! huj Veselo Mitre! Došao je i tebi spasovdan, pokucala sreća jedared i na tvoja vrata, procvale ti ruže i ružmarini na stazi života, mjesto staroga drača i korova! Mili Bože! Sirotinja je briga velika. Dan na dan hrani, poji, odievaj sebe i svoje, a neimaš odakle; kad god se zaište, ćuška za uho; a kad god se dade, rana duboka; a kad se nemože, bol preljuta. — Ali ni bogatstvo spavati neda; gvozdeni kovčezi — i oni težko dušu pritištu; neznaš kamo ćeš s novcem; izvijaš sve načine, kako da ih paharčiš, pa nikako na kraj doći nemožeš. Srećo, pusta srećo! Jel moguće, da si se i

Digitized by Google

samnom jedared posestrila! — Jesi! jesi! — Onaj san nelaže; a da on i laže, sad istine već nitko u laž nepretvori. Po svem gradu ide od ustiu do ustiu: Mitar — a Mitar, to je sad gazda! Broj 33.777 svim je na jeziku i djeca ga već naizust znaju; tomu se broju sve danas klanja, sve mu se divi; a ja kad se pokažem na ulici, lete kape i šeširi: Sluga ponizan gospodine Mitre! Čestitam vašoj milosti; preporučujem se! A ja, kao čovjek, koji u dobru neću da se ponesem, velikodušno svakomu odzdravljam i samo izpod oka motrim i mjerim prijatelje i neprijatelje te u sebi odlučujem: Ovoga ću pomilovati, a ovomu nikad oprostiti neću. Kono Marko: Hvala prijatelju Mitre! Klanjam se; opet je izišlo na tvoje. — Znam da je izišlo, kono Marko. De pričaj sada! Bit će dobro, kada dodješ: Mitre, ded pet sto, ded hiljadu forinti; premaklo mi se novaca, i tako dalje. — Al je Marko opet čovjek. — No odakle sviet zna za moj broj? Kako sam ga sretno dobio i kupio, spravio ga u ladicu u deset zamotaka, pa se opet zna. Al da! Danas je već sedmi dan od vucidbe, a tolika sreća daleko se čuje. Huj! huj! Koliko je samo to? Po svem svietu glasati će se, sve novine pisati će o mojoj sreći. Mnogi bogataš, koj je dosad mislio, da je samo njega Bog stvorio da se u novcu valja i drugi sviet preko oka gleda, reći će sada: Gledaj ti toga! To će se govoriti u Beču, Parizu, Londonu i svuda, gdje je majdan novcu; a ja ću pod ovim svojim poderanim krovom i u ovih mastnih hlačah prsti pucketati i misliti si: Baka momče, kao da ste vi sreću pod zakup uzeli. — Ali da! Sutra je slava u mene! Toliki gosti, a ja se ništa nebrinem.

— Ej Kato, pošalji mi po Marka!

Za čas dodje Marko.

— Brate Marko, reče mu Mitar, uprvši se o jednu nogu i tapkajuć njom, a ruke turivši u žep; — ti znaš,

Digitized by Google

kako sada stojim i rad ćeš mi učiniti ljubav, za koju se možeš nadati stostrukomu uzdarju. S velike sreće metnuo sam se u trošak. Sutra hoću neke prijatelje da podvorim, neka se vesele mojoj sreći. A nešto sam i kod majstorâ naručio, pa hoću i pošteno, kao čovjek bogat, da platim. Ded mi dakle do četiri stotine forinti; evo ti pisma na četiri hiljade.

Marko ga tužno pogleda; al valja što je počeo da i svrši, te opet ljubezno i pun udvornosti odgovori:

— Kako da nedam, brate Mitre? Davao sam i prije, a kako neću sada. No se uztrpi sutra do večeri.

— Svejedno, ¦dan prije ili kašnje. To sam te hotio moliti: a sada budi mi zdrav.

Marko mu se pokloni i ode.

— Bože moj, kako se vremena mienjaju! nastavi Mitar svoj monolog. — Ovaj čovjek, koj me je prije toliko korio, grdio i samo od smiljenja kadkad me iz blata izvlačio, sada mi se evo klanja. O zlato! o blago! Ti si car, ti Bog svieta ovoga; neklanja se to ni vražji Mitru, nego sve tebi.

— Mitre, što ćemo zaklati za sutra? propita kroz vrata Kata.

— Bhu, bhu, što ćemo zaklati? — To je pitanje! Što ćemo zaklati?

— Da! prodre se Kata. To treba znati. Ona dva purana ili tele?

— Kakovo tele, sakr . . .? Kolji kravu i gdjegod što uhvatiš. Gdje je jedno, tud danas mjesec dana može stajati stotina. Kolji sve, što ti pod ruku dodje; nežali ništa; to je jedan dan, al vriedi za milion miliona drugih.

Kata se kriomice nasmije i zatvori vrata; al se za malo opet povrati i najavi stolara Mocla.

— A drago mi je, drago mi je, majstor Mocl. Jeste li vi već gradili kadgod ormare za novce?

Digitized by Google

— Gospodaru . . . il da reknem gospodine Mitre, nije nužde bilo; al ako treba, umijem i to.

— Ha ha ha! Nužde! Kakove nužde, gdje se grade ormari za novce! Pak onda, „ako treba!“ Kako nebi trebalo! Vam netreba za vaših pet grošića, to znam; al za dvie stotine hiljada, velim, dvie stotine hiljada, mislim da je uviek trebalo i da će trebati.

— To je istina, vaše gospodstvo; al to je prviput kod nas, odkako sviet stoji.

— Tako, tako moj Mocl i potrepta ga rukom po ramenu. A sada da vam kažem, kako želim imati taj ormar. Najbolje što ima drvo orahovo, spolja liepo na smedje usvjetlano; sav ormar na dvoje razdieljen i za svaki predjel posebna vratca; u dónjem ovelike ladice uzduž za krupuu novčurinu i kojekakve papirine; a odozgor tri do četiri reda sve malih, sitnih ladičica, što se tajno otvaraju i zatvaraju, da nemože svatko svoga nosa imati u njih. A kad se jedne ladice sprieda povade, a ono da za njimi budu opet druge, isto kao i prve. Tako mi uredite; a kad bude gotovo i vi svoje liepe novce za posao primite, onda ili se odmah otrujte ili mi se svimi bogovi zakunite, da gradjevine ormara nikomu izdati nećete. Nije šala, toliki novac, — što vi mislite.

— Biti ćete služeni, gospodine. A kako ćemo za cienu?

— Računajte, kako vas je volja. Što stane u jednu ladičicu dukata, to je vaše.

— Hvala liepo. A kada da bude gotovo?

— Čim prije. Ja ću doskora po novce; a kada ih donesem, valja da bude gdje ću ih spraviti. Vi znate, kako hrdjava svieta danas ima. Znam da su tu hiljade izbuljile sada oči na mene, kano gladne vrane na mrcinu, do koje nemogu. Jedni misle: sada će Mitar zagrabivši jednom i drugom rukom bacati na sve strane; tu se sad javljaju rodjaci, sve devete peći omela; prijatelji, za koje se prije nikad znalo nije; kršteni, kriz-

Digitized by Google

meni i Bog sam zna kakovi ne jošte kumovi, i izvode po najtanjoj krvi jedni rodbinstvo, drugi prijateljstvo, a treći kumova kumstva kumstvo. To su jedni. A ima ih, koji su možda pošteniji od prvih, te sude: ako li nedodjemo do ništa dobrim, a mi ćemo silom. To su oni nezvani gosti, od kojih se je zemlja najprije očistiti, pa onda reći moralo: Hajde Mitre po svoje novce. Bog zna! — živ otići, a mrtav doći.

— Mrtav doći! Kako to govorite?

— Šuti nebore; to zaudara na bogatstvo. Kod ovoliko novca može čovjek ludo govoriti, pače i budalom obastati. Novac i ludost, to su dva druga, koja se dobro slažu. Misliš li ti, gdje je pun kovčeg, da tamo nemože biti prazna glava! Pače, sreća u čovjeka luda to ti je obično znak puna kovčega. Koliki bi po onom, što je sam sobom vriedan, već odavna bio lipsao; al mu je ruka zlatna, pa je sav zlatan; trbuh pustio i podvoljak objesio; a mnoga čestita duša, koja sja dobrotom a ne zlatom, usukala se kakono pritka u pasulju. Tako je na svietu; što ćemo? Jedan vara onim, što nije; a drugomu se neda da pokaže ono, što jest. Zato, rekavši sve u kratko: Uz blago netraži pameti; i ako danas sutra čuješ i ludih stvari od mene, a ono valja da misliš, da ima patenat i na ludost, a to je bogatstvo.

— Vi mudro govorite, gospodine Mitre, kano da knjige pišete.

— I gorje mi je bilo — pak sada mogu govoriti. Medjutim, ja imam još malo posla, drugih naručbina; a vi se brinite, da ormar skoro sgotovite.

— Bit će. — Vaš sluga!

— Jest — sluga. Da ste mi zdravo!

— Mitre, kolar već odavna čeka, vikne Kata.

— Neka čeka — i ja sam negda tako čekao. Liepo ti je biti velikim gospodinom, ili bogatim čovjekom — što je na posljedku svejedno. Tu možeš sav sviet za

Digitized by Google

nos vući, a on ti se opet mora klanjati. Kada sam ja nekoč dolazio velikoj gospodi: Sluga pred vrati, deset sati pred podne. — „Molim vas, bih li mogao biti s milostivim gospodinom“ — „Baš se oblači, pričekajte malo.“ — Jedanaest sati. „Molim vas — — —“ „Sada baš ručaju njihova milost.“ — Dvanaest sati. „Molim vas — —“ „Vidite, da ima gospode, koja su preča; dodjite sutra.“ Tako sutra, tako prekosutra i tako uviek. Čekaj kolaru! . . . Ali hajde —

— Unidjite.

— Na vašu zapovied —

— Imate li gotovih karuca po najnovijoj modi?

— Ciena?

— O tom nije razgovor; nego imate li gotovih karuca po najnovijoj modi?

— Gotovih neimam; ali ako zapoviedate —

— Jest, zapoviedam; karuce sa dva sjedala pod krovom, da se može i najveći čovjek pružiti u njih, kako ga je volja; za četiri konja; sve od čista gvoždja, što od gvoždja biti ima; zeleno oličene, sa grbom — — Eh! to ćemo poslje.

— Bit ćete služeni. Dokle?

— Za dvie nedjelje dana najposlje. Da ste mi zdravo!

Na isti način primi to popodne još nekoliko majstora i umjetnika gradskih, medju kojimi poslednji bijaše židov Kefteles, kod koga naruči dekoraciju za sutrašnji objed, — prešan posao, na koj valja da se potroši sva noć, al za dobre novce.

Tako se nagospodovavši to popodne i večer, izjede po običaju malo crna kruha i suha sira te izpuhujuć se, kao da se je najio samih gnjetelova i napio šampanjskoga vina, legne pod onaj svoj otrcani pokrovac i stane sanjati o salonih, audiencijah, ekvipažah i drugom gospodstvu, što si ga je upilio u glavu.

Digitized by Google

VII.

Sutra dan pod večer sve se po kući Mitrovoj uzžurbalo, i domaće i najmljeno. Jedni sjenicu u dvoru dogotavljaju, drugi stol steru i jela postavljaju. Kata je u kuhinji, zapregla se i zasukala te kuha i peče, sve je huka stoji; a Mitar se zamišljen po sobi gore dolje šeće i goste dočekuje. Sobe su mu tiesne, pa im je prostro u dvoru pod sjenicom.

Gosti jedan za drugim dolaze, i kako koj dodje, tako se i s Mitrom rukuje te čestita; a on, s nova od pete do glave odjeven, čestitke prima, na nje odgovara, goste posadjuje i razgovara.

— Večera je na stolu! zovne jedan od sluga. Izvolite.

Mitar goste reda, kako je tko stariji i ugledniji. Po stolu su bieli stolnjaci, a čim se jede sve je liepo i skupocjeno, od susjeda još za ovaj put pozajmljeno. Poviš stola, gdje je pročelje, namještena slika „sreće“ u prilici žene. Na razmotanoj artiji, što ju drži u lievoj ruci, napisan je okrupnimi znakovi i razsvietljen broj 33.777.

Družtvo jede, pije, al slabo se tko šali i veseli.

Dodjoše zdravice.

Kóno Marko ustane i nazdravi: Da nam Bog živi domaćina, kojega se sreći danas veselimo. U njoj se nepooholio, već nam prijatelj ostao, koj nam je i bio. Blago prolazi, a pravo prijateljstvo ostaje dovieka. Bolje da blaga nije, nego da se po njem grieši. Ljepše je pamet steći, a blago pogubiti, nego li u blagu dušu pogubiti. Ele Bog nam ga živio na mnogo godina — koliko kaplja toliko godina!

Kucnuše se i izpiše.

U tom stupi u dvor listonoša i preda Mitru list.

— Odakle list Mitre? povikaše svi gosti u glas, a u taj čas Marko se diže i otide.

Digitized by Google

Mitar ništa nespazi, već se u list zagledao te pogadja: odakle je, što li je.

— Otvaraj ga Mitre, povikaše opet gosti.

On ga razpečati. Kad al u njem ništa nego štampani brojevi od poslednje vucidbe. Pouzdano list razmota; nu kako unj zaviri: kano krpa probliedi, usnice mu uzdrhtću, kosa se naježi, žile odskoče i težkom mukom protisnu mu se grlom jedna samo, ali strašna rieč „Izdaja!“ i pade obeznanjen preko naslonjača stolca, na kom je sjedio.

U tom stupi u sjenicu vrag, onaj isti vrag, što mu bješe došao u vinogradu, u istom odielu i bez repa. Okolo vrata kovčeg objesio, a pismo za prsa zataknuo i postanuvši kod Mitrova stolca, pogleda ga oštro i reče:

— Evo novci!

A on se trže kano biesan sa stolca; sav van sebe oči izbuljio, a šake kruto stisnuo te što ga grlo nosi izdrie se:

— Neću novaca, nego dušu mi vrati.

— Hoću, no prije ti meni moj rep.

— Vodite me u sobu, da mu vratim rep.

Povedoše ga u sobu, a vrag za njimi. U sobi prozori i kapci zatvoreni, da se ništa nevidi i da mu se je težje razabrati. Od gosti se neki smiju, a neki ga žale; al je svim drago, što će liek pomoći.

Mitar došKleca k postelji, rukom se maši pod uzglavje te izvuče lisičju repinu i, odvrnuvši oči od nje, pruži ju vragu:

— Evo ti repa, vraže.

A vrag, potegnuvši izza prsiu pismo, pruži mu ga:

— Evo ti duše Mitre, pa ju unapried bolje čuvaj.

To rekavši, vrag ode, a ostali Mitra povale na postelju, da se izspava. Kada se izjutra prene, prvo što ugleda bijaše ono pismo, što mu ga vrag bješe ostavio. Veseo rad izkupa duše, skoči se na noge i dohvati

Digitized by Google

pismo da ga pročita. Sladko se je spominjati nesreće, što nam je iznad glave sretuo premahnula; i dužnik s veseljem nekim gleda težke obveznice, pošto se je jedared duga oprostio. — No čudom se začudi, kad mjesto onoga kobnoga zapisa ugleda poslanicu svoga kóne Marka, koj mu ovo piše:

„Dragi moj Mitre! Vrag onaj, što te je toliko namučio, bio sam ja. Eda bi ti nakon težka stradanja bio angjeo spasa. Vidiš, da se o tudjoj muci živjeti nemože, nego da svaki valja da se uzda u se i da se svojim trudom i znojem promeće. Mahni se dosadanjega teciva, ili da bolje reknem raspikućenja. One četiri stotine forinti, što ti dadoh u zajam, neka ti budu. Ni u mene neima odviška; ali ih neću žaliti, ako te budem izveo na pravi put. Troškovi jučeranjega dana namireni su; a od onih gospodskih naručbina tvojih neće biti ništa. Ono je sve medju prijatelji ugovoreno bilo. Neboj se nikakove sramote; nego budi uvjeren, da će se sve veseliti izbavljenju tvomu. Budi pametan i primi ovaj moj savjet onom pripravnošću, kojom sam ja nastojao o dobru tvom. Budi mi zdrav.

Tvoj Vrag-Marko.“

Mitar ostade malo zamišljen; al mu u jedan mah udariše suze na oči, koje uprvši u lik Krista-spasa, što mu visjaše u sobi, diže tri prsta i zakle se Bogom i dušom svojom:

„Nikada više!!!“

I od to doba nije se više vidio u sbirnici grada N. Mitar Kuburdjić.

Digitized by Google

SEOSKI MECENATI.

I.

Kroz uzku dolinu s istočne se strane ulazi u prostranu, prama zapadu pruženu ravnicu — kotlinu —, jer su ju gore odasvuda opasale. Hoćete li sliku te ravnice? Lahko ću vam ju dati. Da je ljeto, morao bih vam govoriti o zelenom vincu njezinih gora, o šarenih sagovih njezinih livada, kroz koje se kano srebrna potka dva potočića provlače; o stadih i njihovih mladih pastiricah, koje milovidne slike kano da je vezilja u onaj sag uvezla; o čarobnoj igri boja, koje se nebom i zemljom prelievaju o zahodu sunca; — ali ovako je sunce već zašlo, a doba je zimsko, te ni od najboljega slikara nebiste mogli zahtievati više, nego što vam dajem ja: preko svega prediela prebačen jedan, bieli pokrivač od sniega. —

Plodnost te ravnice već je od davnih vremena mamila čovjeka, da se u njoj nastani. Sretnih onih, koji su se požurili te mjesta uhvatili. Na pretilih grudih takove hraniteljice i o malo se truda dobro živi. I zato se svuda naokolo biele mala sela; pod gorom se nanizala, kano pod strehom lastavičja gniezda.

Odvesti ću vas u jedno od tih sela. Ime mu je Vranovac. Kuće mu nisu u redove gradjene, nego amo tamo, najviše po brežuljcih, razsijane. Svaka od njih ima prostrano dvorište i voćnjak. Od hrastova su drva naći-

Digitized by Google

njene, a trskom pokrivene. Kroj i nakit, a navlastito rezbarija, koja se vidja na ogradah triemova, na rubovih prozora i krovova te na nadkrovcih dimnjaka, svjedoči o davnini njihova postanka. Nu i ako su stare, uredne su i opravne. Ljudi su zdravi, jaki i dobro odjeveni, marha svake vrsti dobro ugojena; jednom riečju: sve što vidiš, smije ti se prijaznim licem obilja i reda.

Sve nadvisuje zidana crkva sa svojim bielim, vitkim zvonikom. Pod njom u nizini leži osamljena kuća, pred kojom ćemo se ustaviti, jer nas ona najviše zanima.

I ona je kano i druge od drva sagradjena i trskom pokrivena; ali gdje druge uzpravno stoje, ona se je na jednu stranu nakrivila. Po krovu se mahovina uhvatila i debelom zelenom korom pretvorila. Mjestimice izpod poodpala klaka vide se kući gola hrastova rebra. S pročelja ima do pet prozora, u kojih je nekoliko okana papirom zaliepljeno. Ali u toj dosta zapuštenoj kući mora da je stanovnik ipak čovjek uredan; jer već kućni vrt, u koji se ulazi iz dvorišta, i ako je zimsko doba, pokazuje u svem tragove veoma pomnjive i razumne niege.

A tko je taj stanovnik?

Dok motriš, kako se drugi sviet, ovamo mlada s preslicom iz susjedstva, onamo momak s puškom iz polja, a onamo opet starac zamrzlih brkova s tovarom drva na saonicah iz šume, svojim kućam vraćaju, da se ogriju i okriepe večerom, koju im sgotavlja skrbna planinka; dok gledaš, kako su se vrabci po grmlju kano otčenaši nanizali, a vrane na staru topolu na noćište pale ter grakčuć i namieštajuć se jedna drugu s grane na granu obara, da si sgodnije mjesto osvoji; dok okom pratiš tamo onu, što žurnim korakom sa drvenika kladu vuče te ju na ognjište navaljuje; pak opet onu, što pjevajuć šibaluk spušta, da si vode zahvati: — dok si dušom

Digitized by Google

utonuo u te i druge milovidne prizore večernjega života na selu, eto ti nove slike, od svih onih ljepše i zanimljivije.

Iz one poderane kuće uz ciku i viku provrije kano roj pčela ili kano čopor srna četa djece mužke i ženske ter, čim se dokopaju ulice i svoje slobodice, stanu se sniegom grudvati i naganjati. Bubotci odjekuju, škriljaci zrakom prše, kroz smieh već se i plač čuje; u čas bje nekoliko razbijenih nosova; dok se na jedan od onih pet prozora nepomoli ćelava glava, a iz te glave viknu tankim glasom:

— Hoćete li se nositi svako sebi! Vi Pavlovčani, zar da u šumi omrknete, pak da vas izjedu vuci?

Još nedoreče, a rieč „učitelj“ ode brzinom munje od ustiju do ustiju i, kano da si medju čvorke puknuo, razbjegoše se djeca kud koje.

Učitelj opet glavu uvuče i prozor zatvori.

Sliedimo ga, da vidimo, kako mu je u kući.

Ovelika soba, koja mu za sve služi, čista je i uredna, liepo obieljena. Pod od naboja ponešto je neravan, ali pomnjivo pometen. Težke grede tavanica kano da su zidove prama ulici pritisnule i u zemlju satjerale, te četvero-ugalni lik sobe izilazi donekle nepravilan i sva kuća prama toj strani nagnuta. Namještaj je jednostavan. U sredini sobe jak stol od hrastova drveta, na kojem učitelj jede i radi, sa dvie tri stolice istoga sloga. U jednom nuglu postelja šarenicom prestrta, a do nje o stieni prosta ura svajcarska. U drugom nuglu polica i na njoj nekoliko knjiga te čitave hrpe zadaćnica, sviećnjak i u njem svieća lojanica. Do vratiu ogroman drveni sanduk, u koji je spravljena rubenina i odielo učiteljevo, osim jedne haljine modre boje, koja do sanduka o čavlu visi, te ju učitelj u školu oblači, pak valja da mu je pri ruci. Od slika vriedno je spomenuti lik pokojnoga staroga župnika, dobročinitelja njegova, koj je dražbom prodan, a on ga prekupio i za uspomenu sačuvao.

Digitized by Google

Osim te sobe sve je drugo prazno, do jedine kuhinje, u kojoj se vidi nekoliko komada kuhaćega posudja, ostanaka prijašnjega kućanstva, premda je učitelj bio oduviek samac. Osim njega neima žive duše u kući, ako nećemo u taj red brojiti staru čavku imenom „Katu“, razbludnicu učiteljevu, koja ga kano pašče posvuda sliedi te je, drugujuć s njim od mnogo godina, stekla pravo po njem skakutati, na glavu mu sjedati i po njoj kljuvati, što joj školska djeca ne malo zavide; ili onoga kosa u velikoj drvenoj krletci, kojega je učitelj za mladjih godina umjetno pjevati naučio, ali je staroga ptića već pamet ostavila te od svojih pjesama samo početke slabim i promuklim glasom kano kroz san propieva, a ostalo kano uspomene mladosti u sebi tiho opetuje.

Zagledajmo malo i u školsku sobu. Pokućtvo njeno sastoji se od nekoliko starih, razklimanih, kojekakovimi podmetci utvrdjenih klupa, od kojih su nekojim sjedala tako nizka, da se djeca bradami na nje naslanjaju. Od starijih učila vidi se zemaljska kruglja, s koje je Afrika i jedan dio atlanskoga Oceana oderan. Od novijih vladom darovanih imaju dva velika zemljovida, sćot (računalo) i prirodopisne slike. Nad stolom učiteljevim visi propelo i zanj zadjeveno šiblje.

II.

U tu školu, koju sam vam opisao, bješe pred kakovih petdeset i više godina jedan dan po dovršenoj berbi došao po svom običaju stari župnik onoga mjesta, čovjek pobožan i dobar, uzor svećenika po srdcu božjem, djelom potvrdjujuć ono što je riečju naučao i jednakom brižljivošću pazeć crkvu i školu.

Neću spominjati, kako je starac bio vješt dvoumnike svjetovati, biednike tješiti, griešnike koriti i kako je u svako doba bio gotov čim je mogao potrebnike poma-

Digitized by Google

gati; nego ću spomenuti jedno: kako je, zalazeć u školu, umio bistrovidnim svojim okom po koje umno i darovito ali siromašno diete odabrati te ga o svom trošku ili svojim nastojanjem dalje školovati; pak je najveća dika i najveće uživanje starčevo, kada koga ugledna i čestita muža prstom pokažu te reknu: „I ovo mu je djak“; ili kad u kakovu sboru koji budi pop, budi fratar, sudac ili inače častnik i odličnik predanj izpadne te ga u ruku poljubi, a od ustiju do ustiju šapat ide: „I to mu je djak.“

Poznajuć ga takova, podjimo za njim u školu.

Stupiv u nju, s učiteljem se i s djecom liepo pozdravi, pak dok još djeca stajahu, očima po njih zaokruži, dok mu se neustave na nekom dugonji, koj je čitavom glavom ostale nadvisio.

— Gle, ti Damjane zar opet ovdje? zapita ga.

Dječak oči obori i snuždi se.

— Nekorim te zato sinko, reče mu župnik; samo pitam.

Učitelj, misleć da je na njem red izpričavati se, prihvati:

— I ja sam mu govorio, da mi više nedolazi. Evo i ovu pilad neimam kamo smjestiti; već ih je soba prepuna, kano bundeva sjemenja; a on mi za troje mjesta zaprema. Sada mu je evo petnaest godina, pak već čisto nije pristao medju ovu dječurliju. Zna čitati i pisati da nemožeš bolje. Izučio je sve što imamo, pak mi se i samu čini, da bi mu valjalo ostati kod kuće i gledat si drugoga posla.

Slušajuć te rieči učiteljeve, mladić glavu na prsa spustio i od neprilike obima rukama haljetak amo tamo natezati uzeo, ustne mu se uzdrhtale i samo što nije plakati briznuo, a to tim više, što se sva djeca bijahu onamo okrenula i u njega zinula.

Digitized by Google

— Djeco, svako gledaj preda se, reče župnik pooštrim glasom.

Djeca se opet namjestiše kako treba, a onomu kukavcu odlahnu. A tada, okrenuv se k učitelju, nastavi župnik.

— Hajde, nebranim, neka ostane. A zar te puste tvoji? upita dječaka, koj, još uviek ponikle glave, odgovori na pol usta:

— Namolio sam se te me opet pustiše.

— Kako rekoh, produži župnik, neka ostane; samo mu gledajte posla, da negubi uzalud vremena. I pristupiv k mladiću potrepta ga rukom po ramenu i rekne mu: Dobro, dobro sinko moj. Zato te nekorim, dapače te hvalim.

Djeca su pri tom sliedila očima župnika i opet se je sva škola u dječaka zagledala, koj je sada već glavu podigao, čelo razvedrio te, dok mu okolo ustna mjesto plača titra smiešak zadovoljstva, iz očiu mu kroz one suze radost kano sunce kroz kišu probija. Sretan i presretan prigne se i župnika u ruku poljubi.

Župnikovom prijaznošću ohrabren, preuze rieč učitelj:

— I ja velim gospodine, neka ostane. Posla će mu se naći. Ako ništa drugo, neka mene stara kadšto zamieni. Obučio sam ga, pak je vrstan mjesto mene sitniji posao u školi obavljati i na red pripazivati. Zato sam mu i odredio mjesto u najzadnjoj klupi. Najveći je, pak i sjedeć vidi svakoga što radi. A tko neće kako valja, eno tamo za onom slikom brezove masti; pak i to sam položio u njegove ruke.

Sva djeca najprije plaho u šiblje pogledaše, pak onda nikom ponikoše i nasta za čas velika tišina.

— Dà, dà, nastavi učitelj. Neboji se svaka šuša Boga, već onoga, i pokaza opet prstom šiblje. Tako eno onaj, — i naznači glavom dječaka, koj izvan klupe stajaše u

Digitized by Google

kutu, dječaka rumenih obrazčića i crnih, nemirno igrajućih očiju, kojega župnik do sada još nebijaše spazio.

— A što je taj skrivio? upita župnik.

— Skitnica, odgovori učitelj; neće mu se u školu, već se okolo pastira vrze i milije mu je za kozami skakati, nego ovdje sjediti. I danas ga je obćinski poljar kano blažče iz potrice u školu dotjerao, a svojim kod kuće laže, da je ovdje bio. Čekaj, ček!

Dječko se jogunasto smrkne, a župnik ga prijazno zapita:

— Tebi se dakle nemili učiti? Zar bi volio koze čuvati?

— Bih, odgovori djetinjom iskrenošću mali.

— Pak ćeš ih i čuvati. Zašto da nečuvaš? Ali prije valja da štogod naučiš. Nećeš uviek koza čuvati. I oni, koji su danas selu kmetovi, nekoč su kozari bili; pak kako bi im se liepo činilo, da štogod pročitati i zapisati umiju. Ali tomu svatko nije imao ni prilike; a ti evo imaš, pak nećeš. Sram te budi. Idi na mjesto; pak kad opet dodjem da čujem bolje glase o tebi.

Dok je župnik tako govorio, ono se je zdravo lice u dječaka sve većma zažarivalo; one crne nemirne oči sve su se to većma širile i sjale, dok ih suze sasvim nezališe i mali griešnik skrušen k župniku pridje, u ruku ga poljubi i od njega po licu pogladjen plačuć na svoje mjesto ode.

— Tako je, progovori župnik, držeć već palicu i škrljak u ruci, na samo i na tiho učitelju. — A što ćemo na posljedku s onim? — misleć Damjana. Kod tolike za nauk volje, je li bar kakove glave?

— Glave, da vidite, baš nije osobite. Slušao sam ga, gdje uči. Stavak po stavak pet puta i deset puta opetuje, dok ga zapamti; ali kada nauči onda i zna. Što drugim kano kroz rešeto iz glave poizpada, toga njemu, čini mi se, ni maljem izbio nebi. Kako mu je daleko

Digitized by Google

do kuće, često ga po zlu vremenu preko podne kod sebe pridržim, pak ga motrim. Što bi drugomu djetetu kojekakove vragolije na um pale, to on nepozna druge igračke do knjige, osim što će se kadšto namoliti, da mu dopustim zvoniti podne u crkvi. Kada dospijem, po malo ga i latinski učim, — neka zna. Kako kod oltara dvori, netreba da vam kažem; ali on i više zna. Što je pjevane mise, odpjevat će kano svaki pop. I zato mislim — nemojte mi što zamjeriti — da bi za popa ili fratra bio — nikada bolji. I orguljam sam ga nešto malo naučio; — ni to mu škoditi nemože. S računstvom dakako nestoji najbolje; jer i sam, da vam pravo kažem, do računstva — a što će da računa? — nedržim toliko, koliko da znaju čitati, pisati i Bogu se moliti. Tko je željan više, eno mu dijačkih škola; ali zato se hoće troška.

— A bi li se rad više učio, nego što se uči u ovoj školi? zapitat će opet župnik Damjana.

— Da mi dadu, bih, odgovori tihim glasom dječak.

— A bi li hotio biti fratar?

Damjan niza se pogleda i sretnim posmjehom potvrdi ono, što mu se riečju izraziti činjaše odviše velika smionost.

— Vidit ćemo, završi župnik i pozdraviv se s učiteljem i djecom izidje iz škole. Učitelj ga izprati i još se nešto pred vratima razgovarahu.

Neprodje nekoliko dana i stiže pismo od gvardijana u Zagrebu, da se učenik škole vranovačke Damjan Varićak prima za djaka u onaj samostan.

I taj sretni djak — zašto da vam ga duže krijem? — jest današnji učitelj u Vranovcu.

Dakle se neizpuni ono, što mu je prije petdeset i više godina namjenjivao njegov u službi predšastnik. Nepostade ni popom ni fratrom. A zašto? Nebijaše mu sudjeno.

Digitized by Google

Vratimo se tamo, gdje smo ga ostavili.

Kad je ono pismo iz Zagreba stiglo, tko je veseliji od našega Damjana! Majka ga liepo odpravila, otac ga u Zagreb odvezo, župnik mu dao na put liep nauk i škudu križaru. U gradu odložio opanke i drugo seljačko odielo, pak ga liepo ošišali i preodjenuli na varošku.

Samostanski djak što je, netreba da vam kažem. Zvoniti, kod oltara posluživati, stol sterati, vodu donositi, noževe čistiti i preko svega toga još jednoga od fratara dvoriti: to mu, osim nauka, bijaše posao. Na njegovu sreću fratar, kojega dvorijaše, bijaše čovjek dobar. Pri nauku mu pomagao i mnogu mu dobru bilježku u školi privriedio, dok učitelj nenaidje na razliku izmedju školskih i domaćih radnja; jer na njegovu opet nesreću zapalo ga u školi sjediti medju samimi tupoglavci, koji doduše — svjedokom su njegovi mastni žepovi — mnogi batak i mnogi komad manastirske gibanice izpod klupe od njega primiše, ali mu slabom pomoćju odmieniše.

Nu već je on kraj svega toga, i po malo burmut pijuć i kosu, koliko je smio, na način fratarske krune šišajuć, a i držanjem i razgovorom svojim medju drugovi budućega fratra na vidjelo iznosio, a i do treće latinske škole opetovanjem razreda nekako se protisnuo, kad gvardijan, koj ga bijaše primio, na jedan put umre, a onaj, koj na mjesto njega bješe došao, jedno ga crno jutro dozove te mu objavi, da ga više držati nemože.

A zašto nemože?

Pravo govoreć zato, što je trebalo drugomu mjesto otvoriti. A tko će planuti nego onaj, kojemu se je našao najslabiji zagovornik, te tako moj Damjan danas kriv ovo sutra ono, i kad sve nepomože, nadje se ovaj uzrok:

Damjana, dok je bio djetetom od poldruge godine, majka jednom pred kiljer na sunce posadi, a ona ode, da u dvorištu nešto obavi; kad ali natrči od nekuda krmača i, došav do djeteta, najprije ga obnjuška, a onda

Digitized by Google

s lieve noge žderati načme. Na vrisak djeteta mati, ščepav grablje u dvorištu, priskoči i obrani, ali u toliko zakasni, što je krmača malomu nožni palac i pol drugoga prsta već bila odgrizla.

Ta okolnost nije mogla za dugo ostati tajnom onim samostanskim djakom, koji s njim stanovahu u istoj sobi. Po njihovoj ne zlohotnosti nego šali to se i dalje pročuje te dodje do ušiju i starješini samostanskomu, koj ga dozove te mu rekne:

— Žao mi te je, sinko moj; ali fratar i pop mora da je čitav i podpun; tako donose crkveni zakoni. Zašto te nisu bolje čuvali? Naš biti nemožeš. Hajde pa si gledaj drugoga kruha, koj se može jesti i bez nožnoga palca.

Jadni Damjan!

Ali ne jadni. Nekako zajedno s gvardijanom ode na onaj sviet i stari učitelj vranovački. Kako u svietu u obće ima više ljudi nego li miesta, tako ona učiteljska stolica stojaše sada prazna za onoga, tko se požuri, da ju ugrabi. U onom strašnom času, kada mu novi starješina objavi onu odluku, Damjan i nemišljaše, da je ona stolica njemu sudjena. Onako sdvojan on se samo smatraše čovjekom, koj je u svietu ostao bez mjesta.

Tek kada se kući povrati te ga vidješe, kako se je za ono vrieme, što je izbivao od kuće, dotjerao na mjeru zrela čovjeka, a i bijaše već prevalio dvadesetu godinu; pak kada uzeše razabirati, što se je sve za to vrieme u svietu i u veliku gradu naučiti mogao: učini im se, da bi bio za njih najsgodniji učitelj, pak da se za drugoga već i nebrinu. Tamo se je rodio, tamo je odrastao, tamo je školu učio; pozna ljude i u selu običaje te neće uvoditi nikakovih novotarija ni u školi ni u crkvi.

Novi župnik — jer starac, njegov dobrotvor, bijaše medjutim takodjer otišao Bogu na istinu —, novi dakle župnik nebude tomu protivan. I njemu se je momak

Digitized by Google

svidjao, pak dozove seoske starješine i druge uglednije seljake na dogovor, a naruči i Damjana, da im ga pokaže i da se s njim pogode.

Izbor novoga učitelja bude u brzo i bez ičijega prigovora obavljen, a i pogodba lahko sklopljena.

— Evo ti kuće; malo je trošna, ali ćemo ju pokrpati. Evo ti uz kuću vrta; i njemu ćemo ogradu popraviti. Novca 40 for. u srebru; budeš li čuvaran, možeš koju krajcaru i spraviti; žita i drva: da ništa drugo nemaš, nećeš medjer ni gladovati ni zebsti. A k tomu livada. Živili su drugi, pak ćeš živjeti i ti. Volja te kravu držati: možeš; volja te i ženiti se: bit će vam svim dosta. Jesi li tako zadovoljan?

Tako govoraše jedan od starješina seoskih.

Čovjek, koj nikada ništa svoga imao nije, videći se neograničenim gospodarom svega toga, bez ikakova skanjivanja pristane i veselo odgovori:

— Jesam zadovoljan.

— Dobro je, produži onaj isti starješina seoski. To mi ponudjamo tebi, a ti što možeš nam obećati?

Mladi učitelj uzme se izkašljivati, rubac si oko vrata namieštati, da si malo prisabere misli, pak onda počme razlagati, kako kani u školi; ali ga tu drugi starješina seoski prekine.

— Sa školom kako znaš; u to mi nepačamo; već da idemo a crkvu pak da te ogledamo, koliko si jak sviranju i pjevanju uz orgulje. Božja je slava prva, a čitati i pisati tko zna, dobro je; ali je evo stotine godina i bez toga prolazilo, pak je ipak bilo mudrih ljudi, koji su nam sve ovo sačuvali i predali; jer je starija glava od knjige. Nevelim, da tako ima biti i u napredak. Neka se djeca uče, kad biti mora; ali crkva je preča. Nije li braćo?

— Tako je, odgovoriše svi.

Digitized by Google

— A zašto to govorim? nastavi starješina. Evo zašto. Današnji mladi ljudi previše su gotovi kvariti stari običaj. Tamo u gradu koješta vide i čuju i koječemu se nauče, pak misle, da već tako biti mora i ne drugčije. Da nisi bolan i ti pošao tim putem? Da nam neunosiš u crkvu kojekakovih gradskih nakarada. Pjevaj, kako su nam stari pjevali i kako si se i sam učio, da nam nebude kô našim susjedom Lipovčanom te dok im tamo neko golobradče uz orgulje pjeva čega nikada slušali nisu, dotle oni dolje plaču: kuda im se djede stari liepi običaj! Ovakov se doklatio, da ga zatare! Toga da nam nečiniš. Naši kosovi, odkako sviet pamti, jednu pjesmu pjevaju, pak je opet liepa: ni mi svoje mienjati nećemo. U školi kako te je volja; u crkvi neka vlada starina, kano što je star i Bog. A sada hajde, da te čujemo.

Župnik ih posluži rakijom, te odu u crkvu. Starješine ostanu dolje, a učitelj se sam popne k orguljam. Oživiše u njem uspomene djetinstva, kadno je na tom istom mjestu stari učitelj sjedio, a on uzanj pjevao. Sve mu se to u duši obnovi, pak kada se orgulja prihvati i uz nje glas pusti, učini se onim dolje, da je pokojni starac pomladjen iz groba ustao.

Pohvališe ga i odobriše ga.

III.

Od to je doba minulo četirideset i sedam godina i pred nami mjesto mladića stoji starac, suh kano pritka, visoka uzrasta, ali pognuta držanja. Motreć ga, svatko bi odmah pogodio, da taj čovjek nije, kano mnogi drugi, stajao u zavjetrini života, nego na mjestu težku, kuda bura dere i nemilice hara. U ustiju nisu mu ostala nego u svakoj čeljusti po dva tri duhanom začadjena i razklimana zuba, s čega su mu ustne u usta propale i

Digitized by Google

preko njih velik povinut nos samo što se s bradom poljubio nije. Kosu mu je s tjemena, kano truhlu krovinu sa stare kuće, raznielo i samo u zatiljku nekoliko pramenova ostavilo, te ih odatle povraća, da pokriju, koliko mogu, gole lubanje. Ali kano što ćeš vidjeti starih dubova te su im djeca vatrom već i utrobu izažgala, ali živ korjen još im s proljeća soka i životne snage dodaje te im se po koja grana kano u mladih rastića bujno i veselo zeleni: tako je i starac žilava života; ona traljava gradja još mu dobro služi: oštra je vida, tanka sluha, sigurna hoda, jasna glasa, jak podnositi studen i toplotu i želudca kano žrvanj. Od odiela vriedno mu je potanje opisati onu modru haljinu, koja visi o čavlu do vrata. To je haljina čudnovata kroja. Jaka joj je kruta, široka i visoka tako, da potiljak do polovice pokriva; čemu dodav ćelavu glavu: nije čudo, što su djavoli djeca na jednoj od prirodopisnih slika u brzo našla veliku sličnost izmedju učitelja i neke ptice, kojoj je ime marabu. Rukavi te haljine, inače tiesni, na ramenicah su poput lepeze visoko nabrani. Život joj je kratak, a skutovi neobično dugi. I ako je izlizana, kano da je britvom obrijana, čista je i inače dobro sačuvana, osim neznatnih zakrpa na laktovih, koje su medjutim običnomu površnu pogledu nevidive.

Što se inače tiče njegova života: od svojega u samostanu boravka pridržao je najviše običaja i navada. Kako je tamo bio dnevni red, tako se i danas jutrom ustaje a večeri leže i Bogu moli; a jer latinske molitve drži i krjepčijimi i Bogu ugodnijimi, to i danas uz pozdrav gospin moli „Angelus domini“, a prije objeda „de profundis“ i „benedicite“, i to ne sklopljenih, nego u rukave od haljine zavučenih i preko trbuha složenih ruku; i to ne glasom navadnim, nego onim dubokim fratarskih refektorija. Glava mu je uviek prignuta i sve držanje tiela na izraz pobožnosti udešeno: oči na pola

Digitized by Google

zatvorene, hod lagan i odmjeren na tempo, kojim se stupa u procesijah s voštenicom u ruci. I odielom približuje se redovniku, koliko je slobodno svjetovnjaku. U licu neima jedne dlake, koja nije britvom pokošena. Dà i samim kašljanjem i manipulacijom nosnoga rubca nastavlja on vierno tradiciju samostana, te jedno obavlja bi reći elegancijom, a drugo vještinom onih, koji su se u njegovo doba u tom smatrali nenadkriljivimi. A istom burmutice! U njega su tri. Jedna okrugla od ljepenke sa lošijim burmutom, kojim nudi seljake pred crkvom ili ako ih inače sretne; druga dugoljasta od crnoga roga, kojom se on sam po svaki dan služi; treća svečana od biele kosti, i ta okrugla i oplitka te ju u poklopcu izpod stakla resi liep akvarel francezkoga izvora. Tu je stari pokojni župnik, njegov dobročinitelj, od svietle gospodje župi zaštitnice na dar dobio, kada joj je prvo diete krstio, a učitelj od župnika baštinio. U obijuh posljednjih je finiji burmut, kojim se gospoda nude i vlastiti nos nasladjuje. Radi ugodnijega mirisa primiešava se seljačkomu burmutu suha šljiva, a gospodskomu „tunca bona“ ili kolonjska voda.

Tko bi rekao, da će tako zahvalno i tolikim pietetom čuvati učitelj uspomene stališa, kojemu su ga s praga oćerali i vrata mu pred nosom zatvorili! Nezasluženo stradanje i najpitomijega čovjeka kadkada čini osvetljivim. A tko bi i najtanjim umovanjem mogao dokazati, da je onoj katastrofi s nožnim palcem i najmanje bio kriv učitelj Damjan Varićak? — te bi svatko očekivao, da će se od onoga vremena njegova mržnja okrenuti proti samostanu i svemu onomu, što ga sjeća samostana. Nu nije on od onih, koji radi brata Nikole mrze i na sv. Nikolu. Sudbini svojoj podao se je priegorom kršćanskoga mudraca i s tolike nepravde nikada nikomu zla poželio nije, do jedine možda one krvoločne svinje. Dà što više. Kano što sried kopriva često najljepši cvietak

Digitized by Google

nikne, tako se je po onih gorkih uspomenah zarodila u njem uzvišena misao. Za pretrpljene nepravde odluči osvetiti se velikim činom dobrotvorca. Izkusiv nevoljni život siromašnoga djaka, koj se je odpadci od tudjega stola odhranio te drugomu zalogaje brojio, da ih njemu više ostane, na tvrdih daskah spavao i u poderanih svitica svakomu bolje odjevenu zavidjeti morao: odluči potražiti stvor božji, što veću sirotu, pak da svojom mukom njemu lagodan život pribavi, da mu mehko prostre, neka bi se sretnim osjećao. Što se nemogaše izvršiti na njem, odluči on izvršiti na drugom. Opominjaše se još živo, kako se je ono pri razpustnoj svečanosti školskoj čitalo: Iz zaklade pokojnoga ovoga ili onoga podieljena je podpora učeniku ovomu ili onomu; pak kako bi mekšega srdca ljudem, a navlastito djačkim majkam, suze na oči navrele, — suze, koje govorahu dvoje: „Da čestitih ljudi, koji to tako svojim dobrom odrediše“ i „da sretnih roditelja, koji su ovakovu djecu rodili.“ — Pak kako bi bilo, da se nekoč o njem onako čita? Kako bi bilo, da u takovu svečanom času koje nevino dječje srdce i zanj onako zakuca; da ljudi i za njega reknu: „To je bio valjan čovjek“, a za onoga maloga: „ali ovaj je i zavriedio, da ga Bog poživi!“

Ta misao obvladala je svim životom učiteljevim. Školati djaka: to mu bijaše želja, — želja stara, ali još uviek nova. Prama njoj je sve udešavao. Trebaše liep niz godinica, dok se je na nje oživotvorenje i pomisliti usudio. Sada bi se usudio. Malo po malo spravljajuć toliko je sabrao, da mu se to činjaše neki novac. Sada bi se dakle usudio, — ali se još nije našao p r a v i.

IV.

Iza dugotrajnih jesenskih kiša opet je osvanuo liep dan. Svjež sjevernjak magle je s gora raztjerao i oblake

Digitized by Google

s neba pobrisao. Zrak je opet kano staklo čist i lahak, da ti se čini, sad bi njim poletio. Sunce na iztoku igra; po drvlju i grmlju pohvatale se guste kaplje kiše, i kako je jesen svojim mraznim poljubcem narav jur poljubila, tako o sunčanih tracih ono žutilo lišća i one kapljice kiše rekao bi da su samo zlato i drago kamenje.

Uz takovo jutro učitelj je i prije nego obično podranio, vrtom prošao, pčelam prigledao, i sada ga eno u sjenici lozom zapredenoj, brojeć zrele grozdove, nije li od jučer kojega nestalo. Svi su.

U tom naidje putem čiča Marko, starješina seoski. Sjekirom se zametnuo te nekamo ide. Učitelj ga zaustavi:

— Hej, čiča Marko, ako bog da?

— Dobro jutro gospodine. Zar tako rano? Evo nam, hvala budi bogu, opet liepa vremena. I treba. Zima je pred vratima, a još se nije dospjelo k svemu. Odpravio sam svoje u šumu, pak idem da vidim što rade.

— E, moj čiča Marko; gledam ja već odavna, kako se to svaža, svaki u svoju jazbinu. Dao bog te se ove godine ima i šta. Ljetinu sretno spremiste: gladovati nećete; a dok je ove naše gore, ni zebsti vam neveli. I krovove ste okrpali, svatko svoj. Samo ste na me zaboravili. Vidiš li ti onu rupetinu? Da je slamom nezatvrdih, bila bi ovih dana kiša i mene i djecu potopila. A i drva još ni klipa nemamo.

— Nebrini se učo! Sve je to već naredjeno. Od nedjelje će i krov biti popravljen i drva svezena. Dok je nam dobro, ni tebi zla biti nesmije.

— Hvala, čiča Marko.

Sada su već i djeca jedno po jedno počela dolaziti u školu. Koja su iz daljega, imaju preko ramena platnene torbice i u njih školsku spravu s obdanicom (ručkom). Kako kraj sjenice prolaze, tako i učitelja odkrivene glave glasno pozdravljaju, a on im prijazno odzdravlja. Za malo eto i domaće djece u povećih kupovih, pak i ona

Digitized by Google

u sboru nekako pjevajućim glasom učitelju pozdrav dovikuju. Škola se napuni i nasta žamor djece, kano u košnici pčela.

Sada učitelj ode u svoj stan, iz kojega se kod otvorenih vrata mogaše vidjeti u školu, u kojoj je sada opet sve tiho. Pogleda na uru i odjene se haljinom za školu. U tom nešto lupi i on, na vrata izgledav, vidi kako Radojica Pavlov, poznat nemirnjak, bješe upravo preskočio neko drugo djače.

— Ti ćeš me dočekati tamo izvan klupe, vikne učitelj. — A sada Stjepane, bogu se pomolite. — To reče najvećemu od njih, koj bijaše pazitelj i kano namjestnik njegov u školi.

Dugo trajaše ta molitva, a dovrši se sa: „jedan put jedan jest jedan.“

Eto ti i učitelja u školu.

— Sjedite. Vi tamo iz drugoga razreda otvorite čitanke, pak se pripravite za drugo štivo. Dotle vi mali ploče preda se i pisaljke u ruke, pak pravite ova dva poteza, dokle god na ploči mjesta ima. — Mir tamo! — Kako to sjediš? Ravno sjedi! — A gle onih! Što se tu čupate, kano da ste na paši. — Srce moje, sada nije vrieme jelu; spravi kruh u torbu. — Gospodine, ovaj se tuče. — Gospodine, ovaj ima vrabca. — Ti, koj spavaš, izidji iz klupe, dok te san mine. — Čiji je to zvrk? . . . i tako dalje. — Prodje dosta vremena, dok je učitelj timi opomenami uzpostavio red u školi. A osobito mu posla zadavahu oni mali rekruti od osam dana, koji još neznaju ni sjediti ni što valjano u ruke primiti ni razlikovati što se u školi smije a što nesmije.

Obuka započe. Ali jedva što se je učitelj u nju malo zavezo, otvoriše se vrata i u školu udje žena s mužkim djetetom od kakovih osam godina. Milina bijaše pogledati maloga rumenih obrazčića kano jagoda, modrih očiju kano ljubica, a plave kose kano svila. Diete je

Digitized by Google

čisto umiveno i liepo počešljano; odielo mu je siromašno i mjestimice pokrpano, ali čisto i uredno. Torbicu za knjige majka mu je od sukna načinila i šarenimi krpicami liepo izkitila.

— Evo sam gospodine dovela diete u školu.

Mali, kojega mati za ruku držaše ali negledaše, od čuda gdje se je na jedan put našao medju tolikom djecom i na mjestu neobičnu, zaboravio kapu skinuti, već onako pokriven i izkolačenih očiu razgledavaše se po školi. Toga radi nasta hihotanje medju djecom, što opazivši učitelj i dosjetivši se odmah uzroku, prstom im zaprieti, a maloga po licu pogladiv, rekne mu:

— Skini kapu, diete moje; u školi se nesmije biti pod kapom. Pak onda majci:

— A čemu tako kasno? Trebalo je, da si ga dovela prije osam dana.

— Znam ja gospodine, da je trebalo; ali ga prije nemogoh spremiti. Dok sam ga eto malo zaodjela te knjige i drugo što treba nabavila.... Sirota sam gospodine, velika sirota. Dosta je, da ti reknem, da sam udovica. A stignuti će, neboj se. Zna on već po malo čitati i pisati, što se je sam naučio. To nevelim ja. Odakle bih ja to sirota znala? Već je onomadne pročitao knezu zapovied, što je u selo došla, — malo pomučno, ali ju je ipak pročitao.

— E, pak to je liepo, reče učitelj.

— Kako da nije liepo? nastavi mati. Kamo sreće, da smo i mi naučili, te nas nebi tukla naša glupost. Tà tko neće: — udri vragove gospodine, dok dušu u njih čuješ! I ako sam, kako vidiš, žena prosta, znam koliko stradamo s našega neznanja. Neznajuć si ništa zabilježiti, — a tko će sve zapamtiti? — zaboravi ovo, promaši ono, pak eto ti gotove štete.

Dok je žena tako govorila, učitelj je već nekoliko puta zaušćivao, da joj rekne, kako nemože dopustiti, da

*

Digitized by Google

ona govori u školi, što samo njega ide; jer osim toga, što mu se činjaše, da ne samo u crkvi, nego i u školi ima mučati žena, ako nije učiteljica — što sv. Pavao ako i nije rekao, jamačno je mislio —, još mu se i to činjaše, da bi onolika rječitost ženina njegovu ugledu pred djecom mogla biti pogibeljna. Nu s druge strane morade priznati, da govori dosta pametno te ne samo da joj dalje govoriti nezakrati, već ju na to još i obodri primjetbom:

— Pravo veliš. I stari su rekli: Bolje je umjeti, nego imati.

A ona to jedva dočeka te nastavi:

— Kako da nije? Da ti samo jedno kažem. Gledala sam ne jedan put te otcu dodje pismo od sina vojnika iz daleka svieta. Pak da sad vidiš, kako se jadnik s njim muči. Ovamo je rad onaj čas doznati, što mu diete piše; a kako i nebi? Tu je majka, tu je žena, tu su braća i sestre; svi se skupe: Što je? Je li živ i zdrav? A oni, sliepci kod očiju, svi u pismo gledaju kano ja u ovaj dlan; pismo im govori, a oni ga nerazumiju te hajde tražit tko će im ga pročitati; pak biva te toga još i dobro platiti moraju, — platiti, pak k tomu sumnjati: je li sbilja tako; nije li ih prevario ili im što zatajio. . . . Pak i kod gospodarstva. Što ću za druge da ti govorim? Meni se samoj tužnoj prije dvie godine pun koš jaja izkvario, a lani mi sav korun pred proljeće izklijao; a ja luda glava sve mislim: pak što ću mu ja? A kad tamo, ovo ludo diete — ta čisto me je sram kazati —, ovo ludo diete neki dan mi iz nekakove knjige čita, kako se jaja i kako se korun spravlja a da se neizkvari. — Zato udri gospodine vragove, koji neće!

Dok je ona govorila, mali je slike po školi ogledao i s računalom se igrao, a djeca su u nju buljila i pri

Digitized by Google

onih riečih: „udri vragove gospodine“ svaki put su u šiblje za slikom pogledala.

Kada mati dovrši, reče učitelj:

— Dakle veliš, da nešto već čitati i pisati umije? Kako ti je ime mali?

— Živko Dragošević, odgovori srčano dječak.

— Živ bio sinko. Evo ti krede, pak mi to ime napiši na ploču.

Mali to dosta vješto učini, učitelj se zadovoljno nasmieši, a djeca se s nekim poštovanjem zagledaju u svoga novoga druga.

— A sada ćemo te u imenik uvesti i mjesto ti naznačiti.

Na te rieči učiteljeve stanu se djeca u svih klupah razmicati, hoteći svatko, da mu pridošli učenik bude susjedom; nekoja ga i namigujuć k sebi dozivahu.

— Nećeš ne, ti tamo, reče učitelj. Posadi ga ti Stjepane do sebe, pak mi liepo pripazuj na njega. A sada mali poljubi majci ruku, pak idi na svoje mjesto.

I majka njega u čelo poljubi te ga krstom prekrsti, pak još rekne učitelju:

— Samo da mi se za dana kući vrati, gospodine. Daleko je, a kroz šumu je, pak bi me izkidao strah radi djeteta.

— Tko vas je iz onogo sela? upita učitelj.

Skoči ih petorica, šestorica.

— Ti si Mirko dobro diete. Ti ćeš ga svako popodne sobom povesti i nedati, da ga ovi drugi putem odvraćaju, ako bi im se možda uzhtjelo sniegom se grudvati, šipak ili kupine brati, guske naganjati ili se inače oko igre zadržavati. Zimi da ste mi išli ravno kući. Ljeti je drugo.

Mati ode, obazriev se još nekoliko puta do vrata na svoje milo diete.

Digitized by Google

Ovo bi mogao biti pravi, pomisli učitelj i nastavi obuku.

V.

I nije trebalo mnogo vremena, da se učitelj uvjeri, da se nije prevario i da se je na pravoga sbilja namjerio. Već na kraju prve godine bijaše mali Živko sve svoje drugove, učenike istoga razreda, znanjem kud i kamo pretekao. Marljivost u njega bijaše neutrudiva, želja za naukom nezasitna a i vladanje bez svakoga prigovora. Što je prva godina na njem pokazala, to je druga i treća još sjajnije potvrdila. Nu čim očevidnija bijahu izvanredna svojstva djeteta, tim ozbiljnija nastajaše dužnost po učitelja, da se svojemu zavjetu oduži i tim veća potreba, da svoju štednju nastavi. Ali ovo posljednje nebijaše lahak posao. Pomislite si, da tko kap po kap hvatajuć ima nahvatati vedro vode, ili zrno po zrno domećuć sabrati vagan prosa, — tako se činjaše učitelju, gledajućemu, kako se sporo od krajcara stvaraju grošići, a od grošića forinte; i već bi se možda, bolje računajuć, bio i okanio graditi te kule u oblacih, da mu nije odluka bila onako tvrda i da se nije iznenada sbilo, čemu se ni u snu nije nadao.

Poslje one velike bune — godine 1848 — koješta se je u zemlji prevrnulo. Učitelj je to donekle znao i vidio, ali sve su te promjene mimo njega kano voda mimo briega prolazile. Nove uredbe i nove ljude jedva je po imenu poznavao. Reformatori — ime njemu mrzko — do sada se nebijahu još taknuli škole, i to se učitelju činjaše posve pravo i naravno; jer crkva i škola njemu su vlasti u tom posve ravne, što ni jedna ni druga nepodnosi nikakovih novotarija. Od kako se sviet krstom krsti, u „otčenašu“ se još ni slovo promienilo nije; a da stari rimski senatori iz groba ustanu i kakogod u Vranovac dodju, upoznali bi u poderanih početnicah nje-

Digitized by Google

govih učenika ona ista pismena, kojimi su oni na Kapitolu svoje ponosne odluke bilježili. Ta misao činjaše mu se tako uzvišena i štovanje starodrevnosti bijaše u njega toliko, da je nekako priekim okom gledao i sama željezna pera, koja su se mjesto guščjih počela uvoditi u školu, ali on se njimi nehtjede služiti.

Nu vrieme nosijaše svoje breme. Novi zakonoše sjetiše se i škole te učitelj pod staru glavu morade doživjeti promiena, od kojih ga neke ugodno iznenadiše, a neke ga se i nemilo kosnuše. —

Jedno jutro — bijaše petak — izišao je u svu zoru s udicom k rieci, da si napeca štogod ribica.

To ribarenje valja nam protumačiti.

Već je rečeno, da je učitelj bio samac, te kano takov niti imaše niti hotijaše imati tko da mu skuha. Mnogo godina sam si je kuhačem bio; ali, pruživši se druga prilika, odluči drugčije. Bijaše najme u onom selu i upravo preko puta od škole mala krčma i u njoj krčmarom čudan čovjek, po zanatu krojač, koj je za svu onu okolicu stare haljine krpao, a uz to, da lašnje preživi, i po malo vino točio. Bijaše stranac i nitko pravo neznadijaše odakle je došao i kako se je zvao. Za svojih mladih godina mnogo se po svietu potucao, mnogo vidio i doživio, pak bi o tom svojim gostom, kada bi ga udobrovoljili, uz čašu vina čitave zimske večeri i nedjeljne popoldneve pripoviedao.. Inače bijaše čovjek mrk i mučaljiv. Ondje ga je sudbina kano iz vreće iztresla, i tko zna, bi li se u toj zabiti ikada bio zaustavio, da se nije, krpajuć u nekom gospodskom dvoru, namjerio na sadašnju svoju ženu, koja u onom dvoru bijaše ključarica. To se čeljade njemu, a on njoj svidi te se uzmu, — i dobro su pogodili. Ona je žena marljiva i vješta huharica, te kano što on za svu okolicu krpa, tako bez nje neima ni svatova ni daće ni krstnoga imena ni crkvenoga goda; i seljaci i popovi i druga gospoda, kad im

Digitized by Google

je mnoge goste i bolje dočekati, nju traže, pak ju i dobro nagradjuju. A i vidi joj se, da se dobrimi zalogaji hrani; jer kano što je on suh kano pečen zec, tako je ona sva u salu utonula.

Kod tih dakle ljudi — uz koje u kući ima još i ženina sinovka, imenom Veronika, — ima učitelj ručak svaki dan, osim petka, a pogodio ga je nešto za gotov novac a nešto za dio svoga bira.

Valja reći, da je onaj krojač, kako je prolazio svakojake zemlje i narode te slušao svakojake razgovore i gledao što kakove zle običaje u ljudi, koji ne samo da nisu prave, nego su i pravoj posve protivne vjere, potegao nešto od onoga slobodnjačtva i od one vražje oholosti, koja neće da skuči vrata pod jaram crkve, već se odupire njezinu nauku i njezinim zapovjedim. Tako taj nesretni krojač — kojega učitelj držaše potajnim Nazarencem —, odbijajuć svaku uputu i svjetujuć se samo svojom smetenom glavom i nekakovimi tajnimi knjigami, osim što i inače nečuvenom drzovitošću zadirkivaše u propise crkvene, bijaše navlastito zakletim protivnikom postu, pobijajuć ga samim svetim pismom. Okorjelost njegova bila je u tom tolika: da si petkom iznio pred njega, i to gladna, najizabraniju i najslastnije sgotovljenu ribu, a uz nju da si stavio najodurnije meso: prkosnik Bogu bio bi izabrao ono meso.

I koliko učitelju bijaše mučno s tim čovjekom družiti se, a i grieh mu se činjaše slušati one njegove bezbožne razgovore, primiri ipak svoju savjest i ostane mu gostom, razabiruć ovako: Ili se tu prehraniti ili se opet sam kuhače latiti. K tomu da je slabo junačtvo i u Boga zasluga, od griešnika bježati te ga vragu bez pomoći prepustiti; pak onda je inače čovjek — bog i duša — pošten.

Tako umovaše učitelj i držaše, da je dosta, što za sav sviet nebi petkom bio kod krojača objedovao. —

Digitized by Google

Zato je i danas otišao s udicom, nebi li uhvatio koju ribicu.

Bog pomože svojemu ugodniku i eto ga gdje se mnogo prije nego što će početi škola žurnim korakom u selo vraća, držeć jednom rukom preko ramena udicu, a u drugoj noseć na gužvici nanizanih nekoliko ribica.

Već iz daleka spazi pred školom seoskoga kneza, kako se je na štap naslonio i nekamo zagledao. Bijaše očevidno, da nekoga čeka. Učitelj se još bolje požuri, sluteć, da bi moglo biti nešto važna; nu prije nego ga mogaše spaziti knez, — jer put bijaše zavojan, — oglasi ga čavka, koja sjedeć na ogradi vrta veselim gakanjem i mašuć krili pozdravi vraćajućega se gospodara.

— Gle biesa, kako ga pozna, reče knez. — Nuto, nuto, dobar si ručak ulovio. Ova je baš liepa, doda, pokazujuć štapom oveliku crvenperku, koja se je na gužvi uzpraćkala.

— A što tebe tako rano nosi ovamo? zapita učitelj.

— Tebe čekam.

— A koje je dobro?

— Kakovo dobro? Neima tu dobra, moj učitelju. Dobro je već davno crklo. Naši stari još su zanj znali; ali mi smo se baš na veliku zlu zatekli. Selu knezovati nekoč je nešto bilo; ali sada je knezovati gotovo robovati. Odkako su nastala ova nova gospoda i ovaj novi red, naganjaju nas brate kano lovačke pse. Ni dan ni noć nema mira. U dvanaest godina, što ovaj štap nosim, nije stiglo toliko zapoviedi, koliko u ovo kratko vrieme. Padaju kano s drveća lišće poslje jesenskih mrazova. Evo ih gle, — i izvadi iz žepa punu ruku pisama.

— Pak da ih bar pročitati umijem!

— A gdje ti je mali?

— Odtjerao konje na pašu. A i što bi mi pomogao? Prije, dok se je manje pisalo, nekako se i meni ljepše činilo; a sada se diete muči, pak na posljedku veli, da

Digitized by Google

nezna. Evo gle, — i raztvori jedno pismo. I ako neumijem čitati, opet se sjećam, da su prije slova bila nekako podjednaka, obla kano jaja te samo ovdje ondje po koji perčinčić ili repić — što ti ga ja znam; — ali je bilo nekako skladno i oku prijatno; a sada gledaj ovoga čuda! Ovo je nekako šarovito i neuredno, kano kad od guščjih noga po cielcu tragovi ostanu. De, molim te, u tebe je vještije oko, možda ćeš ti svrstati.

— Kako nebih? Potrudi se sa mnom u sobu, odmah će to biti, reče učitelj.

— O blaženi moj rovaš! govoraše knez, iduć u kuću s učiteljem. Što bi se unj urezalo, bilo bi i razgovjetnije i stalnije od svakoga vašega pisma. Eno ih imam čitav svežanj za gredom, pak da mi izvadiš koji god hoćeš, kazivao bih ti kano iz knjige što je prije godina bilo, kano da je sada.

Došavši u sobu, sjednu i učitelj uzme čitati redom.

— Ovo je, da Iliju Ognjenovića i Pavla Jelenčića, k tomu Petra Pajnovića, Jakova Pekarića i Simu Ugrinovića za ponedjeljak narediš pred sud.

— Znam. Haramija, rakijom se oždro, pak Pavlu kolcem ruku prelomio; a ono su drugo svjedoci. Pravo mu je, nemarim.

— A ovo je, da danas osam dana osmera kola izćeraš. Vozit će soldate.

— Tako je. A žetva? . . . Što je dalje?

Sada učitelj, gledajuć u pismo koje sliedi, čelo i obrve u tri velika nabora izmedju očiju svede te pismo sad očima primakne, sad opet od njih odmakne, kano da onomu što vidi nevjeruje.

— Što je? zapita knez. Zar je i tebi prešareno? Zar se neda?

— Nije da se neda; već evo gledam, pak se čudim.

— A čemu se čudiš; da nije što zla?

— Zlo baš nije nikakovo. Pišu za školu.

Digitized by Google

— Pak onda? Zašto da nepišu? Pišu ob ovom i ob onom, pak neka jedan put bude i o školi... Pak što pišu, boga ti?

— Najprije, da valja djecu tjerati u školu.

— Ostavi se toga. To je stara pjesma. Odkada se to tjera, pak što se je iztjeralo? Neka gospoda od toga miruju; a ti liepo budi pametan, pak živi s nami kano i do sada i uči one, koji ti dodju, a za one koji nedodju, nepitaj. Zar ih neimaš dosta? Pak zar sbilja svakomu treba? Neka ih je na svako selo po nekoliko. U mojoj ih kući imaju dvojica, koji su znali, pak su pozaboravljali; a sada je nadošao ovaj mali; pak da nas je stotina, bio bi on jedan dosta na svu kuću, kano što je dosta jedan pop na svu crkvu. Ni u crkvi svi nepopuju; a dok i on pozaboravlja, poslat ćemo ti opet drugoga, i tako redom. Gospoda kano gospoda tjeraju svoje; što bi drugo radili? a mi ćemo se malo uzvikati, — moramo; — a onda će opet biti ko što je i bilo.... A što kaže dalje?

— Kaže, da valja opraviti školu.

— Pak ćemo ju opraviti, reče knez, ogledajuć se po stanu učiteljevu. Ovdje se neima šta. Reci sam, zar nije sve u redu? S vana dakako moramo kuću malo oliepiti i obieliti; a k tomu već davno sgledam, neće li odakle naići staklar, da nam stakla u prozore ureže.... Hoćemo — hoćemo, — sve što mora biti.... A što još kaže?

— Kaže, da učitelju valja dati bolju plaću.

Knez pogleda učitelja sumnjivim pogledom. — Pa zar sbilja kaže? Da se možda nešališ?

— Sve ti se drugo nije činilo šalom, već baš ovo, reče ponešto jedko učitelj.

— Pak ćemo i to, reče knez, mireć učitelja. Ti si nam uviek bio dobar, pak ni mi tebi nećemo biti zli, dok smo zajedno.

Digitized by Google

Učitelj se je sa svojom obćinom i sbilja uviek liepo pazio. I staru i mladu znao je on ugoditi, svakomu svojim načinom. Stare bake putem prijazno sretao i koješta o domu i družini razpitivao, starce burmutom nudio, kućanicam sjemenje i razsadu razdavao, gospodarom voćke ciepio, roditeljem pisma pisao i čitao, za bolestnike ljekove znao i sgotavljao; čega radi bude mu bez svake protivštine složnim zaključkom seoskih starješina odredjena nova plaća kud i kamo veća nego što mu je bila prijašnja.

VI.

Kakov je to večeras neobičan život u Vranovcu?

Sve se nešto uzžurbalo. Po kućah i vajatih vrata se češće nego inače otvaraju i zatvaraju, a kroz njih žene izpadaju te amo tamo preko dvorišta sad ovo sad ono noseć pretrkuju; druge se opet zapregle te dvorište i izpred kuća izmiću ili kod studenca lonce peru i kotlove svjetlaju. Gazde vidiš gdje ozbiljnim korakom u podrume silaze i čuješ, kako slavine u bačve zabijaju, a gdjekoji će s natočenom čašom i pred podrum izići te prema suncu vinu lice ogleda, a onda ga ponovice kusne pak mu pitajućim licem sudi, dok napokon ustnama cvokne i glavom kimne: dobro će biti. Djeca se selom uztrkala i vriska im se iz daleka čuje, kano u zraku vika ždralova, kad se od nas izpred zime sele. Sada su se eno na seoskom trgu sakupila pak gledaju, kako se sohe u zemlju zabijaju, da se po njih šatre razapnu. Sve je nekako živo i neobično razigrano; sve se nešto sprema kano u oči velikoga blagdana.

A i jest više nego blagdan. Sutradan je Miholje i u Vranovcu sajam.

Taj dan je u svu zoru sunce najprije čisto izišlo; nu za malo ga je, ko što u jeseni biva, gusta magla prikrila, s kojom se boreć na posljedku ju ipak ne samo

Digitized by Google

probije, nego i razbije te nekom upravo svečanom svjetlošću selo obasja. Milina od dana.

Preko noći se koješta promienilo. Na trgu izpred crkve poizpodizale se nekolike šatre i pod njimi trgovci već svoju robu namjestili. Tu je kranjac Pilip, koj inače s kutijom o ramenu po selih obilazi, a danas je i on robu po stolu razastro i stol nadkrio krovićem od platna, što ga drže četiri motke kroz stol protaknute i u zemlju zabijene. Tu je Lazo licitar sa svojimi medenjaci; tu opančar, čohaš, krznar, klobučar i lončar. Izmedju njih se vrze nekoliko cigana, a eno i gajdaša; gajde preko ramena zabacio te sam pod mehanu sio i pijuć rakiju gleda, kako pecari čitave krmke i ovnove na ražnjevih vrte.

Sad već vidjaš i mužko i žensko u stajaće haljine odjeveno. Nu još nitko neizilazi iz kuće; sve se sprema u crkvu.

Vratnice su u svih kućah širom otvorene. Svatko izčekuje goste; nekoji su već sinoć došli, a drugi sada dolaze te samo vidiš, kako se sviet na sve strane pozdravlja i ljubi.

Trg je još prazan. Majstori pod šatrami gdjekoji još robu bolje redi, a drugi sjede, razgovaraju se i čekaju.

Eto i popova jednoga za drugim. Došli u pomoć susjedu.

Ali i učitelj svaki čas na vrata izgleda, kano da i on nekoga očekuje. Danas se i iz njegova dimnjaka puši. Na taj dan nije on nikada propustio podvoriti svoje goste, ponajviše iz susjedstva učitelje. Pri tom mu je u pomoć bila krojačeva Veronika, i njezinom zaslugom izašli su Damjanovi sv. Mihaljski objedi na velik glas u svoj onoj okolici. Za taj dan našao bi se unj svake godine u podrumu liep red zapečaćenih i naglavce u piesak usadjenih boca što crnoga što bieloga najizvrstnijega; a i drugo što spada ka gospodskomu objedu

Digitized by Google

nešto bi on nabavio, a nešto bi seljaci svomu učitelju podonašali.

Tako on na vrata izgledajuć, eto ti i sbilja najprije dvie šikuljice, kano dva dobra mačka, dovezoše starca, koj je do pazuha u šaraglje propao, doljnja mu se vilica objesila, a glava se amo tamo ljulja, — bješe siromah zaspao. Istom kad kola stadoše, i on se prenu; a medjutim se već domaćin požurio, da mu sam vratnice otvori. Pomože mu, da se s kola skine, a onda se srčano zagrliše i tri puta poljubiše. To bijahu stari drugovi, dobri prijatelji, jedne dobe, a i inače puno nalik jedan drugomu.

Kada su već u sobi bili, hukne gost, odmah sjedajuć.

— Ha! — Hvala bogu. Dobro te se živ nerazsuh, kako su mi se kosti stresle.

— Nebudi ti žao, moj stari druže, da si se potrudio, reče mu domaćin. Ako su se kosti razklimale, a mi ćemo ih opet utvrditi. Pričuvao sam ja još nešto malo za nas starce onoga staroga, onoga garavoga; a sada de malo grcni rakije i prigrizi malo kolača, — pak iznese predanj u staklenci rakije kano zlato i na pladnju nekakovih sladkih kolačića. — Pa valjada nećemo biti sami? Što misliš, da li će doći Hrastovački?

— Nemože. Zar neznaš, da i on ima kapelu?

— Gle sbilja, posve sam zaboravio.

— Nego će ti doći druga dva gosta. Eto pod brdom kod česme sretoh kola sa dva dobra konja, gdje pod lipom stoje. U kolih čvrsto gospodsko sjedalo od šibja spleteno. Uz kola dva mladića, jedan priprosto odjeven i taj se laktom na lotre naslonio te onako gleda; a drugi u liepu crnom odielu, i taj si sad rubcem šešir gladi, sad opet čižmice na panju oprašuje, brčiće suče, kosu redi i ovratnik namiešta. Rekoh i ja svomu kočijašu da stane, pak njihova, koj si na strani ondje usječeno novo bičalo priredjivaše, na tiho upitam, da oni nečuju:

Digitized by Google

— A koga to voziš, prijane? — Učitelje vozim u Vranovac.

— To će biti kunovački i cerovački, koji su istom došli iz škole.

U tom zazvoni zvono drugi put u crkvu.

Damjanov se gost prekrsti.

— Što se ti krstiš? upita ga domaćin.

— Krstim se od milinja, što opet jednom čujem pravo zvono. O kako sam se već zaželio! Liepa moja doljanačka zvona; nikako ih pregorjeti nemogu. Kad bi ono veliko večeri gospu pozdravilo, — pak da si hajduk, moralo bi te Bogu obratiti i na molitvu ganuti. A kada bi sva složno zazvonila, kano da andjeli s neba pjevaju. Pak one orgulje! Ta mrtav bi uz nje pjevao. A sada tamo moram slušati, gdje ono zvonce u drvenoj zvonari dreči, a s djecom i kad pjevam, moram onako pjevati na suho.

Kuzman Bubalo — to mu je ime — bijaše najme prije učiteljem u Doljancih, gdje je liepa i bogata župna crkva; ali radi prsobolje morade to mjesto ostaviti i tražiti si drugo, gdje nije župe i gdje crkvena služba nije tako zatorna.

Dok oni tako u govoru, prispiju ona dva mlada učitelja.

Domaćin izidje, da ih sretne i pozdravi.

Skočiv s kola kano kakov pelivan, ukoči se onaj kicoš pred starim učiteljem i, držeć svjetao šešir u desnoj a žutu ljetnu ambrelu i nekakovu knjigu u lievoj ruci, reče mu:

— Oprostite našoj smionosti. Poslužismo se ovom prilikom, da se javimo svojemu starijemu drugu i susjedu. Ja sam Mile Vranković, učitelj u Kunovcu, a ovo mi je saučenik i dobar drug, Luka Obradić, učitelj u Cerovcu. Obojica smo svršili novosustavnu preparandiju i bili smo štipendiste zemaljski.

Digitized by Google

— Liepo, liepo, odvrati mu starac malo smeten. Izvolite u ovu moju sirotinju, pak što se nadje, s onim budite zadovoljni.

Uvede ih u sobu i odmah stane ubrusom iztirati čašicu, da ih posluži rakijom; ali onaj gizdelin rukom odmahne:

— Netrudite se gospodine. Neslužimo se tim.

— Da čim ću vas poslužiti, draga moja mlada gospodo? — uzšeprtlji se starac. — Možda što drugoga? Što ručate obično.

— Ja kave ili čaja.

— Toga neimam, odvrati mu niza se gledajuć tužan i zasramljen starac, koj za čaj nikada ni čuo nije. — Ali se nebojte, objed će biti dobar. Samo mi vas je žao, što ćete morati na tašte u crkvu.

— A hoće li skoro biti vrieme?

Pokazujuć prstom na svoju švajcarku: Kako vidite, za osam časova zvoniti će treći put, odgovori domaćin.

Kicoš izvadi na to svoju srebrnu uru i pokazujuć ju starcu: Ta vaša za čitavih deset časova brza, reče. Kako moja kaže, ovo je pravo vrieme.

— Za Kunovac može bit da jest; ali mi smo sada u Vranovcu. To izvolite na umu držati, moj mladi gospodine, primieti domaćinov stari prijatelj, kojemu se već bijaše žuč pokrenula na ono prpošno golobradče.

— Oprostite, zapenta mladić, neznajuć ništa više odgovoriti starcu, kojega mrk pogled bijaše mu dovoljnom opomenom, da valja pripaziti na se.

— A medjutim, dok bude vrieme u crkvu, možebit da biste htjeli bit tako prijazni, reče opet kunovački domaćinu glasom umiljatim, da nam pokažete školu i djecu, — pak stane navlačiti rukavice.

— Drage volje, odvrati domaćin, uzamši kapu u ruku. Izvolite, i odvede dva mlada učitelja u školu.

Digitized by Google

Djeca pozdrave goste navadnim pozdravom: „Hvaljen Isus!“

Gizdelin učitelj stane pred klupe i, pritvrdiv si na nos o crnoj svilnoj uzici naočale, uzme razmatrati djecu, koja, videć to, čega još nikada vidila nisu, sva si na jedan put lice rukom zaklone, sakrivajuć smieh, kojega nemogoše uzpregnuti.

Taj smieh razumje stari učitelj, a razumje i njegov gost te, kano da si ih odpuhnuo, izidoše iz škole.

Pred školskimi vrati mladi učitelj, da zabašuri svoju smetnju i nepriliku, dobacit će starcu kratku opazku:

— Nova pedagogija propisuje, da djeca u ime pozdrava samo ustaju, a negovore ništa.

Medjutim je stari prijatelj domaćinov zagledao u knjigu, koju sobom bijaše donio kunovački, pak kada se vratiše u sobu, reče mu:

— Vi zar ni na put neidete bez knjige?

— Nikamo, odgovori mu s nekim plahim ponosom mladić i, ugibajuć se daljim udarcem, koji bi ga mogli pogoditi s te strane, okrene se opet domaćinu:

— Ako vam je s voljom, gospodine susjede, da vas danas kod orgulja zamienim?

Ta ponuda bude starcu veoma neugodna. On da ga zamieni! I zato doduše prijaznim, ali ponešto ipak rezkim glasom odgovori mladomu nametniku:

— Žao mi je gospodine; ali mene danas nitko zamieniti nemože, a to jednostavno s toga, što pjesme, koja se uz današnji god pjeva u našoj crkvi, do mene nitko pjevati nezna. Budete li kadgod učiteljem ovdje, onda ćete ju pjevati.

Ovaj se pokloni.

— A ima li kakovih honoracijora u ovom mjestu?

— Kako to mislite? zapita domaćin, pogledajuć svoga staroga druga.

Digitized by Google

— Mislim: Ima li u ovom mjestu osim vas i župnika još koje inteligentno čeljade, kojemu bi se, kad smo već ovdje, pokazati i pokloniti valjalo?

— Kako nebi bilo? odvrati mu mjesto domaćina stari Kuzman. Ima knez i druge starješine: ljudi pošteni, pametni, jaki gazde, kojih bi svaki svu četvoricu nas nekoliko puta izplatio.

— Ali to su ljudi seljaci, reći će gizdelin, namatajuć oko prsta uzicu svojih naočala.

— Seljaci dašto, odgovori pooštrenim naglaskom i namrštenim čelom Kuzman. A tamo kod vas zar su gospoda? Hoće li vam se na svaki način gospode, i toga ovdje ima. Eto preko puta stanuje sulud krojač, koj kaput nosi, mnogo je svieta prošao, pak izmišlja nove vjere te bez kraja i konca govori kojekakove ludorije, držeći se uz to čovjekom veoma mudrim i hvaleći se, da zna više nego svi učitelji; — k njemu možete otići, da mu se poklonite; on nije seljak, — bože slobodi, — on je honoracior i čovjek, kako vi velite, inteligentan. Izvolite!

Na svu sreću zvona treći put zazvone. Domaćin pograbi kapu, opipa si žepove, da vidi, nije li zaboravio burmuticu i rubac, pak požuri načinom uljudnim i svoje goste u crkvu.

Kunovački, prije nego će poći, stane se nemirno ogledati po sobi i, nevideć nigdje zrcala, izvadi brže bolje iz žepa svoju četkicu za glavu te, odvrnuv se na stranu, hitro se u zrcalce pogleda, kosu i brčiće malo ponačini i odtepav nekoliko prašaka i pobrav nekoliko peraca s haljine, pobrza za drugimi te svi zajedno krenu put crkve.

Starcu se je Kuzmanu radi tiha i ponizna držanja veoma svidjao onaj drugi mladi učitelj; pak i ako to nikakove posebne hvale nezaslužuje, jer se samo sobom razumieva, mišljaše ipak naprama onomu drugomu pr-

Digitized by Google

pošniku ovoga svoga mladoga druga na očigled svim odlikovati tim, što ga je, iduć u crkvu, izpod ruke uzeo, dok domaćin i onaj drugi idjahu napried svaki o sebi.

Na crkvenih vratih razstanu se učitelji i domaći ode na svoje mjesto k orguljam, strani pako upute se kroz svjetinu, — koja ih izvjedljivo gledaše, šapćuć jedno drugomu: tko bi to biti mogao? — u posebnu klupu, koja oltaru s lieve strane bijaše priredjena za odličnije goste.

A da vidiš crkvu, kakova je! Pobožne mužke, a još više ženske ruke pripomogle crkvenjaku te su svoju diku pretvorile u pravi perivoj, donesav Bogu najljepši danak od svega što je poraslo u gori i u domaćih vrtovih. Na nuglu svake klupe pritvrdjena povisoka kitna jelova grana; svićnjaci, kipovi i slike oltarske bogato cvićem nakićene, a svečara sv. Mihalja samo naslućuješ, ali ga nevidiš od šume granja i vienaca, kojimi su ga zatrpali. Taj naravni ures svom crkvom ugodan miris prosiplje, a bogoljubno stado s ponosom gleda tako ukrašenu svoju staru majku.

U tom i zvonce dva puta zacilikne i na taj znak od onoga žamora i nemirna namieštanja nasta mir i tišina, kano da se je sve kamenom pretvorilo. Samo se niži nad višega na prstih propinje, kako bi mu preko glave vidio, a sve oči uprte su u vrata sakristije. Iz nje najprije izidoše ozbiljno kano mali pape četiri djaka u crljenih skutih i bielih košuljicah, koje se riedko oblače. Da sretne djece! Taj dan se ni s kraljevi mienjali nebi. Bit će da je majka kojega toga od njih tu čast za svoga milenka od učitelja darovi i suzami izplakala. Za djaci dostojanstveno stupa svećenička dvorba domaćega župnika, a za svimi on. I na njih je ruho, koje se riedko vidja, pak se i za uhar oblači. Sav sjaj vladalačkih dvorova i njihove gizdave pratnje negleda se od tomu viklih gledalaca onom dahtivom ljubopitnošću i onim radostnim igranjem srca, kojim se na dan crkvenoga goda

Digitized by Google

u takovoj seoskoj crkvi motri ona skromna ali neobična oprema i onaj po koji neznatni stranac.

Služba započe i crkva se poput jezera uztalasa: sve se je na koljena spustilo, — i sada je opet sva površina mirna.

Danas kano da i zvona drugčije zvone, domaći župnik kano da drugčije pjeva i orgulje kano da drugčije sviraju: sve je nekako svečano. A učitelj; — o da ste čuli, kako je onu svoju sv. mihaljsku divno odpjevao! Svu je snagu svoga glasa pribrao, svu je svoju dušu u tu pjesmu prelio i na očigled onih stranaca svu je slavu svoga imena danas uz nju privezao. Al je i uspio. Raztvorenih ustiju i prama koru ukošenih glava i blaženim posmjehom sjevajućih lica slušao je narod tu starodavnu sv. mihaljsku, koja se samo jedan put u godini čuje. Gdjekoji je starac od milinja na koljenih poigravao i pridušenim jektanjem prateć učitelja težko se uzprezao, da u sav glas s njim nezapjeva. Mnoga je starica rogljem ubradača kradom utrla suzu pobožnoga ganuća. A kad je učitelj dovršio, glavom klimajuć najprije se medjusobno a onda strane učitelje pogledaše, tražeć im u očijuh izraz priznanja, a učini im se, da spaziše neku malu sjenku zavisti.

Služba božja mine i narod iz crkve provrije te se poput rieke seoskim trgom razlije. Majke djecu vode pod šator licitarski i tu ih napajaju medicom i kupuju medenjake: komu konja, komu bebu, a komu opet o trakah od šarena papira pod vrat kolajnu. Tamo se opet pod drugom šatrom našla seoska mladež te se darivaju: koje prstenom, koje naušnicami, koje grivnami, koje trepetljikami, koje svilenimi rubci, i te malice neznatne vriednosti nude se važnošću i dostojanstvom, a primaju blaženstvom većim, nego što se daju i uzimaju kraljevski darovi od bisera i zlata. Ozbiljni gospodari brinu se više za praktične potrebe života, i kako je u koga

Digitized by Google

jača ili slabija družina: jedan se čitavim snopom opanaka zabacio, a drugi čitav toranj škriljaka na glavu naslagao. Vika stoji nudioca i kano male puške odjekuju dlanovi pogadjača. Curlik dvonjuša mieša se sa piskom sviralica; kroz neredni žamor svjetine prodire već i skladna pjesma izpod mehane, a objestnoj svirci i pustu priklapanju gajdaševu odgovara melankolična gudba gusala i ozbiljni zvuci pjesme sliepčeve.

U tom i podne zazvoni i sve što je domaće razidje se svojim kućam k objedu.

Uz onaj hrastovi stol sjela i četiri učitelja, da blaguju. Domaćin je starim prijateljem stol začelio, njemu s lieva i desna ona dva mlada druga posadio, a on sam u zastavu sio. Nejednako družtvo kano i razloženu tamburu valja istom ugoditi; a to ovdje trebaše tim više, što smo vidjeli, da izmedju njih od prvoga susreta prije podne bijaše ostalo nešto malo nesklada. I nadje se ugadjač — nikada bolji. Vino, koje će i najbolje prijatelje zavaditi, ali će i nesložne drugove liepo izmiriti, pokaza se i u ovom družtvu starim čarobnikom. Užili ga se onoliko, koliko treba, da se duh razigra i srce razveseli, pak se tako našao modus vivendi i pogibelj rata bijaše za ovaj put sretno odklonjena. I Veronika, obavivši, do jedine crne kave, posao u kuhinji, pri kraju se objeda njim pridružila, i to bijaše još tvrdje jamstvo potrajanju mira. Nju su zdravicom pozdravili, a do te su se i druge mnoge izpile, od kojih starce učitelje bijaše osobito dirnula i udobrovoljila ona, koju kunovački razsipnom fraseologijom izreče u pohvalu staroga učiteljstva, koje kano i staro vino da ima svoje prednosti i u mnogom da se unj može ugledati mladi naraštaj. Razgovaralo se i o drugom koječem, na posljedku o novih plaćah, o crkvenoj i svjetovnoj vladavini školskoj, o „kraljevskom čovjeku“, koj sada obilazi po školah itd., dok zvona treći put nezazvoniše na večernju, zovući do-

Digitized by Google

maćega učitelja na njegovo mjesto u crkvu. Tu se on nečemu dosjeti. Kako se je kunovački, osobito onom zdravicom staromu učiteljstvu, kod objeda dobro ponio: da ga nagradi, ponudi mu, da mjesto njega, ako se pouzdaje u se, odpjeva „veliku večernju.“ Ovakova ponuda biva dužnošću ponudjenu, a neprimljena sumnju radja, koju da od sebe odvrati, a možda i potajnom namjerom, da predpoldašnju slavu svetomihaljske himne, ako uzmogne, oslabi: — smioni mladić ponudu prihvati. Poznato je, da je „magnificat“ najsjajnija točka velikih večernja. I nemože se reći, da se mladi učiteljev gost nije pošteno trudio. Sve je sile napregao, svu svoju vještinu uložio, — uzalud! Izilazeć iz crkve, govorahu župljani klimajuć i mašuć glavom jedan drugomu: Zadje se, dobro je; ali opet našemu nikada par nije.

Čim orgulje umuknuše u crkvi, liepo im prihvati gajdaš pred crkvom. Večernja se svršila i mladež se u kolo uhvatila.

Donekle i starci kod kola stajali te se nasladjivali gledanjem one liepe slike prekipljujućega života i zdravlja, pak bi se kadšto smieške pogledali, sjećajući se svojih mladih godina, dok nereče Damjan onoj dvojici mladih drugova:

— Vam je ovdje mjesto; a mi ćemo vas dočekati kod kuće, — i njih dva starca odu.

Sjedeći pod sjenicom u vrtu, udare uz nešto jela i pila u razgovor, koj se najviše kretaše okolo „kraljevskoga čovjeka“ i Damjanova pitomca, koj radi početka škole bijaše već opet otišao u Zagreb.

— Čega si se ti podhvatio, jadni moj Damjane? reče Kuzman svojemu staromu pobratimu. Gdje su još učitelji o svom trošku školali djake u gradu? Ja držim, da je od onih glasovitih dvanaest zadaća Herkulovih, o kojih smo nekoč slušali, ova tvoja svakako teža; jer za

Digitized by Google

sve ono hotijaše se doista velike snage i velike lukavštine ali uzeti gdje neima, — to je po mojem mnienju još više, nego lave i zmaje nadjačati, i više nego sve kraljevske staje počistiti.

Damjan se zamisli.

— Vidim, u što sam se uprtljao; ali sada se već okaniti nemogu, makar propao. Zar ti nisi nikada okusio slasti, koja sa žrtvom raste, kada se dobro čini drugomu?

— Sve je to liepo prijatelju; ali i dobro činiti valja s razborom. Zar bi ti pametnim držao onoga, tko bi se po onih kratkih ljestvah, što su tamo prislonjene, uzeo penjati na zvonik ove vaše crkve?

Damjan se još većma zamisli, dok, s nova se ohrabriv, reče:

— Nešto još imam, a ono drugo .... dati će Bog. Štediti ću.

— Štediti ćeš; a ja ti velim, da će one Danaidke, o kojih su nam nekoč kazivali, prije svoj sud vodom napuniti, nego li ti smoći, koliko se tomu hoće. Štediti ćeš.... Makar da se kako skvrčiš, ovim ubruscem pokriti se nemožeš. A u što se uzdaš?

— U novu plaću

— U novu plaću? poklima glavom Kuzman. Čekaj malo; valja ti istom proći kroz onu vatru, kroz koju sam ja već prošao.

— Da sbilja. Kod tebe je već bio.

— Bio, dà, odvrati Kuzman, stisnuv ustne i počešav se iza ušiu. Čekaj samo. Pitat će te, o čem nikad ni sanjao nisi. O bože! Što sve da danas neznaš; čemu svemu da viešt nisi! Uči li se ovo, uči li se ono? Pak na posljedku još ove naše vjeverice da skakati učimo. — Ali će tako djeca biti zdravija. — Malo te mu nerekoh: Pak zar nisu zdrava? Pogledajte ih. Ali od astnih lona ca crvene se ovi obražčići. Odatle je zdrav-

Digitized by Google

lje; a zdravo diete samo od sebe skače. „Ječam trči“ i za konja se kaže.... Ali evo naših mladih učitelja. Prekinimo taj razgovor.

Ona dva mladića, povrativ se, doskora se s domaćinom oprostili i otišli, Kuzman pako kod svoga pobratima još prenoćio te sutradan i on podranio u svoje Doljance.

VII.

Medjutim je „kraljevski čovjek“ i vranovačku školu bio pohodio; ali kod učitelja nije iza sebe ostavio ugodne uspomene. Govoraše mnogo o zahtjevih vremena, o većih plaćah i većih dužnostih, o nedostatnosti staroga triviuma, o novom vinu u starih mjehovih, — u kojoj posljednjoj prispodobi stari Damjan naslućivaše podmuklo šibanje na svoju osobu. Zato je svim doduše dužnim počitanjem odilazećega novoga starješinu izpratio, ali ga više poželio nije. Zašto da to taji? Po svojem očitom protivničtvu svim novotarijam, mišljaše, da mu nemože biti branjeno uzkratiti svojih simpatija onomu, koj pred „staru školu“ stupaše kano bezobzirni nosioc i zastupnik tih novotarija. U ostalom, vičan pokornosti i posluhu prama starijim, ma kakovim, a imajući k tomu i drugih razloga, trostrukim je oklopom samozataje i mučanja ogradio srce i usta proti svakomu, tko bi ga zapitkivao o tom pohodu „kraljevskoga čovjeka.“

To je bilo izpred svršetka školske godine, mjeseca lipnja. Koji su u to doba vidjali učitelja, nemogahu a da mu na čelu — i koliko ga on silom vedrijaše — neopaze neki oblačak nujnosti i neveselja; ali što koji dan u napredak, sve to više toga oblačka nestajaše i malo po malo pojavi se na licu starčevu svjetlucanje tiha nutarnjega zadovoljstva. Gorčina prošlih dana utonu u sladku očekivanju veselije sgode. Doskora imaše Živko kući doći. O njem je svu godinu dobivao najpovoljnije

Digitized by Google

glasove, i zato ga je očekivao slavom ovjenčana. A da dječaku što miliji bude boravak kod njega, pomnjivo je sve pripravljao, što spada na obične djačke zabave, kakove su bile za njegovih vremena: udice priredio, lepak skuhao, cuvike načinio i vabce nabavio, živadi zapatio, vrt zasadio, kuhinjske potrebe popunio, — jer je kroz dva mjeseca praznika poslje dugo vremena opet, po starom svom običaju, odlučio latiti se sam kuhače. Osim toga su ove godine voćke liepo obrodile, pčele dobro uspjele, pak će biti dosta voća, meda i svakoga dara božjega.

Tako jedno jutro bješe se, usried dvorišta sjedeć i živadi bacajuć, u te sretne časove zamislio, pak već i izračunao, kako će svoga pitomca ob izdašnijoj plaći do godine opet na nauke u grad odpremiti, — kada dopade listonoša s pismom, koje pročitavši, bješe se okamenio, kano što bi se okamenio onaj, koj je upravo pročitao svoju smrtnu odsudu.

U tom pismu pozivaju ga, da idućih praznika ima na nekoliko tjedana doći o svom trošku u glavni grad, da prisutstvuje nastavnomu tečaju, priredjenu za uvježbanje starijih učitelja u novom sustavu. Tom gorkom jabukom bješe mu urodio onaj zlosretni posjet „kraljevskoga čovjeka."

Okanimo se opisivati čuvstva, koja su ga usljed toga obuzela. Ali, kano čovjek trpnjom otvrdnuo, doskora se snadje: srce stisnu, pa nikomu ni rieči.

Dan po dan, dodje vrieme i Živko se kući povrati. Svjedočbu bijaše donio još bolju, nego što je očekivao starac, kojemu suze oči podliše, kada ugleda školske darove i u izvješću debelimi pismeni natiskano i zviezdom označeno ime svojega pitomca. U čelo ga poljubi i drhćućim glasom reče mu: Hvala ti sinko, što si me tako obradovao. — Hotio bi bio svemu svietu pokazati svoga „prvoga odličnika." Često bi ga onako iz potaje

Digitized by Google

motrio, kako je liepo ponarastao, kako mu lice zdravljem cvate i kako se je načinom odievanja, načinom govora i svim držanjem dotjerao tamo u gradu na pravo gospodsko diete. Svaki dan smišljao, kako će mu ugoditi i kako će ga zabaviti; i našlo se, kako se na selu može: sad ribe, sad ptice lovili, sad opet u prošetnju izilazili te biljarili i kukčarili, te se starac nemogao izčuditi, kako mali svakoj biljci i svakomu kukcu po tri imena zna i kakove si sbirke od njih slaže.

Uz to se približavaše i kobno vrieme, gdje učitelju valjade u Zagreb, te ga sada na časove opet snalažaše sjeta, kojoj se nemogaše odbraniti. U najvećoj neprilici bijaše radi maloga. Drugim mogaše reći i nereći, kamo ide i zašto ide; ali kako će od djeteta zatajiti bar to, da ide i nereći mu, kada će se povratiti.

Tako zamišljen sjedjaše jednu večer pod sjenicom u vrtu, kad na jedan put, dignuv oči, opazi, da dječak pred njim stoji i da ga gleda.

Tim smeten, zapita ga:

— Odakle ti sinko? Kako da me nisi pozdravio i dobru mi večer poželio?

Živko na to ništa neodgovori, nego, pristupiv bliže k njemu, reče mu glasom žalostnim:

— Ti si bâbo — tako moraše zvati učitelja, — nešto neveseo?

— Nisam sinko; samo sam se malo zamislio.

— Znam da si se zamislio, pak si s toga neveseo, — i to radi mene. Veliku si brigu sa mnom preuzeo. Ja mnogo trošim, a ti težko smažeš. Nije li tako bâbo?

— Ne, diete moje, pomiluje ga starac po licu. Ja što činim, rado činim; a da nemogu, nebih činio. Netari si zato glave.

— Da hoćeš, mogao bi si bar nešto te brige skinuti s vrata, nastavi dječak i posadi se do učitelja, položiv svoju lievu ruku na njegovo desno rame. Dobivaju i

Digitized by Google

drugi, slabiji od mene; pak zašto nebih mogao dobiti i ja? Potraži za me podporu, pak ćeš vidjeti, da ćeš ju dobiti.

I ako dječak imaše pravo, jer veliki dio prištedka za buduću godinu imaše eto da pozoblje nastavni tečaj, učitelju se ništa nemanje na one njegove rieči lice zažari a oči zakrese. Misao, da se ljubav toga djeteta i na druge razvrgne; da zahvalnošću to srce još tkogod zaduži; veselje svoje s tim djetetom da još s kim dieliti mora i da sav život toga djeteta nebude jedino njegova zasluga, — ta misao činjaše mu se nesnosna te, skinuv dječakovu ruku sa svoga ramena, odsječe glasom uvriedjena čovjeka:

— Neću.

Živko ga plaho pogleda i nereče više ni rieči.

— Nego ti imam drugo nešto kazati. Ja za koji dan polazim u Zagreb.

— U Zagreb? Začudi se mali. A kada ćeš se vratiti? doda zabrinut.

— Kada ću se vratiti? uzševrda se ubogi starac. No, no, — za koji dan.

— Kako to, za koji dan? priupita dječak. Ima li to „za koji dan“ biti za dva, tri dana?

— Tako je: za dva, tri dana, odgovori klonulim i nesiguruim glasom učitelj, i nešto mu srce stegnu, gdje će slagati djetetu.

— A što će biti sa mnom?

— Ti ćeš dotle otići k svojoj majci, neka te i ona vidi. Tako je pravo. Štogod ti i činili drugi, ona ostaje tvojom majkom; ona ti je glavno učinila, — rodila te je. K njoj ćeš dakle poći; a onda ćeš se opet k meni vratiti.

VIII.

Dva dana prije učiteljeva polazka u Zagreb sjedio je krojač kraj prozora u svojoj sobici, krpajuć hlače nekomu

Digitized by Google

lugaru iz susjednoga sela. Niz nos mu se objesile mjedi okovane, razklimane očale, kojim su oba kraka dretvom privezana i suknom obšivena, da nežuljaju. Pred njim je stolčić na jednoj nozi, a na stolčiću omašna stara izglodana burmutica, koja sveudilj klopoće, kako ju krojač, grabeć šmrkaj za šmrkajem, otvara i zatvara Dugu, riedku, plavu, ali već dobrahno prosiedu kosu uzicom je okolo glave svezao, da mu u oči nepada. Osim burmutice još su mu na stolcu škare, svrtak crne svile, komad voska i — sveto pismo. Šijuć ruka na pravilne se mahove kao kakov mrtav stroj diže i pada; ali da uz to krojaču misli kojekuda blude, o tom svjedoči često igranje ustna, kadkada i glasno mrmljanje te kretanje glavom takovo, da se očito vidi, kako sada nešto odobrava, a sad opet nešto zanijekuje.

Tako u misli zadubljena probudi ga kucanje na vratih. „No!“ promrmlja i nedižuć glave, a u sobu nestupi, nego na otvor, kolik trebaše onomu suhomu tielu, provuče se učitelj i pozdravi tako tihim glasom i tako nujnim držanjem, da se krojaču, koj se medjutim bješe okrenuo, odmah učini, da se je moralo dogoditi, ili da će se dogoditi nešto neobična.

— Sjedite, učitelju! ponudi ga stolicom i neprekide svoga posla, samo što jednim okom pratijaše iglu, a drugim motrijaše prišastnika.

Učitelj mučaše.

— Što je dobra? zapita ga krojač, a u sebi mišljaše na zlo.

— Čekam dok dovršite.

— Toga vam netreba čekati. Štednja vremena nalaže, da se i dva posla rade, ako se istodobce raditi mogu.

Da udobrovolji krojača, koj mu se danas činjaše opet nešto mušičav, ponudi ga učitelj burmutom iz one dugoljaste rožnate burmutice. Krojač, kojemu onaj neodoljivi miris bješe u nos udario, razvaliv oči, pohlepnim

Digitized by Google

pogledom onamo glavu nadnese, o koljeno prste iztare i opisav rukom po zraku povelik lûk, raztvorena poput kljuna gladne ptice ona dva prsta u burmuticu spusti i kolikogod mogaše zagrabi te tako lakomo srkne, da je u isti mah zinuo i kihnuo.

— Na zdravlje! reče, nakloniv se, učitelj.

— Hvala vam, odvrati krojač, žaleć onaj dobri uštipak i pružajuć ruku za novim. Eto vidite. Ovo se dvoje nemože učiniti u isto doba. Najprije se mora zinuti, pak onda kihnuti. Ima i drugih poslova, koji se nemogu raditi u isto doba; ali šivati i razgovarati se, koliko god hoćete. Dakle, ako vas je volja, nastavite; ja vas slušam.

I opet se naklopi krpati hlače lugarove.

Iza male počivke, za koje smišljaše, kako bi počeo, produži učitelj:

— Vi ste prošao mnogo svieta i učan ste putovanju po svietu, pak sam došao, da me svjetujete. Prekosutra polazim u Zagreb.

To rekav, nehotice uzdahne.

Krojač iglu u zakrpu zabode, očale na čelo nadigne i začudjen učitelja pogleda. Čovjeku, koj se je od četrdeset i sedam godina onom pravilnošću i nepromjenljivošću okolo svoga sela kretao, kojom se kreće zemlja okolo sunca, — tomu čovjeku moralo se je doista dogoditi nešto tako neobična, kao što je neobična repača medju drugimi zviezdami.

— Vi u Zagreb? zapita ga. Pak što ćete vi u Zagrebu?

— Imam posla, odgovori učitelj kratkoćom i tonom, koj, kada se sretno pogodi, presieca svako dalje zapitkivanje; kojemu da tim sigurnije na put stane, odmah i nadoveže:

— Došao sam vas samo pitat: Kako sada imamo željeznicu: bi-li putovao željeznicom ili na kolih?

Digitized by Google

— Hm, protisne kroz nos krojač i lati se opet igle, kano čovjek, koj na takovo pitanje imaše gotov odgovor. — Da li biste putovao željeznicom ili na kolih? Da čudna pitanja! Tko još pametan danas, imajući pri ruci željeznicu, putuje na kolih? Razlika je u brzini, kolika izmedju ptice i kornjače.

— Znam, reče učitelj; slušao sam; ali pomišljam, što je sigurnije?

— Sigurnije! pogleda ga krojač. Sigurno nije ništa. Mrcine se poplaše, pak kola prevale, a ti, ako vrat neskrhaš, nogu ili ruku slomiš, pak si bogalj; a na željeznici: vozovi se sudare, sve se na trieske razleti, a tebe u kašu smrvi, — pak je gotovo.

— Gotovo! ponovi učitelj, probliediv.

— Što se bojite? Tà to nemora upravo da se dogodi; može se dogoditi, ali nemora. Evo vidite mene, doda, izpraviv se ponosno. Na tom vatrenom zmaju pol sam svieta projezdio, a onu drugu polu još mislim projezditi, — jer ovdje u ovom zakutku nisam nakanio umrieti — pak evo me još živa i kosti čitavih do jedne. Velim vam dakle, da nemora biti. Nebudite strašivica i putujte željeznicom. Dakako, da za to putovanje valjaju stanovita pravila, koja se u kratko izražuju dvjema riečma: T o č n o i ž u r n o. Tko časak zakasni, ostave ga; tko što zaboravi, nedozva; tko se za vremena neugne, pogaze ga; gdje što prištinu, to i odkinu; bez pogodbe se naplaćuju i slabo se razgovaraju; tu nema kano s kočijašem: de stani, da vatre ukrešemo; da se malo napijemo; da sjedalo bolje namjestimo; pak onda opet: ho! te fućkaj sad macku sad doratu, pak im uha nateži i oči iztiraj, — već žviždaljka žviždne, lokomotiva, dim i vatru sopteć, svoj teret potegne, pak se najprije lagano kreće, a onda sve brže i brže, dok na posljedku, kano da si sve vragove razvezao, brzinom ptice ili taneta, da sve zrak huji, pojuri, tegleć za sobom nepregledan red

Digitized by Google

kola, — što velim kola? — željeznih kuća, kano da si nanizao sve ovo naše selo. Takova je to silesija!

Dok je govorio krojač, bijaše opet iglu u zakrpu zabo, očale na čelo uzbacio te uzeo u pomoć obje ruke, da što njima, što izrazom lica poda učitelju što življu sliku opisane vožnje.

— To je sve užasno, izusti tihim glasom učitelj.

— Što bi bilo užasno? Valja da kušate. Samo si prije uru naravnajte. Neoslanjajte se na popovo podne, jer možete zakasniti; a rekoh vam, da je prvo pravilo: točno i žurno.

Na to izvadi svoju srebrnjaru, za koju držaše, da u svem selu jedina dobro ide, i po njoj učitelj, slušajuć mekanično, potjera za čitavu uru napried svoju neku bakrenjaru.

— A prtljage mogu ponieti?

— Koliko god hoćete. —

Od krojača kući iduć, težko se zamislio učitelj. Po krojačevu kazivanju utvaraše si on od željeznice maštom strahote upravo paklene. Sa crkvenoga zvonika bačenim biti, ili se onoj vražjoj spravi povjeriti, činjaše mu se jednako pogibeljno. Srećom — živ, nesrećom — kaša! tu i tamo.

Ali gdje su toliki živi ostali, zašto da baš on pogine, razabiraše malo mirnije učitelj; a k tomu nešto od znaličnosti, a nešto od sramote pred krojačem odluči: glavu u torbu, pak putovati željeznicom.

IX.

Sljedeći dan ode sav na priprave za put. Posredovanjem župnikovim imaše se bezplatno nastaniti u samostanu, onom istom, u kojem je nekoč djakom boravio i smjele sne o redovničkoj haljini snivao. I ako imaše biti bezplatno, da ipak nebude posve badava; pak kada

Digitized by Google

se k tomu, kako krojač reče, može ponieti što hoćeš i koliko hoćeš: krene onu golemu sandučinu s mjesta, na kojem je četirideset i sedam godina mirna stajala, pak ju od vrha do dna nakrca jabukami, medom, što ga je iz svojih košnica izrezao, orasi i drugim jestivom, ostavivši još mjesta za malo rubenine te za onaj modri kaput i kockaste hlače, oko kojih se danas trudijaše krojač, da ih što bolje uredi.

Glede ostaloga odiela zadavaše mu najviše brige, što će na glavu ponieti. Bila je u njega kapa od tamnomodroga sukna s okruglim, plosnatim i krutim dnom, veličine dobra tanjura, okolo glave crnim, po dva prsta širokim suknom obšivena, s oborenim, liepo olaštenim štitcem, koj bi nos i veći od njegova obranio od jake kiše i sunčane žege. Ta nepoznate proveniencije kapa mogla bi se nazvati historičnom, jer su u njoj i stariji ljudi zapamtili učitelja; a nosaše ju rado; jer i ako joj se sve drugo mogaše prigovoriti, jedno joj se nemogaše odreći: da je bila praktična.

A bio je u njega i visoki svileni šešir, što ga je za mladih godina iz susjednoga gradića dobavio i dugo liepo čuvao; ali uz svu pomnju i pažnju, gdje će ga položiti; uz sve brižno zamatanje i prigladjivanje bijaše kroz to vrieme jedva trećinu svile na njem spasio; tako je okolo dna i na obodu, osobito tamo, gdje se prsti radi pozdrava hvata, ogolio; jer učitelj bijaše čovjek uljudan, a ljudi uljudni imaju, kako je poznato, najgore šešire.

Poslje mnogoga razmišljanja i ogledanja odluči se napokon za kapu. Od burmutica moradoše, posve naravski, kada se ide u glavni grad, ostati kod kuće sve druge, osim one okrugle od biele kosti s akvarelom izpod stakla na zaklopcu. Bolji dakle užitak bijaše od njega namienjen nosovom ne samo redovnika, nego i laika onoga gostoljubivoga samostana. Ostalim osobnim potrebam

Digitized by Google

bješe još dodao veliki, modri, šareno zarubljeni kišobran i srebrom okovanu omašnu trskovaču, koju takodjer bijaše nasljedio od pokojnoga župnika, dobročinitelja svojega.

Noć prije polazka slabo je spavao učitelj. Ono krojačevo: „točno i žurno“ sveudilj mu se je po glavi motalo i u ušiuh zujilo, pak bi se svaki čas od sna trzao, bojeći se, da vrieme polazku kakogod prospavao nebi. I sutra dan do podne, štogod je radio, sve je bivalo nekom grozničavom uzrujanošću. Kočijaša, koj će ga do željezničke postaje dovesti, već je dan prije bio pogodio, a od podne već je nekoliko puta k njemu pošiljao i uzato sve jednako na svoju bakrenjaru pogledao, mučeć se težkom sumnjom, da li krojačeva ura sbilja onako, kako on tvrdijaše, normalno vrieme kaže, i da li se ostale ure po svietu sbilja sudaraju s urami u Vranovcu, a napose sa krojačevom.

Prije nego će poći i pošto već za put bijaše podpuno spreman, valjade mu otići k župniku, da mu rekne „s bogom“, — u dobri čas po se; jer upravo taj dan desio se kano gost u župnom dvoru presvietli gospodin patron, koj, doznavši za neugodni, premda svim drugim tajni povod tomu putovanju učiteljevu, bješe priredio neko zatvoreno pismo te ga polazećemu učitelju jednom rukom pružajuć, drugu mu prijateljski na rame položi i reče: Ovo pismo predati ćete, čim tamo dodjete, onomu, na koga glasi.

X.

Bilo je liepo ljetno popodne okolo polovine mjeseca kolovoza. U to doba pasjih dana liepim popoldnevom zove se vrieme tiho, nebo vedro i modro; ali nad zemljom titra sparina dana, koje tek kasno u večer nestaje. Od Vranovca do željezničke postaje imaju tri dobre ure; a komu se još žuri, kako što se našemu putniku žuri;

Digitized by Google

tko na iglah stoji i s ure časove broji, tomu ni pogotovo nije čekati večernje hladovine. I zato, sunce još povisoko na zapadu igra, a selom Vranovcem kreću se malim kasom prama iztoku seljačka kola sa dva mala konjica i u njih učitelj. Gledajući to iz dvorišta seoske žene, od čuda se krstom krste i jedna drugoj dovikuju: Ta po bogu, je li sbilja on, prijo? a ljudi, koji cestom kola sretaju, sumnjivim skanjivanjem učitelja pozdravljaju i dugo, nevjerujuć očima, za njim gledaju. I same seoske krave i guske, s paše se vraćajuć, kažu, da su od čuda popostale i dvoumnim pogledom za dugo kola pratile; samo što njim i svim ostajućim na zapadu zaklanjaše učitelja s traga na kola navaljena ogromna sandučina.

Od te sandučine tko bi mogao, vidio bi, kako učitelj, vozeć se, svaki čas od straha i brige na uru pogleda i konjima svaki korak očima prati i gotovo broji. Vidio bi, kako je kapu, da se nezapraši, šarenim rubcem obavio, i kako se po neravnu putu i na zločestu sjedalu ta glava sa svim tielom amo tamo klimata, a ruke od vremena do vremena prama kočijašu podižu gestom neuztrpljiva žurenja.

Neću da izbrajam još drugih malih neprilika, koje je krojač, opisujuć vožnju na kolih, kano proročanskim duhom predvidjao, i koje su se u istinu i dogodile. Nu te tri ure vožnje, za učitelja tri vieka duševne tjeskobe, sretno su se preturile. Sunce je već zašlo i mrak se hvatati stao. Učitelj na uru pogleda; pol devet, — i za nekoliko časova kočijaš onim poznatim otegnutim ho! ustavi konje pred stražnjim ulazom u željezničku postaju.

Žurnim korakom uputi se učitelj najprije u čekaonicu i tu se, pogledav na uru, uvjeri, da nije zakasnio. Na pitanje, koliko mu još valja čekati, odvrati mu neki niži službenik željeznički dosta udvorno: Petnaest časova

Digitized by Google

Tu uljudnost čovjeka, koga on držaše nekim častnikom, upotriebi učitelj te poniznim tonom zaprosi unj o načinu putovanja pobliži naputak, koj mu bude i dan, i naročito što se tiče voznoga razreda, bude, pošto je rekao tko je i što je, upućen u drugi razred, koj on i prihvati, nemogavši pred takovim svjedokom riešiti inače sukob izmedju troška i stališkoga obzira.

— Samo se žurite, doda važnim licem željeznički službenik, pogledav na uru, jer sada neimate više od devet časova.

— Pravo ima krojač: tu sbilja sve ide točno i žurno, pomisli u sebi učitelj.

Živim, da upravo djetinskim zanimanjem razgledaše pri svetiljkah željeznicu i sve željezničke uredbe, pak videć žurbu, kojom se tu sve radi i u toj žurbi očevidan sklad i red, nemogaše se uzdržati, a da raznovrstan rad tih ljudi neprispodobi mekanizmu ure, i morade opet priznati istinitost krojačem izraženoga pravila. Nekoliko puta bješe se sried svojih razmatranja zamrsio u to klupko radnika, krećućih se protivnimi pravci, i nekoliko puta bje od njih uz viku: „pozor!“ dosta nemilo na stranu potisnut; ali, kano čovjek razborit, to guranje uztrpljivo podnašaše i izpričavaše razlogom potrebitoga reda, videć i u tom živu ilustraciju onih krojačevih rieči: tko se za vremena neugne, toga pogaze.

U tom se, kano daleka grmljavina, očuje mukao tutanj parovoza, i učitelju se učini, da mu se zemlja pod nogama trese. Srce se u njem uzskače, a ukočenu pogledu doskora se kroz tminu ukažu u velikoj daljini dva velika vatrena oka i zrakom vijući se usijani dim. Tutnjava bijaše sve jača i razgovetnija; ona dva crvena oka sve se bliže primicahu, a uz to on i nehotice sve to dalje natražke uzmicaše, dok najposlje parni stroj, kano paklena kakova neman kraj njega projuriv, stane.

*

Digitized by Google

S velikim strahopočitanjem gledaše učitelj toga vatrenoga giganta s onom dugom povorkom kola; i kada mu se učini, da je već probitačno približiti mu se, podje od jednih kola do drugih, zavirujuć na otvorena vrata i tražeć, gdje bi se smjestio. Dok on tako pred jednimi koli stajaše, konstatujuć neporecivu prednost pojastučenih sjedala pred drvenimi klupami, zvono drugi put zazvoni, putnici u kola poskaču i kondukter, redom zatvarajuć vrata, doskora i do njega dodje te, ništa negovoreć — u čem opet pravo imaše krojač, — već jednom rukom vrata držeć, drugom njega u kola sriva i vrata za njim zalupi.

Videći se učitelj preko svakoga očekivanja tako brzo u kola spremljena i tvrdo zatvorena, digne kroz prozor viku radi svoje prtljage, na što kočijaš pomoću onoga službenika, koga je učitelj držao nekim častnikom, onu poznatu sandučinu šćepa i pred kola donese; ali spaziv što se tu kani, svi drugi putnici iz onih kola uzmu u jedan glas prosvjedovati proti tomu atentatu te učitelj bude prisiljen još jednom iz kola izići i prtljagu predati i, što je od toga još gorje, protrčati tamo i amo šibe neprestanih, prilično neugladjenih prigovora kondukterovih, praćenih sveudilj onim ominoznim: ‚Žurno, do vraga, žurno!

Kad se je ta bura slegla, voz se krenuo i učitelj se sigurnim osjetio: tada istom modrim svojim rubcem znoj s lica otare, za mjesto se ogleda i, kad je već sio, počme plahim pogledom razabirati gdje je i ljude, s kojimi je. Bože moj, da čudna družtva! Zajedno putuju, a svaki se samo sobom bavi: jedan uzeo knjigu te čita; drugi se u kut zabio te spava; treći puši, a na stranu gleda; četvrti nešto bilježi i sam sobom razgovara; peti si na koljeno prostro te jede, pa nikoga negleda, a nekmoli nudi, — a svi skupa, kano da su niemi, muče.

Digitized by Google

Gledajuć, kako kuće, drveće i plotovi kraj njega proleću, a zemlja se kano lončareva ploča toči, bude učitelju oko srca tjeskobno i dodje mu često, da se rukom za kola pridrži, pomišljajuć na kašu, koja bi se od njih stvorila, da na štogod nalete. Kad god bi se voz ustavio, pristupio bi k prozoru, da vidi gdje su, i nemogaše se izčuditi, odakle već sad ovo sad ono poznato mjesto, pak bi se pitajućim pogledom ogledao na one druge putnike, osjećajuć u sebi silnu potrebu razgovora; ali od njih ni jedan samo da bi oči dignuo, već sjedjahu mirno, kano i njihove torbe. — Čudni ljudi!

Malo, malo: lokomotiva opet zazviždne, putnici sa svojih miesta, opet ništa negovoreć, poskaču i svaki svoje stvari kupiti uzmu. Eto Zagreba! Ni toga nitko nereče, već učitelj, upoznajuć se u neke predmete, koji su od četirideset i sedam godina ostali nepromienjeni, morade si to pitanje sam staviti i sam nanj odgovoriti. Ali odgovor bijaše nesumnjivo istinit, i to je u onakovu družtvu bila zanj velika utjeha. Do kolodvora još imaše vremena prispodabljati prijašnju vožnju od puna puncata dana s nedokučivom brzinom parovoza; ali i to morade obaviti na tiho sam sobom, prateć te svoje misli nevjernim zibanjem glave.

O njegovu ulazu u Zagreb nemožemo navesti ništa znamenita, osim da bi mu ponavljanjem hotjeli još većma ogorčiti uspomene na neprilike, koje je i tu imao s onom sandučinom. Mjesto toga volimo spomenuti drugu, povoljniju i dičniju okolnost, da je rečeni svoj ulaz u glavni grad obavio — prvi put u svom životu — na kočiji, pojastučenoj crvenim baršunom.

Da se je još malo bolje požurio, mogao je u samostanu s drugimi večerati i, što bi mu veoma godilo, „benedicite“ s njimi moliti; ali ovako morade se zadovoljiti pričuvanom večerom, koju poblagova u družtvu s bratom Tiburcijem, odredjenim, da ga dočeka.

Digitized by Google

Ovaj Tiburcijo zato se ovdje naročito spomìnje, jer će i poslje o njem biti govora.

XI.

Sutradan učitelj u svu zoru podranio i prva mu briga bijaše, da se gradom sprodje i da ga razgleda. Već u okolini samostana učini mu se gdješto neobično i nepoznato, što je poslje njega nastalo. A kada istom na staru „harmicu“ sidje te vidje, kako se je tamo promienilo i što je dalje nastalo: nemogaše se, stojeć nasried trga, tomu svemu dosta izčuditi; ali sudeć, da nebi bilo probitačno samu zaputiti se u tu mrežu izprekrižanih novih ulica, povrati se istim putem u samostan te izmoli brata Tiburcija, da mu on bude po gradu pratioc i tumač, — što bude i dozvoljeno.

Ovdje je najbolja prilika reći koju o tom bratu Tiburciju.

On je bio čovjek još dosta mlad, u jednu nogu našepav, ali inače zdrav i krepak, prije toga krojački djetić, i već onda naginjući više na lagodan život nego li na naporan rad, k tomu i po naravi i po uzgoju, kano sin takodjer krojača ali podjedno crkvenoga otca (tutora), sklon na pobožno kutrenje; što ga jedno s drugim skloni ter, odrekav se svietske slobode, skuči vrat pod zapt redovničkoga života. Nu sreća ili nesreća htjede te ga, kano zanatom slabo zabavljena, odredili pobiračem milostinja, pak kano takovu bijaše mu zadaćom, da svake godine o zornicah obidje kuće po gradu, a jeseni uz berbu da se radi pobiranja mošta zaputi i u okolišne vinograde. To upravo nebijaše nesreća; jer svaka gorka rieč, kojom bi ga amo tamo odpravili, bijaše mu drugdje deseterostruko nagradjena najboljimi zalogaji i izvrstnimi gutljaji, kakovi su u samostanu riedki. Ali nesreća bijaše to, što bi se tako slobodnu a k tomu i dobru životu svaki put priučio, pak bi bilo muke s njim, dok

Digitized by Google

bi o hrani i stezi samostanskoj zaboravio na mastne batakove župnih dvorova i pusti život po klietih. Pače ga poglavar samostanski držaše timi svjetskimi reminiscencijami tako zaražena, da ga od njih već ništa izliečiti neće, kano ni Židove od egipatskih lonaca, i zato mu — i koliko bi se on pretvarao — kratijaše redovničke zavjete i motrijaše ga budnim okom.

To da je znao učitelj, bio bi razumio, zašto pri polazku od kuće reče gvardijan laiku:

— Hajde, provedi ga gradom; ali da se nisi nikamo navraćao.

O tom njihovu hodu po gradu vriedno je samo toliko napomenuti, da lokalno znanje laikovo nije ni iz daleka dotjecalo da zadovolji ljubopitnosti učiteljevoj, kojemu kano da dva oka i jedna usta bijahu premalo, da mu ništa neizmakne i da za svakoga razpita: tko je, i za svašto: što je. Osobitim pako načinom bješe priporučio Tiburciju, da mu nepropusti pokazati svakoga, kojega bi sreli, znamenita čovjeka: dostojanstvenika, učenjaka itd., pak nadje, da vanjština pogdjekojega od tih velikana ni iz daleka neodgovara idei, koju si on u Vranovcu bijaše o njih stvorio. To pako, kano slabo priznavanje truda, nebijaše poćudno Tiburciju, koji nemogaše a da s nekim žalcem zlovolje neprimieti toga radi učitelju: da svi ljudi nemogu izgledati onako, kako bi on hotio.

Kada se je tako učitelj grada, a grad njega do sita nagledao, vrate se najprije nekom manjom ulicom, u kojoj se dogodi ovo:

Uz ogradu nekoga vrta naslonio se dječak od kakovih osam godina, neopran, poderan i kroz kapu propale kose, te se, držeć u ruci staklenku, na jedanput kano s ražnja u sav glas derati uzeo. Čuvši to učitelj, odmah tamo pobrza, potežuć za rukav i Tiburcija sobom, — čemu kad ovaj prigovori, reče učitelj:

Digitized by Google

— U ovakovih slučajevih brza pomoć često je najbolja pomoć.

Prispievši na mješto nesreće, upita učitelj dječaka, pogladiv ga po licu, da što mu je? — a on, ne plačuć nego urlajuć pripovjedi u kratko, kako su ga po ulje poslali, pak izgubio deseticu te sad nesmije kući, jer će ga majstor ubiti.

Tiburcijo malo latinski a malo hrvatski skrpi primjetbu, da mu se taj plač čini sumnjivim, jer da dječaku u očiu nevidi nijedne suze; na što učitelj dviema trećinama latinski a jednom hrvatski odvrati:

— Da nebi u napredak krivo sudio: to si zapamti brate Tiburcijo, da se suzami nemjeri bol srca; jer ona kano usijano željezo suze raztvara i, kad je najžešća, o suhu prolazi; — i izvadiv dvie desetice, dade ih dječaku, rekavši: Jedna za ulje, a druga tebi za plač i strah, koji si pretrpio.

Dječak zahvaljujuć se kapu skine i ugursuzki se podsmiehne, a njih dvojica odu dalje.

Putem primieti učitelj:

— U ovakovih slučajevih čovjek često nezna, kako je malom žrtvom odvratio velike posljedice.

Ali u tom se iza ograde bješe izpuknuo drugi dječak, skoro u svem onomu prvomu jednak, te izmedju njih dvojice nastane najprije tiho prepiranje, a zatim glasna kavga i na posljedku tučnjava, na koju se učitelj okrene i, vidiv što se zbiva, pohiti natrag u pomoć svojemu štićeniku.

— Što je to? — vikne na onoga drugoga dječaka, zaprietiv mu svojom trskovačom; a ovaj mu, skinuv kapu i pokazujuć prstom onoga prvoga, odvrati:

— Lopov, gospodine. Obećao mi polovicu onoga, što od vas dobije, pak sada neda ništa.

Epilog pako svemu tomu bijaše malko ujedljiva primjetba Tiburcijeva:

Digitized by Google

— Eto Vam Vašega čovjekoljubja! Na slične prizore u gradu se inače nitko ni neosvrće.

— Gradjani u tom, vidiš Tiburcijo, krivo rade, popravi ga učitelj; jer vriednost podjele cieni se po namjeni onoga, koji daje, a ne po nevaljanštini onoga, koji prima. — To si zapamti.

Dok je to govorio učitelj, bijahu već zakrenuli u drugu široku i dugačku ulicu, u kojoj sagledaše pred jednom kućom veliku hrpu ljudi.

— Gle! Što je ono? reče, postavši i Tiburcija za ruku primivši, učitelj. Gdje se je tolik sviet sgrnuo, tu mora da se je dogodilo nešto neobična, — možda kakova nesreća. U velikoj nesreći ničija pomoć nije suvišna, — i poteče tamo, potežuć opet za rukav Tiburcija.

Kada su tamo stigli:

— Ovo je hram sreće, reče dosjetljivo Tiburcijo, smotrivši nad vratima državni grb s napisom, da je tu lutrijska sbirnica, a na samih zatvorenih vratih kredom napisanih pet brojeva posljednjega ždrieba.

Pred lutrijom stojaše smjesa svakojakih ljudi: ponajviše težaka, služkinja s košarom na ruci, seljaka, a još više seljakinja, koje su već za rana jutra pazarile, starih baba dvojbena zanimanja i po gdjekoj otrcani gradjanin. Jedni su došli, da vide što je izišlo, a drugi da stavljaju. Oni prvi dolaze i odlaze brzo; drugi pako živo se medju sobom razgovaraju, sne si kazuju i po njih brojeve slažu, koje neki odobravaju, a neki im prigovaraju. Medju ostalom svjetinom spazi tu učitelj i onoga maloga potepuha, koji ga za dvie desetice bješe onako prevario, a sada seljakom za plaću brojeve bilježi. I on bijaše spazio učitelja, ali se savršenom bezobraznošću učini, kano da ga nikada ni vidio nije. Tim dječakom, ili dapače poznatom drzovitošću njegovom posluži se takodjer ona neuztrpljiva svjetina, naputiv ga, da na vrata lupa, što on i učini, udarivši šakom nekoliko puta po vratih;

Digitized by Google

na koju lupu očuje se najprije mukli odziv „No, no!“ iz nutra, a do mala čovjek s očalami i u spavaćoj haljini otvori vrata i prodre se: „No! kakova je turska sila?“ a seljaci pokidaju šešire, što po svojoj uljudnosti nepropusti učiniti i učitelj i Tiburcijo za njim.

Dok su oni još pred zatvorenimi vrati stajali, dogodilo se je ovo:

Medju onimi, koji bijahu došli da vide što je izišlo, nalazijaše se neki čovjek u poderanom gradjanskom odielu i zaudarajuć jako žganicom. Taj čovjek, sravnjujuć brojeve na vratih sa svojom riskontom, uzme si na jedanput kano biesan kose čupati i kano Turčin kleti.

Slušajuć to učitelj, rekne Tiburciju:

— Brate Tiburcijo! Meni, a još više tebi bila bi sveta dužnost ovakova bogohulnika javno ukoriti.

Tiburcijo, videć što je nakanio učitelj, brže ga za skut od haljine potegne i glasno mu prišaptne:

— Manite se ćorava posla.

Ali to je onaj poderani i žganicom zaudarajući gradjanin dobro čuo pak, okrenuv se prama učitelju, zapita ga:

— A smije li se znati, odakle ste Vi gospodine?

Takovim nenadanim pitanjem smeten učitelj, neodgovori ništa, nego ga zamieni Tiburcijo i reče:

— Ovaj je gospodin iz Vranovca učitelj.

Gradjanin, i neosvrćuć se na Tiburcija, omjeri učitelja od pete do glave te mu rekne:

— To je liepo, da ste se potrudili ovamo; tako je bar nam prištedjeno da idemo u taj Vranovac pogledat čovjeka, od kojega ja bar — mogu Vas uvjeriti — smješnijega još vidio nisam.

I to rekavši, grohotom se nasmije, a na taj smieh sva se ona svjetina okrene i gledahu učitelja kano kakovo čudo, i to, kako jasno mogaše razabrati Tiburcijo, ponajviše pravcem glave.

Digitized by Google

Bijaše skrajnje vrieme, da se odatle udalje, — što i učine.

Krenuvši dalje, primieti učitelj Tiburciju:

— Ob ovom, što se je sada dogodilo, neću mnogo da govorim. Samo to velim: U ovakovih slučajevih ostati hladne krvi, najveća je mudrost.

Tiburcio mu to potvrdi.

— A što bijahu onako zinuli u mene? nastavi učitelj; a to jedva dočeka Tiburcio, koji s one zlosretne kape bijaše svega toga puta u velikoj smetnji i neprilici, te mu rekne:

— Svemu je kriva ta Vaša kapa. Zato bih Vam svjetovao, da ju zamienite kakovim običnijim pokrivalom, ako nećete da se izvrgnete i daljim neugodnostim.

Misleć tako o kapi i jedan i drugi, naidju kraj nekoga dućana, pred kojim visijahu svakojake stare stvari: haljine, kipovi, krletke, čizme, željeznina i medju ostalimi šešir, takodjer ne više nov, ali svakako bolji od onoga, što ga učitelj bijaše ostavio kod kuće.

Postavši, zagleda se u taj šešir učitelj, kano da je slutio, od koje će važnosti on biti po njega i po ovu našu pripoviest.

Posavjetovav se s Tiburcijem, udje u dućan i kupi šešir, zasve da mu nebijaše sasvim pristao.

Još malo popoišav zajedno, na uglu se razstanu i učitelj u svom novom šeširu uputi se „gori“ s priporučnim pismom, koje bijaše od patrona dobio; laik pako povrati se u samostan; al prije toga ponovi još jednom učitelju svoj dobrohotni savjet, da „onaj“ govor žrtvuje i da u obće bude od što manje rieči.

Kako se je poslje dokazalo, taj Tiburcijev naputak nebijaše suvišan; jer, kako je on predvidjao, bude tamo „gori“ učitelj primljen onom bi reći suhoparnom i ukočenom uljudnošću, kojoj kano da je utisnut aviso:„ Ovdje se negovori više nego što treba“, — te razgovor bijaše

Digitized by Google

i sbilja veoma kratak, — ali uspješan. Ona „visoka osoba“, razpečativ i pročitav pismo, najprije se, otišav k prozoru, malo zamisli, a onda se okrene i rekne:

— Dati ćete molbu; a medjutim možete ići kući. Netreba Vas ovdje.

Onaj hromi, kojemu je Isus rekao: „Ustani i hodi“, nije tako veselo odskakao svojoj kući, kano što je učitelj, i neznajuć kako, dolje u samostan sletio na krilih blaženstva, kojim ga bjehu napunile one rieči; jer te rieči bijahu dovoljne ne samo njegov uzdrmani ugled uzpostaviti, nego i njegove razklimane osnove sa Živkom opet ponešto ukriepiti, a najpače prištediti mu sramotu, da radi povratka kući nemora slagati malomu.

Cio taj dan bio je učitelj neobično dobre volje, kojoj je plodove — kako je i pravedno — najobilnijom mjerom izkusio njegov vodja, tumač i prokušane vriednosti savjetnik Tiburcijo.

S njim u svojoj sobici u večer toga dana sjedeć, reče mu učitelj, ponudiv ga boljom smotkom:

— Ti mi ostaješ nezaboravan, Tiburcijo. Ti si valjan momak i želim ti ljubav vratiti čim god uzmognem.

Tim sudom, a još više tim obećanjem učiteljevim ohrabren Tiburcijo, sklopivši preko trbuha ruke i prevrćuć očima, progovori skoro plačnim glasom ovako:

— Da mi ikakovim svjetovnim dobrom naplatite ovo malo što sam vam učinio usluge — ako se to uslugom u obće smatrati može, — toga netražim i netrebam. Nego, ako hoćete, možete na meni siromaku izvršiti duhovno dobro dielo, koje je u Boga od velike zasluge, a meni bi bilo od velike koristi; jer nepravedno progonjena zagovarati vriedi bar toliko, koliko gladna nahraniti ili žedna napojiti.

— To si pravo rekao, posvjedoči mu učitelj. — Nastavi.

Digitized by Google

— Vi, koji poznate sviet, a poznate i slasti, koje on pruža, dokučit ćete, što sam sve ostavio, kada sam ovamo prestupio, gdje nisam mogao doći tražit drugo, van slavu božju i spas svoje siromašne duše.

Učitelju se učini, da bi te rieči laika bile svakoga crkvenoga otca dostojne, te nehoteći ni on biti gorji od njega, svečanim mu glasom rekne:

— Što tražiš, to ćeš, uhvam se, pomoću božjom i naći.

— Neznam, da li ću naći. Liepo je uzdati se u Boga, ali nepomaže uviek od nazloba ljudskoga, nastavi laik, kojega tu već bijaše ostavila mala zaliha bogoslovnih fraza. Kunem vam se, da ništa neželim toliko, koliko biti božji, — pak mi se to neda. Uzkraćuju mi se redovnički zavjeti. „Bit će“ vele mi, „dok te bolje prokušamo.“ Tako danas, tako sutra; a mene jadnoga ova krpa na kukuljici još uviek po ledjih bije.

Učitelju se razžali ubogi čovjek te, sjećajuć se svoje njegovoj nalike sudbine, podignutim glasom rekne mu:

— Gledaj, gledaj sinko, da se što tvrdje s Bogom svežeš, ako ćeš da siguran budeš od ljudi; jer čovjek je nevjeran stvor. Evo ti živa primjera mene.

To je laik znao, i zato je onako govorio; a govorio je toli dobro oponašanim glasom čiste i nekrivotvorene skrušenosti, da se učitelju nemogaše na ino, već tronut završi:

— Znam, što želiš od mene; i neka ti bude. Zauzet ću se za te, da ti se nedogodi kô meni. — A sada da predjemo na drugi razgovor — i dohvati onaj jutros kupljeni šešir te, nataknuv ga na glavu, zapita: Nečini li ti se, da je ovaj šešir nešto malo prevelik?

Tiburcijo uzme učitelja ogledati i na sve strane okretati, dok napokon, prognav s lica munjicu smieha, koja na njem bijaše zaigrala, sasvim ozbiljno rekne:

— Dà. Pravo velite. Šešir je sbilja nešto prevelik; jer ako me oko nevara, jedino ga ušesa drže, inače bi

Digitized by Google

Vam unj glava do ramena propala. — Ali tomu se može lahko pomoći.

— Govoriš li ti o toj pomoći kano krojač, ili kano razuman čovjek u obće? — zapita ga učitelj važno.

— Govorim kano čovjek u obće, kojemu zdrav razum kaže, da netreba drugo nego ovu kožu izvrnuti i svitak papira podmetnuti, pak će odmah biti dobro.

— A ti izvrni i načini, reče učitelj, i doda laiku šešir.

Kad ovaj kožnu postavu iz šešira izvrne, komadić modra papira izpod nje prhne i upravo na stol padne.

Obojica tamo pogledaju i učitelj zapita:

— Što je to?

Tiburcijo šešir na stol' položi, a onaj papirić dohvati i, razmotav ga, najprije ga dugo motrijaše, a onda rekne:

— Ovo je od lutrije stara riskonta.

— Baci to, reče učitelj.

— Da bacim? pogleda ga laik. To ćemo prije dobro promisliti. . . . A ja vam velim, da je ob ovom vriedno razmišljati, pak i koju rieč progovoriti. Već se je više puta opazilo, da se slučaj čudno igra s čovjekom; ili, ako je dostojnije negovoriti o slučaju, već ob odredbah božjih: iza ovakovih prividnih sitnica već se je često skrivao prst božji.

— A što misliš tim?

— Mislim, da je istina i ono, što se veli, da nezna čovjek gdje ga sreća čeka.

— A što tim misliš?

— Mislim, prije nego ovo bacim, potaknuti vas na ozbiljno razmišljanje: da li je ovo stvar obična, ili neobična; jer koliko bi stotina, a i tisuća šešira valjalo kroz ruke prometnuti, dok bi se u jednom od njih ovo našlo, — i zaključujem, da sa stvarmi neobičnimi nije uputno postupati načinom običnim. A tim hoću da reknem, da bi ove brojeve, prije nego li se bace, valjalo staviti na lutriju.

Digitized by Google

— A kakvi su brojevi?

— Čudnovati brojevi: 1, 11, 22.

Učitelj prst na čelo stavi i, pošto je tako malo razmišljao, rekne:

— Neću. Na lutriju stavljati toliko je, koliko Boga napastovati.

— Negovorite toga, zauzme se opet svom gorljivošću Tiburcijo. — Kako svaku, tako i ovu sreću Bog dieli, ako je istina — oprostite mi što ću reći — da ni s te Vaše glave nijedna vlas nije odpala bez njegova znanja i volje.

Tomu dokazivanju laikovu činjaše se da nemože biti prigovora, i zato se učitelj na posljedku skloni, da ga posluša.

— Nemogu tajiti, reče, da ti je pošlo za rukom uputiti me i, navlastito onim poslednjim razlogom, sve moje sumnje razbiti. Zato ću te poslušati i još prije nego li nad ovim za me sretnim danom sunce zapadne, otići ćemo — ali da nitko nezna — u lutriju, i nećemo šteditи novca.

To Tiburciju bude veoma milo, a još milije, kad učitelj doda:

— A ako bude sreće, nećeš ni ti praznih rukuh proći.

Prije svoga odlazka nije propustio učitelj po obećanju, koje onako svetčano bješe zadao Tiburciju, priporučiti ovoga što toplijimi i što bolje promišljenimi riečmi otcu gvardijanu, uvjeravajuć ga da, koliko je on opaziti mogao, svekoliko vladanje toga priprostoga ali bogoljubnoga laika odiše miloduhom pobožnosti i redovničke poniznosti, i kako ni malo nesumnja, da će po vremenu postati od njega po izbor posuda duhovna; na koje uvjeravanje kada gvardijan odgovori nekim podsmjehom dvojbe imajući i za to u pripravi uztuk, doda učitelj: da nevalja ni najnižega prezreti; jer duh božji da duva gdje ga je volja i poviest redova da svjedoči, kako

Digitized by Google

slava svetinje nije pridržana samo svećenikom nego i laikom. —

Još mu se činjaše, da sreće njegove dionikom ima biti i njegov pitomac Živko, ter odluči obradovati ga kakovim darom; a najprikladnijom za to obnadje srebrnu uru; jer, kako je mladost doba poslovanja, tako da ništa rječitije od ure nedoziva mladiću u pamet onu veliku istinu: fugit irreparabile tempus, t. j. da se izgubljeno vrieme ničim nadoknaditi nemože.

To obaviv, vrati se u svoj Vranovac, pošto se je sa svimi, a napose s Tiburcijem što srdačnije oprostio ter ovomu, već u kola sjedajuć, svoj posao još jednom što bolje priporučio.

XII.

Kakov je to posao bio i što je zatim sliedilo, pripovieda ovo pismo, koje je deset dana iza odlazka učiteljeva stiglo ovomu od brata Tiburcija, i glasilo je ovako:

„Milostivi gospodine! Kada meni u lievom uhu zvoni, uviek je bilo znakom ako ne sreće — jer i sreći treba mostiti, a toga svatko nemože, — dakle, ako ne sreće, a ono barem, da će mi se od više zala dogoditi ono, koje je manje. Nu ovaj put nije zvonilo meni, nego je u mojem uhu zvonilo Vam, — a imalo je i zašto da zvoni.

Da su tri zviezde s neba iznebuha preda me pale, nebih se tako zapanjio; i tri sunca da su mi mjesto onoga jednoga izišla, nebih se tako zapanjio i obradovao, kako sam se zapanjio i obradovao danas, došavši, kako smo bili ugovorili, pred lutriju i vidivši, da su nam izišla — hvala budi svetomu Trojstvu, koje nam je pomoglo — sva tri broja! — Vi tomu čisto nećete vjerovati, kano što ni ja nisam vjerovao svojima očima, već sam ih nekoliko puta zatvorio pak prožuljav i opet otvorio, da nije kakova čarobija ili paklena obsjena; ali sada već, nikoliko da smo hvala Bogu živi, nesmijemo

Digitized by Google

ob istini posumnjati ni ja ni Vi. I zato ništa drugo, već onaj krojač, o kojem ste mi kazivali, neka Vam sašije nekoliko vrećica od jaka domaćega platna, pak povezite onaj svoj sanduk (nije šala 12000 cvanciga!), i žurite se što prije ovamo.

Da znate, koliko sam si onako na samo glavu razbijao, razmišljajuć o čudnovatom savezu izmedju one Vaše kape i velike sreće, koja Vas je stigla. Da nebijaše one kape, nebi bilo onoga šešira; i da nebijaše mene ..... ali o sebi neću da govorim. To je bio samo slučaj, od kojega bih — da ja siromah išta mogu — više zasluge pripisivao svojim molitvam.

Novina kod nas neima drugih, nego da onaj o. V... bez lievé nosnice (on kaže, da mu ju je konj odgrizo) odilazi u drugi samostan (nota bene: njemu je s pol nosa moglo podnieti, a drugomu bez nožnoga p..ca nije moglo podnieti!).

Nu što ja tim koječim obterećujem krila radostnoj viesti, koja, kano golubica Noemova, ima da lahko prhne do Vas, noseć u kljunu mjesto grančice mira srebrnu vrpcu, na kojoj je zlatnimi slovi upisano: 1, 11, 22.

Ako mislite mene ovdje zateći, valjat će Vam se požuriti prije berbe, jer poslje odilazim u prošnju. Vaš najpokorniji sluga Fr. Tiburcijo.“ —

Nebi trebalo ni reći, da je to pismo Tiburcijevo staroga Damjana preko svake mjere razveselilo, i u prvih časovih ubogi čovjek samo što pameću pomjerio nije; nu razabrav se i svoj položaj naprama tomu dogodjaju hladne krvi prosudiv: ponese se svakoga i najvećega mudraca dostojno; obnašav naime, da u toj sreći neima nikakove njegove zasluge, već da se ona mora uzeti kano dar božji: onaj dobiveni novac doduše diže, ali ga se sebi na korist ni netače, nego ga uloži na kamate, od kojih je svojega Živka dalje školovao, odredivši, da

Digitized by Google

se poslje ima glavnica pretvoriti u zakladu, koje će se dohodkom školovati, dok je vieka i svieta, po jedan siromašni djak.

Odkako se je to dogodilo, Živko je već škole slavno izučio te već i u javnom životu rad svoj odpočeo čestitošću, koja riedko vara, kad već u mladiću pokazuje znamenita nekoč muža.

A ja sam vam u ovoj pripoviedci kušao predočiti iz života izvadjen i donekle izhodnim svjetlom novije dobe osvietljen tip onih starih učitelja, koji su danas valjada već veoma riedki i kojih se toli ugodno sjećamo: ljudî ne velikoga znanja, ali velikoga poštenja, od kojih jednomu i jesam postavio ovaj bezimeni spomenik, nadajuć se, da ćete i vi u okviru šale, na koju je on svojom poštenjačkom bezazlenošću i za života izazivao te joj i sam rad bio, razabrati osobu čovjeka svakomu simpatična i svakoga štovanja vriedna.

Digitized by Google

RATNI MEMENTO STARCA IVANA.

Ako me je ičim Bog blagoslovio, to me je obilno blagoslovio rodbinom svake ruke. Da ju prebrojim, nikada ni kušao nisam; a u glavu ni desetoga nepoznam. Moja pokojna baka, kadgod bi se upustila u razlaganje tih genealogičnih odnošaja, svaki put bi u tom labirintu imenâ i grâdâ nit izgubila, pa bi se zaplela i pomrsila tako, da se je napokon i sama i mi s njom smijati morali. Nu što je sokol medju pticami; što je zlato medju kovinami, a medju dani najljepši u godini, to je ujak Antun medju tom našom mnogobrojnom svojtom. Sve što ga od obitelji pozna, iskreno ga ljubi i ime mu sa štovanjem spominje. Ima mu preko šestdeset godina dobe, ali još vrata nije skučio pod jaram bračni, ili ako se kojoj ljepotici bolje svidja: još se nije okovao verigami od ruža: stari garçon — što će valjada i ostati. Visina od preko šest stopa, primjerna širina plećiju i ostala silna gradja kostî čini ga podobnim hrastu u gori, kojim se je gojna kosa i gusti junački brci poput mahovine osula. Nu iz te tjelesine, opominjuće na divove bajnih vremena, prosieva ljubeznim pogledom i blagimi crtami lica dječinska bi reći dobrohotnost, tiha bezstrastna duša.

Neću mu nabrajati svih vrlina; nu moram mu spomenuti plemenito gostoljubje, s kojega je prvim Amfi-

Digitized by Google

trionom svoga mjesta i okolice. Njegova „kašika čorbe“ i „kapljica vina“ visoko se cieni i rado uživa. Rekoh, da je neoženjen; ali zato ipak u svojoj maloj, nu prijaznoj i ukusno uredjenoj kući posve na obiteljsku živi i iz dimnjaka mu se dan na dan puši; oko ognjišta mu se vješta i blagoćudna gospodarica od jutra do mraka vrti, a stol mu poldnevom i večeri kiti vienac pladnjeva, kakov se ni u povećih obiteljih nevidja. Osim stalnih i svakdanjih prijatelja, koji s njim slasti toga stola diele, rado se i drugi, zvani i nezvani, k njemu uvraćaju, a on sve srdačno prima. I visoko plemstvo one okolice, dolazeći u grad, rado ga potražuje. Po tom biva te se na onom stolu uz domaće pietlove nalaze i českí gnjetelovi, a uz čuvenu kaplju neke blizke planine uz Dunav vrli rod tokajski, šampanjski i renski. I domaća cienjena sitna i krupna divjad prispieva iz gospodskih šuma, te je tako uz velikaške pohode gradjanska inače kuhinja domaćinova i više gourmandise zahtjevom zadovoljiti vrstna.

Ja sam već za djetinstva imao priliku upoznati se sa svojim ujakom. Potlašnji odnošaji života, kako već bijah mužem, često su me dovodili u doticaj s njim; dapače, jednom mi bje sudjena sreća nekoliko godina izasobce provesti živuć s njim u istom gradu. Za to vrieme bijaše mi kuća njegova u svako doba otvorena; pa i poslje, odkle god bi naišao, bila mi je ona obligatnim i najmilijim svratištem.

Što sam naum pripoviedati, pada u doba mojega stalnoga boravljenja u onom gradu.

Liepa je i tiha ljetna večer mjeseca srpnja god. 1859. Pod gojaznim orahom, što ga je u dvorištu prije trideset godina zasadila ruka domaćinova, za osmero je prostrto i svieće pod staklom jur užežene. Kad ja dodjoh, zatekoh si ujaka još u sobi sama kod novinâ, obične mu večernje zabave. Ostavi ih, te udarismo u štokakov raz-

Digitized by Google

govor, dok se prikupiše po malo i drugi gosti; a onda na prijavu, da je jelo na stolu, izidosmo i večerati sjedosmo.

Bijasmo sve mladji ljudi, osim jednoga starca, kojega vam moram opisati potanje. On je vršnjak i odavna prijatelj domaćinov. Jednaka ćud, srodne misli i čuvstva bijahu vezi toga prijateljstva, u mladosti sklopljena, vremenom utvrdjena te sried sgoda i nesgoda života od više nego li pol vieka ničim nenarušena. Duha bijahu, istina, različita; nu razlikost ta nebijaše nimalo na uštrb odnošaju srdaca. Obojica pripadahu staroj gardi mladoga patriotizma predožujačkih vremena. Idealnim, čistim, za onda običnijim shvaćanjem narodnih interesa i težnja nerazlikovahu se jedan od drugoga. Nu kobna g. 1848. bješe jih svojimi posljedicami potisnula na ponešto nejednaka gledišta. U moga ujaka bijaše još toliko elastičnosti duha te se mogaše prilagoditi onim silno preobraženim okolnostim i odoljeti njihovu pritisku. Budi oštrijim svjestnim pronicanjem uzroka i posljedica, budi tajnom nekom slutnjom duše naziraše on kroz crnu noć tadašnjosti i mogućnost inake budućnosti; neostavivši ga nada, i život imaše zanj još dosta podrage, te i dalje dogodjaje u svietu pratijaše mladenačkom ljubopitnošću. Prijatelju pako njegovu, starcu Ivanu, sve je to slabiji duh tako potlačilo i splesalo, da se nikako nemogaše snaći ni oporaviti; pa najposlje, obračunav sa svietom, kojega više nerazumievaše, samo još u prošlosti življaše. Razorivši mu godina 1848. forme života, kojim bješe obviknuo: sve što se od toga vremena sbivaše, činilo mu se čudnim, zagonetnim, nedokučivim, a nada sve nepriličnim; i za sve mu napokon nepreosta ništa nego aratos i utjeha, što s ono nešto malo imutka mogaše, zaklonjen od skrajne nužde, biti tihim gledaocem i niemim svjedokom toga — kako veljaše — kiameta.

Digitized by Google

Valovi onoga silnoga pokreta i prekreta izpljuskali su kod nas i više takovih osamljenika, koji poput stilitâ staroga kršćanstva ostadoše na svojih stupovih nepomični sried nemirna gibanja suvremenoga života.

Nemogući oljuštiti se od okamina starih nazora, negibki podati se novomu toku svieta, često tako poizostaju starci na razkršću velikih epoka, tužno gledajuć za nesmiljenim vremenom, koje neće da čeka. Čuvstvu boli s poharana svojega svieta primieša se neko čuvstvo nepravde, a odatle se radja neprijazan, a kadšto i mržnja prama svemu, što je novo i mlado.

Tako od prilike bijaše i našemu starcu Ivanu. I njemu to novo vrieme bijaše mrzkimi formami bez ikakova sadržaja. Njih pogledu da se otme, odbio se u samoću svojega vinograda i tuj — povedši se za svojim imenjakom — življaše posve pustinjački, pomalo radeć, Bogu se moleć, pušeć i stare uspomene preživajuć. Posavjetovav se u ostalom sa svojim želudcem, obnadje, da mu nebi prijale kobilice ni divlji med, pak odluči držati se i nadalje mesa, koje mu pudar Marko iz grada donosijaše, a on mu sam kuhač bijaše.

Jedina misao na Boga i prijateljstvo mogaše ga privoljeti, da se kadšto iz te svoje pustinje udalji, te bi otišao u crkvu Bogu se pomoliti i staroga si prijatelja, moga ujaka, prigledati.

Nu doskora morade izkusiti, da bi bilo lašnje svojoj sjeni uteći, nego li se uplivu onoga svesilnoga sistema izvinuti. Malo po malo te mu valjade priznati: I ti si, Ivane, riba u toj velikoj mreži.

Zakoni dolažahu za zakoni; već je sve njimi poplavljeno, sve je pod nje skučeno; do u najskrovitije zakutke i sama privatnoga života moć im je doprla; ništa se učiniti nemože, na što oni pomislili, čemu oni načina i mjere ustanovili nisu. Izmedju ostalih tuj je monopol duhana, tuj zakon o lovu zvjeradi, ptica i riba.

Digitized by Google

Starac Ivan bio je do onda ljubiteljem te zabave. Nu odkako se je i na tom polju s njemačkimi paragrafi nove ere sukobio, odtada je pruglo u kut povrgao, a pušku na klin objesio. Tim povodom čuh mu gorku tužbu: kako se od tih kletih krivuljica — tako je zvao paragrafe —, od tih pisanih negava pošten čovjek ni ganuti nemože, i uz to jedku primjetbu: odkako se vlade za zeceve i vrabce otčinski brinu, od to doba da i jest za ljude crnje i gorje nastalo.

Mržnja njegova na sve nove uredbe protezala se je dotle, da si monopolnom smotkom ustiju nikada oskvrnio nije, a sve parnice svieta prije bi izgubio, nego li jedne biljege u prste primio, a još manje jezikom oblaznuo.

A da se sve to bolje razumije i okorjelost njegova u starih navadah, pa i oko najsitnijih stvari, tim jasnija da bude, još ću jedno napomenuti: da pri piću bijaše zakletim neprijateljem svakomu utakanju od tudje ruke, a gdje bi to i dozvolio, za živoga Boga nebi izpio čaše, ako li je vino prije vode u nju naljeveno.

Stvorimo si dakle sliku. Lahko ćemo moći. Čovjek inače veseljak i lahke ćudi nemogaše postati misantropom; čovjek blage duše nemogaše se provrći zlobnikom; a ipak, nalazeći se u ozbiljnu protuslovju sa svojim vremenom, hotijaše silom da bude i jedno i drugo, — i upravo to činjaše ga kadkada smiešnim. Lice bi namrgodio; ali oči i usne mu obigravaše munjica humora, pa bi mu — nedirajuć u politička pitanja vremena — trebalo samo nagoditi, i udilj bi izvrnuo čovjeka predožujačkoga — staroga dobričinu i šaljivčinu.

Toliko će biti dosta o njem.

Pri večeri zapodje se razgovor o dogodjajih u Italiji. Onih dana bješe se upravo bitkom kod Solferina dovršio rat, što ga platismo gubitkom Lombardije.

Digitized by Google

Razgovor bijaše živahan; nu makar da se uzanj prisnivahu kojekakove kombinacije o promjeni državnoga sustava, o dospietku njemačkoga gospodstva, o selitbi stranoga činovničtva itd., starac Ivan nebijaše ipak učestnikom tomu razgovoru, već mučaše, usnama pucketaše i nevjerovno se podsmiehavaše.

U to zapita netko, da li su novine doniele potanjih viesti o bitci solferinskoj; a moj ujak, imavši za to već pripravan najnoviji broj svoga dnevnika, iz žepa ga izvadi i svomu mladomu susjedu pruži da čita.

Svi pozorno slušasmo zanimive pojedinosti onoga strahovitoga okršaja; a kad onaj dočita, drugi mlad čovjek, s lieva susjed starcu Ivanu, uzdahnu, pa će reći:

— Boju vješt nisam, da se s kim ogledam; ali da mi je gdjegod, dobro sklonjenu, motriti takovu bitku, poklonio bih dvie godine svoga života. To mora da je užasno — veličanstveno!

Starac Ivan na te rieči mahom lulu iz ustiju izvadi, mladića sumnjivo pogleda te, kad ga ozbiljna vidje, reče mu:

— Da vi znate što govorite, i tri puta biste voljeli umrieti, nego jedanput gledati.

— A odakle vi to znate? zapita ga mladić; van ako ste bili vojnikom, čega ja dakako neznam.

— Ali ja znam, preuze starac, oštro motreć pitaoca; — dà, ja znam, ako i nisam bio vojnikom.

To rekav, nastavi pušiti, kano da je tim stvar svršena.

Meni ujak namigne. Učini mi se, da ga razumiem, pa primietim starcu: da nam je svim žao, jer rieči susjedove kano da su izazvale u njem neke neugodne uspomene života.

On me pogleda, malo se osmiehne, pa mi rekne:

— Vi ste, lakomice jedna, opet rad, da vam pripoviedam.

A znajuć ja i svi mi, kako starac sbilja umije liepo pripoviedati, te nadajuć se unapried nečemu jamačno

Digitized by Google

smiešnu, navalimo nanj molbami; a on, otresajuć se zadugo, napokon privoli i, puneć si iznova lulu, reče:

— Hajde, neka vam bude, i to najviše zato, da ovaj vidi, što je poželio.

Izmahnuv rukom, da još odtjera komarca, koji mu se upravo bješe na nos spustio, započme ovako:

Bilo je zimi godine 1848. Furije onoga strahovitoga rata već se bjehu na sve strane razdriešile i krvavimi krili prekrile susjednu Ugarsku i jedan dio naše zemlje. Izmedju Osieka i Vukovara, što ja vidjeh, vrvljaše sve vojskom; a bijaše je, kako kazivahu, i dalje pun onaj kut izmedju Dunava i Save.

Dne 17. prosinca moradnem po nekom silnom poslu u Djakovo. Tvrdjava osječka bila je već u rukuh magjarskih; naša vojska sve se bliže s jugo-zapada primicala i svaki dan se očekivahu ozbiljni dogodjaji. Na očigled tolike pogibelji, moram izpovjediti, da mi to putovanje nebijaše ni malo po ćudi; ali nebijaše druge. U jutro toga dana naručena kola dodju; ja bundu na se a pušku uza se, pa u ime božje.

Jedva što prodjoh osječke majureve i krčmu gradsku, kad al mi zec pretrči preko puta. „Neće biti dobra“, pomislim u sebi; ali sad smo već tuj; još se jednom prekrstim, pa hajde dalje.

Čepinu na domaku vidjeh već iz daleka vrevu vojske. Sada mi padne na um, da nebi bilo s gorega imati uza se kakovu legitimaciju; nu poznavajuć mnoge od častnika te vojske, koji često i rado dolažahu u naša družtva u Osiek, pouzdam se u to i srdčano idjah u susret tomu prvomu sukobu

Kako mišljah, tako se i sbude. Nakon male graje, što se učinila oko mene — kako već biva u ratno doba — dogodi se brzo jedan od onih znanaca, te me oslobodi te male neprilike.

Digitized by Google

Mnogo gorje prodjoh na Vuki. I tuj me straže saletiše, pa kad neimadoh čim da se izkažem, navališe da me vode pred zapovjednika u vlastelinsku krčmu, gdje, kako mi se čini, bijaše glavni stan. Sila Boga nemoli; sidjoh s kola i dadoh se voditi, a kočijaš s koli za mnom. Oko stola sjedjahu njih nekoliko, a u čelu ljudina, obrastao kano vukodlak i što no se veli krvav do ušiju. Izvaliv na me oči, prodre se gromovitim glasom: da tko sam, odakle i kamo idem? Ja mu sve liepo kazah; al kad ničim dokazati nemogoh: „U buharu s njim!“ izdrekne se, — i ništa mi nebi bilo pomoglo, da taj čas nestupi u sobu krčmar, te vidiv što se sbiva, najprije udari ludov u smieh, a onda se uze kleti Bogom i dušom, da me pozna, da sam naš i pošten čovjek. To jamačno i bez njega bijah; ali mu ipak hvala, jer me on oslobodi, te poslje liepih opomena radi moje — kako veljahu — lahkoumnosti, pustiše me dalje.

Premda već bijaše minulo podne, jelo mi nebijaše ni na kraj pameti, tim manje, što mi se već pričeo buniti i kočijaš, kojemu se samo težkom mukom, mitom i svakojakimi obećanji namolih, da me neostavi na pol puta.

Sve želje bijahu mi jedna želja: da mi se je samo dokopati Djakova. A i čega da se više bojim? Vojske onamo, što bi ja znao, nebijaše nigdje više. Mnijah se dakle posve sigurnim te, izkidan strahom, što sam ga podnio, u san se zavedem i, izvadiv lulu iz ustiju, tvrdo zadriemam. Kad ali iza sna topot i štropot neki očujem. Otvorim oči i imam što da vidim. Cestom se prama meni vojska valja, i to, sudeć po odielu, nepoznata vojska. Bijahu banovci, idući iz Broda pod Osiek. Što ću sada, mili Bogo, — eto ih! Podam se svojoj sudbini i podjem odvažno u susret toj novoj neprilici. Na daljinu od deset koračaja zagrmi iz prvoga reda: Stani! — i poče nov izpit. Malo po malo svi me obkoliše te, pitajuć jedan ovo, drugi ono, sasvim me

Digitized by Google

pobuniše; što kad se opazi, poviknu netko: Špiun! — Na tu rieč razjariše se vojnici pa stadoše kidati s mene bundu; a razpalih se i ja — tà jagnje da sam, nemogoh inače — pa izmahnuv rukama: „Zar neima“ viknuh — „zar neima ovdje nikoga, da mirna i poštena čovjeka brani od takove sumnje i nepravedne navale? Ako i nije prilika, da jedan udara na tolike: Bog i duša, biti će svašta. — Ruke k sebi!“ Vojska se grohotom nasmije, a ja čekah, što će biti sada. Pravo se kaže: gdje je nesreće, tu je i sreće. Nadje se neki častnik, pametniji od ostalih, pa, protiskav se do mene, reče: „Umirite se junaci! Odmah ćemo ga izkušati. Nelaže li, poznat će ga jamačno čovjek iz Osieka, što se vozi za nami.“ Čuvši to, nepropustih, istina, uložiti što svečaniji prosvjed proti takovu dokazivanju; ali se opet nadah, da će me onaj putnik po svoj prilici poznati. Kola dodjoše, vojnici se razstupiše i ja ugledah svoga pobru B—ća. Tvrdjega svjedočanstva radi skočim s kola, te mu padnem oko vrata, kano izbavitelju svomu. Vidivši me on onakova, hotijaše, ugursus, da pukne od smieha; nu ipak ni časa nekrzmaše ozbiljno i svečano posvjedočiti za mene. Tako se i taj neugodni čvor razmrsi; častnici me za oproštenje umole, a onda se razstanemo, pošto s prijateljem B—ćem bjeh ugovorio, da ćemo se sutradan u povratku u Čepinu naći.

Već se mrak hvatao, kad sam u Djakovo prispio.

Ljudi božji! Ja vam velim, da je veoma dobro te se nezna, kada će biti sudnji dan. Kako izvjestna pogibelj čini čovjeka lahkoumnim: to bi bio pravi škandal! Odkako je ono mjeseca studenoga te godine na sliepu viku i lupu zvonova po svoj okolici od Broda do Osieka strava svietom obvladala i neprijatelj, da ognjem i mačem sve pohara, svaki dan se izgledao: da vam je bilo vidjeti toga harča i života! Na sve strane veseli sastanci;

Digitized by Google

što je bolje, to se kolje; što je starije, to se pije; zveka stoji čašâ, a uz nje se ori naša liepa pjesma:

„Danas jesmo, sutra nismo,
Do godine Bog zna gdje smo.“

Takovo nadjoh i Djakovo. Jedva se obaznalo da sam došao, trgahu se za mene, da im budem gost. Odoh medju najbolje znance i tuj do neko doba večerasmo, pismo, pjevasmo, a napokon — bez čega tamo nije — i kartasmo se.

Sutra dan, svršiv svoj posao, vratim se već prije ručka kući i hotijah još taj dan prispjeti u Osiek. Prošav bez neprilike straže na Vuki, još za vidna stignem u Čepin, gdje, po dogovoru, nadjem prijatelja B—ća sa nekim poznatim častnikom, velikim veseljakom i šaljivčinom, u krčmi. Budući gladan, zaištem jesti; a po tom, na poziv častnikov, odemo sva trojica malo u logor.

I tuj svi simptomi sudnjega dana! Uz vatre se čevapi peku, a gladne želudčine izokola na nje zievaju; čuture idu od ruke do ruke; gajde sviraju, a na više mjesta kola igraju; ovamo mlada grla sitno podcikuju, a onamo se iz rutavih vratinah krupno vije poznati oj!

Obraz se od obraza, a srce od srca upali. Duh one družine i u mene udje te, kako bijah izkartao liepu hrpicu novaca, odlučim ih tuj potrošiti i, dozvolom častnikâ, dam vojnikom nositi vina, dok tecijaše novca. Razigravši se do živa, i sam se u kolo uhvatim; al napokon se ipak sjetim, da mi tu večer valja još kući.

Putem do krčme stanu me moj prijatelj i onaj častnik odgovarati, da se daljega puta kanim, već da počekam, kako će se stvari razviti. Onaj dan da su u okolici vidjani uhode magjarski i oko grada da se u obće opaža neko življe kretanje i žurba, po čem bi se svaki čas štogod dogoditi moglo.

To se meni učini još jačim razlogom, da se kući žurim. Nu častnik mi opasnost te moje nakane razloži

Digitized by Google

tako očevidno i živo, da se uzeh predomišljati; a kada mi još reče, da bi tom prilikom mogao bez ikakove pogibelji vidjeti, čega još nikada vidio nisam — kako se bitka bije: to me premami i konačno skloni da ostanem.

Kočijaša dakle odpravim, a na to, prikupiv se još veće družtvo, liepo zajedno večerasmo, veseli bismo i jedva u neko doba noći spavat se razidosmo.

Tek se malo poodanilo, al na mojih vratih netko silno zalupa. „Tko je?“ poviknem i, razpoznav glas B—ćev, ustanem te mu otvorim. On usrne kano bez duše i počme mi pripoviedati, kako su se tu noć bubnjevi od Osieka čuli i kako ljudi kazuju, da su vidjeli magjarske topove i vojsku.

Odjenuv se brže bolje, uputimo se obojica u gostionsku sobu, gdje na te glasove i krčmara već nadjosmo na nogu.

To je tako valjda u naravi ljudskoj: — u jedan glas obojica rakije naručismo pa sjedosmo svaki u svoj kut, ništa negovoreć i čekajuć — kako će se stvari razviti.

Tek mi tako sjeli, a u sobu udje stara ciganka, bosa i polunaga, suha kano plotina, a crna kano djavao, od zime zubi cvokoćuć i po svem tielu kano prut drhćuć. Kako udje, tako mahom, nikoga negledajuć već upravo k peći podštapački tetubajuć, uze ljuto kleti: „Bog ga ubio i mati božja i sveti Ivan i sve striele božje, tko je ovaj rat započeo! Na njem se da Bog da ovršio; njim mu se pleme zatrlo; a ako što ostalo, to kuga podavila i glad pomorio!“ Pa onda, okrenuv peći ledja, a one strašne jastrebje oči u mene uprv, nastavi: „Kano divju zvjerad gone nas; nigdje se ni za čas ostaniti, nigdje dušom dahnuti nemožemo! Uhu! kako ti je promrzla baka, gospodaru! Ti piješ rakije? Pravo imaš; — daj da i baka malo srkne, gospodaru. Evo mi duša na jeziku; jedva ju zubi drže da neizpane; gledaj!“ — i izplazi jezičinu mljedku i kano snieg bielu.

Digitized by Google

— Mahni me se ciganko, reknem joj ja. Što si navalila kleti? I dosada se je ratovalo, a cigana se nije pitalo. Ratovi moraju biti; a vi hvalite Bogu, da ste živi.

— Liepo sboriš, gospodaru! reče ona; baš liepo. Svaka ti je zlata vriedna. Dakako . . ., dakako — to ti i razumiješ . . . Lahko je, da bogme, u sniegu spavati, vjetrom se pokrivati, gladom se hraniti i svojom se parom grijati, dok mješine mogu; al je težko pri toploj peći sjedjeti, rakiju izpijati, noge premetati i po punu trbuhu gladiti se. Hi, hi, hi, — . . . Cigani! — cigani! veliš; a u nas se kaže: Cigani su gospoda, a gospoda su cigani. Hi, hi, hi!

— Idi do vraga, babo, izderem se na nju.

— Nesrdi se, gospodaru, uze dalje govoriti; baka tako koješta bunca. Već hajde, da se pomirimo; pruži ruku, da ti vračam!

— Netrebam ja tvoga vračanja, otresem se opet na nju i nehotice stisnem obje ruke.

— Dakle nećeš, gospodaru, reče ona. Badava stiskaš ruke, kad ti ja na čelu pisano čitam. Stara kuma (smrt) jako tuda obilazi; da i tebe danas ogrliti neće! . . Hi, hi, hi! — pa, uzmičuć natražke i paklenski se smijuć, izide i nestade je.

Ja sav protrnuh sa strašne misli, da to možda smrt glavom nebijaše. Pogledam druga; i on se podniemio, pa samo reče: Da nakaze od babe!

Jedva što je ona otišla, eto ti kano salauke u sobu vojnika, ogromna tiela, mrka lica, vučjega pogleda; pa razgladiv silne brčine i udariv šakom po stolu, kano grom viknu: „Krčmaru! Brže rakije ovamo i štogod da založim!“ Krčmar dotrča kano bez duše: „Rakije“ veli „biti će odmah; a za meso valja da pričekate, dok se speče.“ „Grom i pakao! nemogu čekati. Donesi mi priesno, da ga se takova najedem, ko što ću ga se da-

Digitized by Google

nas nasjeći, ako Bog da! Nu valja sitno sasjecati, dobro posoliti, a još bolje opapriti.“

Krčmar učini, kako bješe zapovjedio, a on se naklopi jesti priesno meso.

Meni se gotovo smuči te pomisliv, da će mi biti za dušu, ako takova goropadnika i krvožednika sjetim Boga i božjega suda, reknem mu posve uljudno: „Vi gospodine, valjada niste naumili, ako do šta dodje, ubijati bez potrebe. Jer ako ratovi i moraju biti, peta zapovjed božja veli: Neubij! — a razumieva se: bez potrebe.“

— Idite vi, skoči on sa svojim katekizmom do vraga! te dalje oblo gutajuć onu mesurinu, kidimice nastavi: Kada vi — pogledav na moj trbuh — s tim svojim buragom ne osam već dva zimska dana pod vedrim nebom bez svoje drage tople jušice i mehke perinjice proživite, onda možete tako govoriti. — Prokleti filistarski brbljavci!

— Molim liepo — htjedoh ja; nu on, i nemareć za to, skoči pa plaćajuć još se jednom na me osvrnu te reče: U ostalom — ja neznam. što vas tuj drži. Ako ikada, to danas valja poslovica: Neniči, gdje te nesiju. A sada s bogom! — Zalupi vrata i ode.

— Gledaj ti toga grubijana, rekoh svomu prijatelju. Najprije ciganka, a sada on. Što imaju s mojim trbuhom? Zar sam ja kriv, što me Bog nije stvorio ciganinom ili vojnikom? — U ostalom — kano što reče onaj ljudožder — dobro bi bilo izviriti, što vani biva.

Ja to izustih, a nekoliko pušaka muklo puče. Obadva djipismo, jedan drugoga pogledasmo te k prozoru. Nevidjaše se ništa, a čujahu se samo iz daleka bubnjevi i vika ljudi. Moj drug, kano krpa blied, reče mi, da on tuj neostaje, već da će se ogledati za sigurnije mjesto, pa i mene zvaše sobom. Nu ja mišljah, da još neima tolike pogibeli ni razloga uzmicanju. Pače mi se učini,

Digitized by Google

da će, ako se stvar održi u priličnoj daljini, odanle biti najljepše gledati.

On ode; a ja zapalim lulu i stanem uz prozor.

Puške još sveudilj pucahu, a na jednoč se umieša med nje i rika topova. Sad već opazim i dim. Po njem sudeć, nemogaše ipak biti tako daleko; a sa sve to jasnije vike, praska i tutnjave, počmem se — kako će se vidjeti, ne bez razloga — pobojavati, da se cio belaj primiče. Već mogoh razabrati i ljude i bliesak oružja. U to opet top puče, a djerma se nad zdencem u dvorištu sva raztreskana svali. Kosa mi na glavi poraste. To mi bje dosta jasnom opomenom, da valja spašavati glavu. U dva skoka stvorim se iz sobe u dvorištu, vičuć si imenom druga, dok mi se neodazva iz podruma. Tuj ga nadjoh — već pijana kano čep. — Eto kako bi bilo na sudnjem danu, da mu se rok zna! Tek ga ja počeo koriti, al top opet puče i nad nami se nešto strašno štropota. Uztrčim da vidim što je, al razvaline od dimnjaka po dvorištu leže. Tuj me — moram reći — razbor ostavi, i što dalje činjah, činjah po načelu: „pri svojoj glavi i otca po glavi.“ I nevrativ se više u podrum — a što bih s pijanim drugom? — stanem se razgledati, kuda da bježim. Ravnicom prema sjevero-zapadu učini mi se najsigurnije, Zazvav pomoć božju zabodem, što kažu, papak u ledinu — pa bjež!

Ja već onda bijah ponešto slab na nogu; ali strah je krilat; strah je veliki umjetnik i vrač. Brzinom i okretnošću voltigeura preskočim dva plota u vrtu, te izpadoh na polje.

Kako se u takovih okolnostih razbor posve izgubi i kako jedini — što se veli — živinski nagon čovjekom vlada, o tom istom poslje imadoh vremena razmišljati. Onaj čas da budem ikakvu misao zamisliti mogao, jamačno bih se bio vratio. Jer kad bježeć poljem preda se i okó se oko bacih: što mislite — što vidjeh? Kano

Digitized by Google

da se je tuj gdje razbila korablja Noemova: ljudi, mužko i žensko, konji, krave, ovce, svinje, psi, zecevi i mačke, — sve to glavom bez obzira preda mnom, uzpored sa mnom i za mnom bježaše. To po zemlji; a nad nami u zraku guske, vrane, gavrani i druge velike i male ptice, što ih je Bog dao. Tomu metežu dodajte pomaganju ljudi, blejanje, graktanje, lavež i vaskolik onaj neskladni koncert svakojakih glasova, pa ćete lahko dokučiti, kako mi je bilo. Kroz paklenu tu graju čujaše se kadkada, najprije jače, pa onda sve slabije, gdje za nami viču: Natrag, kukavice! Kamo bježite! — natrag! — Ludjaci! Strah je i sliep i gluh za sve, osim najbliže pogibelji. Kad taneta iznad glave zvižde, to je sve, što razumno biće tankim sluhom užasa ponima, na što smrtogrozno izpod oka pogleda; a sretnija od čovjeka životinja ni toga nerazabire. — O bože! dà čudna sklada u neskladu: pas zeca, mačka psa nepozna; jedno uz drugo poljem odmiče; jedno se za drugo zaklanja; jedno od drugoga pomoći izgleda.

U strahu nevalja poslovica: tko se u kolo hvata, u noge se uzda. Da sam ja svoje prije pitao, jamačno se na taj put nebih ni kretao bio. Lahko je mački i psu, a još lašnje zecu i svoj onoj niemoj družini: i narav im je dala i strah podbrusio, a život neizkvario. I u čovjeka je hitra mladost i snaga, osobito kad i nju najbolja žurilica — plahost bičem po ledjih bije; ali godine i kleti ulozi kano težko olovo o noge se objesili, pa je sustati, ma da sama smrt za vrat sjedne i uzde poprimi.

Ode moje družtvo! — Neka ide bez traga! Koliko sam puta bježeć posrnuo i na nos pao; pa koliko me je tuj kravâ pogibeljno preskočilo; koliko pasa onako uz put za haljine prodrmalo; koliko svinja tamo i amo papkom prištinulo i prignječilo! — Kaže se, da je u nuždi svatko mio drug. Nije istina! U onako opasno

Digitized by Google

glupu družtvu bježi se od pogibelji — sa velikom pogibelji.

Nadjoh se sam, osim nekoliko baba, što već prije od umora bjehu po polju popadale. S te samoće još me veća groza uhvati. Bojna vika sad mi se iza ledja razgovjetnije čujaše, puške i topovi jasnije, premda već mnogo redje pucahu.

Eto u polju stabla! Kako bi bilo, da se nanj popnem i poljem natrag pogledam? — Luda glavo, strahom svjetovana! Ja to pomislih, a nešto kraj mene pade. Pogledam tamo i pred očima mi se smrači, kano što će se smračiti onomu, pred koga na sudnjem danu pane prva zviezda sa neba. Bijaše granata! Poznadoh ju po onom paklenom ždrielu, kojim se dimljaše goreći fitilj. Eto ti liepe jabuke, moj Ivane! Sada si propao! — U toj biedi, u tom pravom času samrtnom smognem od nekuda u dobri čas sretnu misao te se brže bolje sklonim na protivnu stranu, onomu stablu za gojazno, našuplje deblo. Čini mi se, da bi me čibukom provukao, koliko se bjeh stisnuo, sjedeć i čekajuć. Ima li koga te da može čuti kako trava raste: neznam; tim se ljudi rugaju; ali ja, Bog i duša, dobro daleko čuh kako onaj fitilj gori i dogara, dok vražji naboj vatru uhvati te se tutnjavom groma razprska na sve strane.

Uzdahnem — i vidim da sam živ; po svem se tielu opipam, — učini mi se da sam neozledjen.

„Quam paene regna furva Proserpinae . . .“ ili, da bolje reknem:

„Quam paene furvae regna Proserpinae
Et judicantem vidimus Aeacum!“

Pomisliv na te rieči Horacijeve, protrnem strahom čisto kršćanskim. Na pragu vječnosti, ili, da bolje reknem, na pragu strašnoga suda, učini mi se, da poganske glose i drzovita familiarnost njihova sa stvarmi onoga svieta nedolikuje čovjeku kršćaninu, te za buduće mo-

Digitized by Google

guće slučajeve izmolim skrušeno „confiteor“ i „pokajanje“ i, dogodi li se što: da nebudem hrana vranam i gavranom, posegnem u čpag, izvadim osamdeset forinti papirnog novca, što imadoh uza se i, složiv liepo, napišem na smotak u tako zvanom lapidarnom stilu — koji bi se mogao nazvati i stilom stiske — olovkom ove rieči: „Onomu tko me sahrani.“

Nepripisujem svojoj molitvi, — premda mnogo držim do krepke molitve; ali toliko je, Bog i duša, sigurno: od onoga časa furije. boja kano da se stišaše; još samo pojedince puške pucahu, topovi bjehu posve umukli; bitka, negdje u šumi započeta, kano da se je u selu dovršila.

Dignem se te, ako i ne više upravo bježeć, a ono ipak pospješnim korakom prevalim još ono polja i dočepam se šume. Hvala Bogu! tuj mi stoprv pravo odlahne. Prvo što očima spazih, bijahu nemilo odrpane i izkaljane haljine na meni; a prvo što u sebi osjetih, bijaše strahovita žedja. Popoišav još malo, pomnjivo se razgledajuć smotrim, gdje se je oko slaba vrutka prikupilo malo čiste vode. Ogledav se na sve strane, legnem potrbuške i tek počmem pohlepno srkati, kad sa strane netko tankim glasom viknu: „Na zdravlje gospodaru!“ — Da je i nevidjeh, ko što, skočiv i obazriev se, vidjeh: po glasu bih bio poznao onu mrzku ciganku.

„Kako to, gospodaru?“ nastavi, iduć prama meni. „Čemu tako kaljav i otrcan? Zovni slugu pa se preodjeni. Sjedi; zapoviedajte sjesti; valja da i tebe ciganka podvori u svom domu. Što piješ, odakle vuci i lisice piju? Napij se one rakije, što je meni nehtjede dati, gospodaru. Hajde, smiluj se pa uzput povezi sirotu baku. Ili zar si možda i ti pješke? Hi, hi, hi! — Ratovi dakako moraju biti; ali se čudim, gdje tebe prije neupitaše, gdje nepočekaše dok ti rakiju popiješ, lulu popušiš i mirom se ukloniš. Gle ti njih! Smetati gospodu, da

Digitized by Google

se moraju preko volje kretati i tako težko i daleko pješke bježati! Ta to je za cigane! Gospoda bi si mogla trbuh zamahati; mogla bi se prehladiti i hunjavicu dobiti. Pa još pucati za njimi! da koga sbilja pogode. E! e! ala su to nemilostivi ljudi sa tako milostivom gospodom. Hi, hi, hi!"

„Muči, paklena utvaro! Striela ti je i otrov svaka rieč, što govoriš. Evo ti, pa muči — zaniemila da bog da."

„Hvala, gospodaru. Sretan put! Nešto ti je ipak pogodila baka. Nadam se, da je nećeš skoro zaboraviti."

To rekavši, ode u šumu; a ja, usjekav si štap, lagljega hoda radi, nastavim svoj put i u neke nekavice prispijem u Bizovac. Čim u krčmu koračim, zaištem postelju te se onako odjeven prevalim i kano zaklan zaspim.

Glad je kažu najbolji kuhač, a umor najbolja perinja i uzglavje. Koliko sam na jedan dušak odspavao, neznam; ali bijaše već kasno noći, kad me probudi goropadna neka lupa na vratih. „Otvaraj!" viču, a sabljami po podsjeku udaraju. „Eto ti novoga belaja" pomislim u sebi. „Miš, iznesav od krvnika preko polja živu glavu, tko bi rekao da će u svojoj rupi postradati."

Kako udjoše, divljom vikom odmah jesti i piti zaiskaše. Ja naroguših uši, da im čujem dalji razgovor Kazivahu o jučeranjoj bitci kod Čepina i razabrah, da su carski ljudi, ili — kako onda veljasmo — naši, idući da pogledaju bojište.

Tim s nova ohrabren, dignem se i medju nje izidjem. Rekav im tko sam i kako sam tamo dospio, neću da vam govorim o neprilici, u kojoj bijah, kad me uzeše razpitkivati o raznih okolnostih toga dogodjaja, koji za me neimaše nego jednu okolnost: da sam bježeć iznio sretno živu na ramenih glavu.

Moram reći, da većina tih ljudi, medju kojimi bijaše i jedan cesarski general, uvidjahu podpuno kritičnost mo-

Digitized by Google

jega položaja i praktičnu shodnost svega mojega postupka, osim jednoga prokšenoga derišteta, koji čini mi se da me htjede bockati kojekakvimi neumjestnimi i vrlo nespretnimi primjetbami.

General, prijazno se smiešeć, ponudi mi, da s njim podjem natrag u Čepin. Imajući tamo još svoju pušku i bundu, da uza sve stradanje još i tim kvaran nebudem, prihvatim ponudu, osobito kada me svestrano uvjeriše, da je po dobivenih viestih sve minulo i da se ničega više bojati nije.

Prispiev na bojište — groznu sliku groznoga dana — nadjem u krčmi svoje stvari i druga si — još uviek pijana. — Sretna čovjeka!

Naručim kola i ni časa nečasiv vratim se s njim kući.

Znate li sada, mladi čovječe, što ste poželili?

Netreba mi reći, kako smo si za toga pripoviedanja starčeva, uzprežuć smieh, usne poizgrizali; a gdje bi smieh i buknuo, kako smo ga zabašurivali, da se nelišimo do kraja pripoviedke i zabave.

— Pol dvanaest, reče, pogledavši na uru, moj ujak. Natočiv još jednu čašu, izpismo ju u zdravlje junaku od 19. prosinca 1848. i razidosmo se.

Digitized by Google

RAZORENI IDEAL.

Odoh jednom ljeti posjetit si prijatelja. Bio on mali vlastelin u predjelu, koji je sa svoje ljepote na glasu; niti bogat niti siromašan, već prama onoj „zlatnoj sredini“, koju već drevni rimski pjesnik smatraše uvjetom mirnu i zadovoljnu životu. Ne velik, ali čist, skladan i ukusno obnovljen dvorac, oko njega cvietnjak, malo dalje ovelik kuhinjski vrt, šumica, oranice i livade — što sve kano liepu sliku okom zahvatiti možeš —: to mu je imanje.

Ja i moj Marcelo — to je prijatelju ime — vršnjaci smo. Mladovanje nam pada u dobu narodnjega prosnutka od godine 1835. ovamo. Smjele ideale, kojimi su nas zadojili francuzki slobodoumnjaci osamnaestoga vieka, on je nekako kroz život pronio, dočim im je gruba drljača izkustva kod većine nas drugih ako ne klicu poharala, a ono — ako je slobodno reći — bujad pročistila.

Taj pravac duha zanosio ga sad za ovom sad za onom osnovom „najboljega svieta“, te se zadubio i u sfingu socijalnoga pitanja. Nemila protuslovja izmedju teorije i života dušu mu ojadila. Često požalih smjela letioca, gledajuć ga obnemoglih krila, i mišljah, neće li se i njemu naći lieka.

Budući tako kod njega, jednoga jutra izidjem, da se po običaju prošećem.

Digitized by Google

U povratku nanese me put pokraj občinskoga groblja. Preko nizke ograde spazim staroga grobara, gdje nekomu upravo raku kopa. Ustavim se. Do nogu starcu bukarica vina, a u ustiju lula. Dva tri puta lopatom zemlje izbaci, pa onda postane, odahne, napije se, vatru u luli prstom stakne, nekoliko dimova odpucka, pa onda opet kopa, sve nešto mrmljajuć.

— Pomoz Bog, starče, javim mu se. Komu se to kuća gradi?

— Bog pomogao, odvrati on, dignuv glavu i nadnesav nad oči lievu ruku, dok me spazi i pozna. — Kuća se, gospodine, gradi nekomu, tko je nikada za života imao nije, — bezkućniku ili stokući — kako hoćete —, sve okolice veseljaku, gajdašu Pavlu Ćoraku. Bog da ga prosti! Neima tomu osam dana, što je na piru družtvo veselio i tuj zaglavio. Od česa je živio, od toga i poginuo. Ljuto se napio i, iduć kući, u jarugu se spretao, prozebao i — gotov. Medjer ću ga liepo nastaniti; ni klesar mu ga u kamenu ljepše izklesao nebi.

I nastavi kopati.

— Pa odkada se starče baviš tim poslom? Zapitam ga dalje.

— Odkada se bavim? — Biti će do trideset godina. I ja bijah nekoč veseljak — znate kako je dok je čovjek mlad —; ali družeć se s ovom niemom družinom, Bog i duša već sam odviknuo našaliti se i nasmijati se; a zapjevati, — bože sačuvaj! osim što za popom popievam onu svakdanju „In paradisum“ — i drhćućim promuklim glasom zapjeva tu mrtvačku poputnicu, ali odmah i prestane pa se nasmije. Bijaše se starac već malko nakitio.

— Ovo su dakle, povezem rukom preko komada groblja, valjada sve tvoji?

— Osim ova dva reda i pol, svi su moji. Dotle se prekopalo. Mnogo sam ih naselio; a tko će mene, Bog

Digitized by Google

zna. Ako nepogodi Matiša, moj naučnik, leći će me gorje od svih. Ali tako je na ovom svietu!

I nastavi kopati.

S četvrtim ili petim zagrabljajem izbaci lubanju, koja, lupiv o kamen, čudno nekako zvekne, a ja protrnem.

— Oho! Oprostite Vaša milosti, našali se gorko grobar i, zahitiv lopatom lubanju te držeć ju prama meni, reče: Ova glava pol pakla vriedi! Iz ovih šupljina strielale su one vučje, krvave oči; iz ovoga ždriela nije se čula nego psovka i kletva i kruta zapovied: „Udri pseto! Daj hrdjo! Tegli robe! Crkni marho!“ Kano da neman sada gledam. Eno mu pustih dvorova. Pleme mu se zatrlo, pa mu i grob opustio, — po ovom ga stećku poznajem. Ovaj je staroga Ćoraka, otca gajdaševa, likom opasao i u prosjake opremio, pa sada se tko je imao dvorove bezkućniku, gospodar robu, oholi silnik crvu ukloniti mora. — Samo napolje! reče, izbacujuć kosti; samo napolje! Gajdašu valja načiniti mjesto. Tako je pravo. Smrt sve izjednačuje.

Ponudim ga boljim duhanom iz svoje kese i odem duboko zamišljen i skrušen.

Došav kući i prolazeć kraj kuhinje, zamietim neku neobičnu žurbu. Upravo dvie patke bijahu izgubile glavu. Upitam staru kuharicu: Što je? a ona mi ponešto zlovoljno odvrati: Dobit ćemo opet goste.

Okrenuv se prama stubam, udare mi u oči velike, liepo načinjene i upravo očišćene lovačke čizme, što stojahu u triemu, i pomislih: Dà krasnih i sgodnih čizama!

Prije nego ću po dnevnom redu poći k svomu poslu, uvratim se u Marćelovu sobu, da ga pozdravim, jer ga to jutro još nebijah vidio. Nadjoh ga pri stolu, razabiruć novine, koje upravo bijahu stigle.

— A, ti si podranio? reče, pruživ mi ruku. Ja sam ti medjutim priredio tvoje novine. Slabo ćeš se danas

Digitized by Google

omrsiti. Ništa osobita. Sviet je i sbilja postao dosadan do zla Boga.

Zahvalim mu, uzmem novine i htjednem da odem. To moje ponašanje učini mu se neobično. Uzme me za ruke, pogleda mi u lice: Oho! reče, što se je tebi čelo naoblačilo? Što ti se je dogodilo?

— Ništa, rekoh; malo mi se sviet namrštio; to tako naspije.

— Zar i tebi, dragane moj? našali se. Sjedi malo pa zapali; možda te odbjegne to neveselje.

Dohvatim smotku i zapaljujuć ju spazim na stolu opet novu knjigu na pola razrezanu. Nadkučim se. Bijaše francezka knjiga: „Histoire des classes ouvrières et des classes bourgeoises“ (poviest radničkoga i gradjanskoga stališa) od Granier de Cassagnaca.

— Nova knjiga, primietim ja; po naslovu veoma zanimljiva.

— Nova knjiga, dà; ali stare budalaštine. Taj skutonoša drugoga carstva, sám robska duša, uči nas u ovoj knjizi, da je robstvo i njegov moderni oblik, proletariat, stanovitim ljudem, koji nisu ogradjeni od privilegirane tvari, od koje je ogradjen plemeniti Granier de Cassagnac, od naravi sudjeno, od Boga ostavljeno. Nu pisali takovi jadni sofiste što im drago, doći će vrieme, gdje će se umjetne povlastice i samovoljne razlike, kojimi se uzdiže jedan nad drugoga, — gdje će se hierarhija stališa i zanimanja družtvenih razpršiti pred zdravim razumom, kano magla pred vjetrom. Bilo pravo ili nepravo gospodinu Granier de Cassagnacu: pitanje socijalno, pitanje puno bure, koje će potresti stožeri staroga reda, — to pitanje na dnevnom je redu i riešiti će se, ne kako je komu po volji, nego kako biti mora, — izbukti se moj prijatelj sav zažaren.

Kako rekoh, ja ga negledah rado takova i uzeh mu dokazivati po svoju, kako se za riešenje toga pitanja

Digitized by Google

moraju priugotoviti moralni uvjeti; da on jednakost medju ljudmi shvaća odviše materijalno i da prava jednakost, kako netko reče, upravo u tom sastoji, da se s nejednakimi stvorovi nejednako postupa itd.

On nedade; već uze još žešće dokazivati, kako se načelo osobnoga interesa, taj iztočnik neprestana rata izmedju ljudi, to najizdašnije vrelo zločina, mora oboriti sa svoga lažnoga priestola; kako sustav privatnoga posjeda, zatiruć razmjer izmedju zasluge i užitka, te izručujuć slučaju što bi imalo pripasti umju i radinosti ljudskoj, mora napokon ustupiti mjesto zajednici dobara.

Pogledam ga.

— „Zajednica dobara“ rekoh „Jednakost.“ — Idi grobaru; on će te praktično podučiti, gdje jednakost medju ljudmi nastaje.

— A, ti si bio na groblju? . . . Sada razumijem.

— Bio sam na groblju, dà. — Ali okanimo se. . . . Reci mi, koga očekuješ u goste?

— Gospodju Hreljanovićku, koju od lani poznaš, i njezinu neudatu sestru, Kamilu, koje još nepoznaš. Milutine! produži, staviv mi na rame ruku i smiešeć se‘ danas se valja paziti. Mjesto drugoga ráda dobro bi bilo, da do podne pročitaš nešto iz Schoppenhauera ili Popeovu razpravu o ženah. Treba se naoružati. Oko je u djevojke živa striela, usta joj se medom prelievaju, a duh varnice siplie. Pazi se, da te strielom nepogodi, da se na med neuhvatiš, da si o varnicah krila neoprliš. Udri na se do tri oklopa. . . . Bez šale: djevojka je liepa, k tomu duhovita. . . . Pa što bi bilo? doda. U gradu te, gdje se od šume nevidi drvlja, i onako neoženismo.

— Vidit ćemo, rekoh; ostavih ga i odoh k svomu poslu.

Oko podne zaštropoću kola u dvorištu. Ja izgledam na prozor. — Naši gosti! Dvie gospodje i žensko diete od deset do dvanaest godina.

Digitized by Google

Čuh gdje ih Marcelo u triemu pozdravi i u sobu uvede. Sried razgovora, koji se zametnu, mogoh do u svoju sobu razabrati mladi, kano srebrno zvonce glasić djevojčin, osobito kada bi se smijala, što bivaše često.

I preko namjere izvadim bolje haljine te se ponačinim; i preko običaja dva tri put se pred zrcalo vratim, a onda se uputim, da i ja goste pozdravim.

Djevojku nadjoh sbilja onakovu, kako mi ju bješe opisao Marcelo.

Stadoše se pripoviedati — kako već biva — novosti iz okolice. Gospodja Hreljanovićka — hysterično i kiselo čeljade — uze se tužiti gorko, kako se je seljak oduzdao, kako se je ulienio, kako od prekomjerna pića biva često krvi, i kako se od težke kradje već obastati nemože.

Marcelu kano da neugodan bijaše taj razgovor. I ne bez razloga.

Kamila ga prihvati i, namjenjujuć domaćinu, kojega je s te strane poznavala, reče: — Eto vidite, što su plemići! Njim se je seljak oduzdao, što ga oni više zauzdana nedrže; njim se je ulienio, što im više neroboti badava; njim mnogo pije, što desetine nedaje; a što se tuče — bože moj! ni te mu zabave uštiti neće; a što krade, — čije krade? Svoje uzima. Nije li gospodine? — Dajte, pomozite! Zar da ja sama branim te vaše dobričine, te vaše golubove?

Ja pomislih: Gle biesa! Ova bi ga mogla izliečiti.

U dobri čas po Marcela stupi u sobu domaća gospodja i zamoli k objedu. Riešen smetnje, poda moj prijatelj jednu ruku stranoj gospodji, a drugu Kamili, ovoj posljednjoj prije polazka nešto prišaptnuv i prstom joj šaljivo poprietiv.

Kod objeda se o koječem razgovaralo i napijalo. Ljubezno nestašna djevojka sve družtvo razigrala, — občinila.

Istom joj se neda opet mirovati, već će zapitati do-

Digitized by Google

maćina: Ona mlada trešnja, moje gojenče, kako se je ove godine poniela?

— Vaša slika i prilika, liepa gospodično, odvrati joj laskavo i miteć ju domaćin. Bijaše ju milina pogledati.

— I to bijaše sve, doda srdito domaćica. Jedva što je zarudjela, već su nam ju do jedne pokrali.

Djevojka se grohotom nasmije i domaćina zlobnim posmjehom pogleda.

— Pokrali? — Oprostite milostiva gospodjo, to se neveli tako. Netoćnim biranjem rieči pomućujete i najbistrije pojmove. „Osvojili“ — to je prava rieč. Jer ako je svojina kradja, onda je i kradja svojina. Kako velike ideje težko prodiru! I sama im poraba jezika na put staje. . . . U ostalom, gospodine domaćine, vi i u praksi ostajete za teorijom. Kako vidjeh, vi još držite ograde? A ograde su spomenici barbarstva, granice izmedju moga i tvoga.

Ja se djevojci u znak priznanja kradom naklonim.

— Vi se izvolievate šaliti, gospodično. I ako vam to dobro stoji, ipak prepriečiti neće te će kada tada s lučili stališâ i te ograde pasti, reče ponešto razdražen Marcelo i, nemoguć se više zaustaviti, prosu bujicu govora, završivši napokon: „Što većina ljudi misli inače nego što ja govorim: tomu su navikli; nu veliko je pitanje, da li je n. p. ova čaša, koju ja svojom zovem, sbilja moja; da li nije . . .“

Mala kćerka gospodje Hreljanovićke, koja medjutim bijaše od stola ustala i na dvor izišla, dotrči o sobu i javi, da su pred kućom dva putnika, dva prosjaka, i da pitaju za gospodina.

— Neka unidju, reče Marcelo opet mirno.

U sobu udju dva čovjeka, jedan poderaniji od drugoga. Onaj, što udje prvi te desnu ruku nosaše u rubcu a na prsiju imaše mjedenu papinsku kolajnu, za korak dva li napried stupi; drugi pako, povezane glave, zakloniv se za onoga prvoga, kod vrata postane. Desnu

Digitized by Google

nogu, koja mu bijaše obuvena kožnom, staviv pred lievu, obuvenu platnenom izderanom cipelom, progovori onaj prvi, desnom nogom tapkajuć a lievom rukom govor sprovodeć:

— Sjajna gospodo i gospodje! Oprostite što vas uznemirujemo. Od duga puta umorni smo i gladni, pa se usudismo pod krovom ove, sa svojega gostoljubja široko i daleko poznate kuće malo odpočinuti i čimgod se — što već bude — pokriepiti.

Svi mučasmo. Kamila glavicu podigla, ustašca napola raztvorila i krupne crne oči pozorno u domaćina uprla.

— A tko ste vi i odakle ste? upita Marcelo prihodnike.

— Ovaj čas nismo upravo ništa, odgovori onaj prvi, a u svom životu htjedosmo i pošteno nastojasmo biti koješta. Ali, kako se veli, sudbina je jača od volje ljudske. Ja bar nisam prekrštenih ruku u sviet gledao, već sam svoju sreću kušao i ovako i onako. Kako vidite, sjajna gospodo i gospodje, bijah nekoč vojnikom i inače već do tri puta imah postati svojim, i tri puta mi se sreća izmače; jer je sreća, kako se opet mudro veli, ćudljiva; što jednom rukom ponudi, to drugom oduzme. Krilata je da odleti; a neima repa, da ju zanj uloviš.... To je o sreći. A što se tiče ovoga drugoga, moga druga....

— Dobro, dobro, prekinu domaćin čudnoga govornika. Sirotinji su moja vrata otvorena. Zalihu s njom rad dielim; ali s pravom sirotinjom; a inače mi se čini, da se čovjek radom najpoštenije hrani.

— To je istina, vaša milosti; ali pogledajte ovu ruku; pogledajte onu glavu.

— Ivane, reče Marcelo slugi, odvedi ove putnike u družinsku sobu pa im daj jesti.

Prihodnici izidoše sa slugom.

— Oprostite gospodine, jedva dočeka Kamila; ako i nerado, opet vas moram popravljati.... Kakova dru-

Digitized by Google

žinska soba? Kakova sirotinja? Kakova zaliha? Zar u vas smije biti zalihe? Kamo načela, za koja ste se malo prije toliko žestili?

— I sbilja, priskočih ja liepoj djevojci; ti, Marcele moj, nisi danas bez koristi čitao svoga Granier de Cassagnaca.

— Scieniš, da bi moglo još štogod biti od mene? reče šaljivo domaćin.

— Bez šale, gospodine, nastavi djevojka; nedajte se smetati. Načela neka su nada sve, — bezobzirna, neuprosiva. Mi ćemo takove goste kod sebe odpremiti dakako u družinsku sobu; ali vi! .... Negledajte na nas. Evo mjesta! Jednomu ću se ja umaknuti; a učiniti će i drugi. Zovite ih natrag ... Zašto ne? Tko zna, nisu li ove čaše, ovi pladnjevi, ovo jelo ...

— O liepa zlobnice! Vi ćete se dakle jednomu umaknuti?

— Evo! reče odlučno djevojka, i pruži mu ruku.

— Vi, Kamilo, tako govoreć, sama sebe nepoznate. Ja sam vičan sjesti za seljački stol; ali vi ... sa svojimi gospodskimi, na plemićko brdo satkanimi, tankoćutnimi živci? ... Promislite, za Boga, da stanu prsti jelo kidati, da stanu jeduć mljeskati i pijuć cmrkati, rukavom si usta iztirati, žlice oblizivati ... ta vi biste se onesviestila!

— Ništa zato; moj bi me kavalir u naručaj dočekao.

U to opet udje Ivan, pitajuć, kakova će gostom dati vina?

— Vašega im daj, reče domaćin, nehtievši više reći družinskoga.

— Opet vašega, nasmija se djevojka ...

— Sada je dosta, Kamilo, ukori starija sestra djevojku, a ova se malko zarumeni.

Nu ja ju uzeh u zaštitu, posluživ se rado i tom prilikom, da joj reknem koju udvornu rieč; a i Marcelo odkloni veoma laskavo sestrin ukor od mile djevojke, priznajuć se napola pobiedjenim i sretnim, kada bi se

Digitized by Google

takovoj dobitnici svezan na milost i nemilost predati te joj pred noge oružje položiti mogao.

Udarismo u drugi razgovor.

Kako nas nerastavljahu nego prosta vrata, čusmo na jednoč iz družinske sobe glasniji i življi pregovor izmedju dvojice stranaca i sluge Ivana.

Dok nagadjasmo što bi to bilo, udje u sobu Ivan.

— Milostivi gospodine, reče ljutito, ta ovo su bezobraznici! Tamo se razvalili i nas gotovo iztisnuli te ištu boljega vina, k pečenki šalate i naručuju crnu kavu i traže smotaka — i to ne kojekakovih!

Nitko se nemogaše uzpregnuti od smieha.

— No, no, reče domaćin u novoj neprilici. Jesu li se nahranili i napojili?

— Jesu i te kako.

— A ti ih odpravi, — liepo, uljudno.

Poslje jela pijasmo pod sjenicom u vrtu crnu kavu. Marcelo, bivši i onako naumio poslje podne izjahati, odluči, da će svoje goste na konju odpratiti do kuće, te zovne Ivana i zapovjedi mu, da konja opremi i velike čizme priredi.

Doskora se vrati sluga sav blied s viešću, da je velikih čizama nekamo nestalo.

— A kamo su dospjele? Gdje su bile?

Kamila, koja bijaše u vrtu, beruć cvieće, smotri taj čas kroz ogradu na cesti jednu kožnu i jednu platnenu cipelu i udari u smieh, na koji se svi tamo slegnu i upoznavši cipele u jedan glas poviču:

— Ona dva gosta!

— A! to je ipak previše, reče Marcelo u velikoj zabuni ... Gospodje moje, izpričajte me: ja ostajem kod kuće.

Gosti odoše, a ja ostah ranjena srca. Dugo gledah za kolima, iz kojih nam domahivahu bielimi rubci, —

Digitized by Google

Kamila kano da najviše meni; tako mi se bar činjaše, i rado mi se činjaše. Kola izpred očiju izčeznuše, a meni se iz grudih podkrade tih uzdah.

Marcelo, čovjek ugladjen, znao se savladati koliko treba, a bijaše u istinu zlovoljan. U rano jutro razsrdio se na Granier de Cassagnaca, a sav ostali dan kano da se je sve urotilo, da mu dokaže, da bi Granier de Cassagnac mogao ipak imati pravo.

Ja mu o svem što se je sbilo nespomenuh ni rieči. Nu on obilazijaše sveudilj nemirno oko mene, kano što obilazimo, kada hoćemo da, priobćiv drugomu što nas tišti, sebi srce olakšamo.

— Milutine, reče mi, ovo bijaše čudan dan. Možda je dobro da se je sve ovo dogodilo; jer će me ponukovati, da pomnjivije razabirem, da li onaj Granier de Cassagnac neima možda ipak ponešto pravo. Nikada se, vjere mi, u tako malo vremena nezatekoh toliko puta u protuslovju sa sobom i sa svojimi teorijami. Danas je, vidim, temelj uzdrman i sgrada se koleba . . .

— Granier de Cassagnac mogao bi imati ponešto pravo, primietih ja. Pazi dobro: — samo ponešto!

Ta opazka činjaše mi se nuždnom radi pogibelji druge skrajnosti, u kakovu obično padaju takovi dusi.

Marcelo me razumi.

— Ponešto, dà; nasmije se i stisne mi ruku . . . A djevojka? doda, čvrsto mi u oči gledajuć i u njih tražeć potvrdu naslućene tajne. — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Djevojka? . . . Ta djevojka danas je — moja žena.

---

24. V. 1929

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

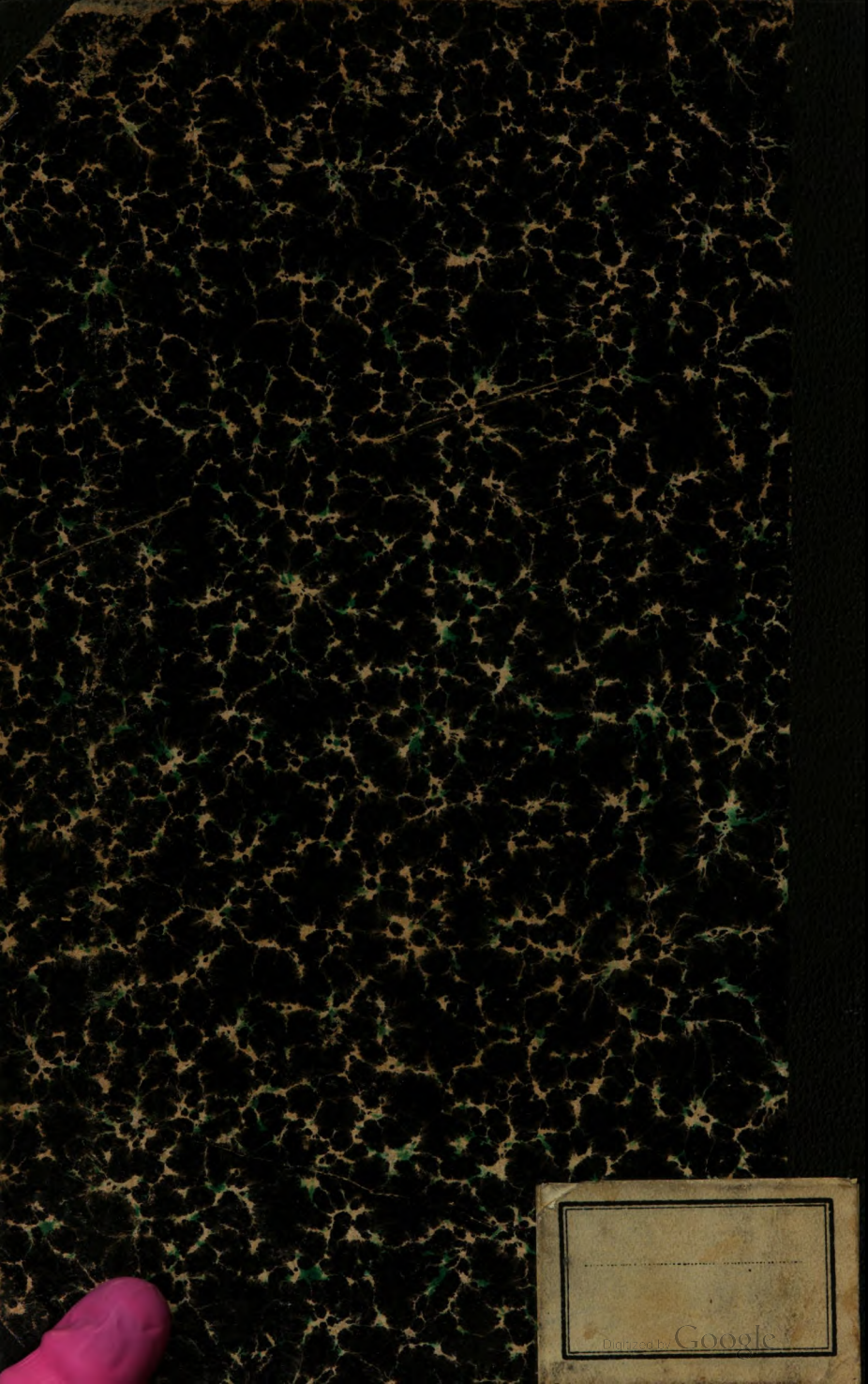
Digitized by Google